

93.ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ БІЖЕНЦІВ

Перша світова війна викликала цілу хвилю біженців із західних районів Російської імперії, яка накрила також і Київ. Це були в переважній більшості галичани - люди похилого віку, хворі, жінки й діти. Для останніх міська влада дали дозвіл на влаштування в будинку на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 36 другої початкової школи київського відділення Комітету Великої Княжни Тетяни Олексіївни з початком занять у ній 24 листопада 1915 року, а згодом, схоже, влаштували, з дозволу Міністерства народної освіти, повноправну гімназію. Її директором, за наказом Тимчасового уряду 1917 року, було призначено викладача Першого комерційного училища у Києві, письменника, громадсько-політичного діяча, українського патріота **Івана Матвійовича Стешенка**.

Вихованці гімназії давали концерти для поранених воїнів, які перебували у київських шпиталях. У червні 1918 року І. М. Стешенко, перебуваючи в Полтаві, зазнав смертельного поранення від невідомих злочинців. Його було поховано в Києві на Байковому цвинтарі.

Подальшу долю гімназії з'ясувати не вдалося. 1919 року, за Центральної Ради, було засновано Другу Державну Українську гімназію імені Івана Стешенка. Вона короткий час існувала в приміщенні П'ятої (Києво-Печерської) чоловічої гімназії.

І. М. Стешенко

94.ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ імені В. Г. КОРОЛЕНКА

Доводилося чути, що така існувала короткий час, ймовірно, за денікінщини, десь у районі сучасних вулиць Академіка Янгеля і Смоленської на Шулявці.

95.ПЕРША ЗАЛІЗНИЧНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ

Її урочисте відкриття в будинку Ш. Л. Йоффе на вулиці Прорізній, 16 відбулося 1 жовтня 1917 року. Цей навчальний заклад нового типу розпочав своє існування у складі одного першого класу, який за своїм значенням прирівнювався до п'ятого класу звичайної класичної гімназії. Директором гімназії було призначено **В. І. Бошка**. До її першого класу приймалися діти обох статей по закінченні ними початкового училища, або чотирьох класів звичайної гімназії або ж реального училища. Щорічна плата за навчання для дітей службовців на залізничному транспорті становила 40 рублів, для решти - 60 рублів. Начальство Південно-Західної залізниці планувало спорудити в найближчому майбутньому для своєї гімназії окреме приміщення, але через відомі усім події, що тоді відбувалися, цього не сталося.

96.ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ У ДАРНИЦІ

Вона відкрилася у складі молодшого і старшого підготовчих та 1-го і 2-го основних класів 1 вересня 1917 року. Вік тих, хто бажав у ній навчатися, не обмежувався. Нічого більшого про цей середній навчальний заклад у Дарниці з'ясувати поки що не вдалося.

97.ПРИВАТНА ПЕРША КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА ВИКЛАДАЧІВ

Дивися 9."П'ята (Києво-Печерська) чоловіча гімназія".

98. **ПРИВАТНА КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ** для ДІТЕЙ СЛУЖБОВЦІВ ЗАВОДУ "АР-СЕНАЛ". Дивися 10."П'ята (Києво-Печерська) чоловіча гімназія".

99. ПРИВАТНА ЛІСОВА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ НА МИКІЛЬСЬКІЙ СЛОБІДЦІ

1915 року вона вже існувала в будинку **Макурова** (в лісі) на Маклаковському проспекті. На навчання до цієї 8-класної гімназії їздили мототрамваєм понад 150 київських дітлахів обох статей. Через недостатню кількість мототрамвайних вагонів вони часто спізнювалися на уроки, а в негоду зовсім не потрапляли на них. Тому директор гімназії звернувся у грудні 1916 року до київського міського голови із клопотанням про влаштування між Києвом і Микільською Слобідкою автобусного сполучення. Нічого більшого про цей навчальний заклад з'ясувати не вдалося. Він був не єдиний у цій місцевості. Із вересня 1908 року тут існувала 2-класна міністерська школа, де вчилися понад 600 учнів. Для неї було споруджено і 8 листопада 1909 року освячено двоповерхову дерев'яну будівлю.

100. ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА БЛАГОУСТРОЮ ПУЩА-ВОДИЦІ

Дивися 25."Приватна чоловіча гімназія Товариства благоустрою Пуща-Водиці".

101. **ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ "ГРУПИ ВИКЛАДАЧІВ І ГРОМАДСЬКИХ ДЯЧІВ м. КИЄВА"**. Дивися 116."Приватна жіноча гімназія Н. П. Биковської".

102. ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ ДЛЯ ДОРОСЛИХ

Таку неофіційну назву мали вечірні 4-річні загальноосвітні курси для дорослих киян обох статей.

Навчання на них здійснювалися за програмою чоловічих гімназій. Містилися курси на вулиці Фундуклеївській (нині Б. Хмельницького), 10 при жіночій гімназії А. П. Титаренко. У другій половині 1917 року були створені групи слухачів цих курсів з метою вивчення французької, німецької та латинської мов.

103. ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ НА ДОМУ

У 1917/1918 навчальному році вона містилася за адресою: вул. Маріїно-Благовіщенська (нині Саксаганського), 46, кв. 12.

104. ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ ПРИ КОНСЕРВАТОРІЇ

Заснований при консерваторії цей навчальний заклад короткий час існував 1919 року (за денікінщини) в будинку Ф. Г. Міхельсона на вулиці Володимирській, 47

105. ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ О. І. АЛЕКСЕЄВОЇ

Із 1911 року підготовчий навчальний заклад (училище) із Фребелівським дитячим садком при ньому дружини інженера О. І. Алексеєвої містився в будинку **В. М. Кудашева** на вулиці Фундуклеївській (нині Б. Хмельницького), 12. Через 2 роки місцем його перебування став будинок **Л. І. Кернтюфа** на вулиці Пушкінській, 3, і тут його було перетворено на середній навчальний заклад 1-го розряду, до якого приймали дітей обох статей і який 1916 року отримав статус гімназії з правами чоловічих урядових гімназій. Вона продовжувала існувати за цією адресою до встановлення в Києві радянської влади.

106. ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ К. Е. БЕНДРИКОВА-ГАНЖІ

На початку 1918 року вона містилася в будинку чоловічого двокласного училища № 66 на вулиці Троїцькій (не існує) на Звіринці, а у другій половині 1919 року - на вулиці Московській, 44. При гімназії існували навчально-показовий город, сад і майстерні. Велика увага приділялася у ній як фізичному, так і духовному розвитку кожного вихованця. Вона мала у своєму складі молодший і старший підготовчі та 7 основних класів. Після перерви, викликані Громадянською війною, заняття у ній відновилися 10 вересня 1919 року.

107. ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ КНЯГИНІ ВОЛКОНСЬКОЇ

Свою школу-гімназію з повними правами урядових гімназій княгиня заснувала за зразком англійських шкіл "Бідолс". Вона була змішаною і функціонувала з 1917/1918 навчального року в будинку Ф. С. Альтшилера на вулиці Лютеранській, 15.

108. ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ Л. М. СОРОКОЛОВОЇ

Вона розпочала своє існування у будинку на вулиці Пушкінській, 32 із другої половини 1919 року. У її старшому підготовчому класі навчався відомий російський **поет Віктор Некрасов**, який згодом перейшов до приватної чоловічої гімназії В. П. Науменка, що містилася на вулиці Великій Підвальної (нині Ярославів Вал), 27. За радянської влади гімназія Л. М. Сорокової припинила своє існування.

109. ПРИВАТНА ЗМІШАНА ПРОГІМНАЗІЯ Є. Є. ТИМОФЕЄВА

Постійні мешканці дачної місцевості "Святошин" зорганізувалися 1905 року в "Навчально-просвітницьке і благодійне Товариство". За його ініціативою тут, у будинку на розі Шосе і 4-ої просіки, було засновано приватний середній навчальний заклад у складі підготовчого і першого класів, до яких приймалися діти обох статей як місцеві, так і ті, що приїздили з повіту. Заняття в цьому навчальному закладі, керівництво яким узяв на себе місцевий педагог **Є. Є. Тимофеев**, розпочалися 15 вересня 1905 року. Наступного року він отримав статус прогімназії з правами урядових прогімназій. Нічого більшого з'ясувати поки що не вдалося.

110. ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА "ВІЛЬНА ШКОЛА"

Нове київське Товариство "Вільна школа" заснували восени 1916 року викладачі приватного Другого комерційного чоловічого училища та батьки тих дітей обох статей, які 1 вересня наступного, 1917 року вперше сіли за парти нової повноправної 8-класної гімназії. Вона відкрилася у приміщенні Другого комерційного училища на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 8 і мала тоді у своєму складі підготовчий, перший і другий класи. Засновуючи власну гімназію, члени Товариства ставили собі за мету добитися, наскільки це дозволяли тогочасні непрості часи, суттєвого покращення у справі виховання і навчання підростаючого покоління. Своє існування гімназія припинила за радянських часів.

111. ПРИВАТНА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА СПОЖИВАЧІВ ПЛОСЬКОГО РАЙОНУ

Ще 1914 року мешканці Плоської частини Києва порушували перед міською владою клопотання про відкриття в них середнього навчального закладу.

Позитивне вирішення цього питання відбулося лише 1917 року, коли Товариство споживачів Плоського району відкрило у приміщенні Олександрівського ремісничого училища на вулиці Ігорівській, 14, змішану гімназію з усіма правами урядових гімназій у складі молодшого і старшого підготовчих та пер-

ших двох основних класів. Навчальні години у них припадали на другу зміну.

112. ПРИВАТНА ФРАНЦУЗЬКА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ М. МЕРЕЛЛІ

Цей середній навчальний заклад із правами урядових гімназій призначався для дітей, які бажали досконало вивчити французьку мову. Він розпочав своє функціонування 1 вересня 1917 року в будинку **П. Л. Вейєрмана** на вулиці Пироговській, 4. До його дитячого садка, молодшого і старшого підготовчих класів приймалися навіть такі діти, які геть не володіли французькою мовою. За радянської влади гімназія припинила своє існування.

НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

113. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ 7-КЛАСНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-ГО РОЗРЯДУ П. Д. НОВИЦЬКОЇ

Із будинку на вулиці Пушкінській, 6 свій навчальний заклад 2-го розряду Пелагея Дмитрівна перевела 1901 року до будинку професора Імператорської Воєнно-Медичної академії у Петербурзі Г. Є. Рейна на вулиці Володимирській, 33. Тут він став першорозрядним та обзавівся пансіоном. У зв'язку з намірами властей спорудити у цій садибі будівлю губернського земства, що пізніше й було зроблено, навчальний заклад перебрався 1903 року до будинку на сусідній вулиці Золоторітській, 3, де й проіснував до 1906 року. Закон Божий викладав у ньому протоієрей **Василь Липківський**.

вул.Пушкінська, 32. Тут містилося багато учбових закладів

114. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ 7-КЛАСНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-ГО РОЗРЯДУ К. О. ПОЛТОВИЧ

Вулиця Пушкінська, 32 - саме тут значився у 1902-1903 роках заснований **Катериною Омелянівною** навчальний заклад 2-го розряду, а вже звідси перебрався до будинку на вулиці Володимирській, 49, де й перебував у статусі першорозрядного і з пансіоном до 1907 року. За цією самою адресою і в ті самі роки існувала й приватна школа домоводства **К. О. Полтович**.

115. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ 1-ГО РОЗРЯДУ О. М. АРТЕМ'ЄВОЇ

Його адресою у 1903—1906 роках була вулиця Велика Васильківська, 81. Засновниця цього закладу викладала у ньому французьку мову.

116. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-ГО РОЗРЯДУ Н.П. БИКОВСЬКОЇ

Власний 7-класний жіночий навчальний заклад 1-го розряду **Наталя Павлівна Биковська** заснувала 1903 року в будинку на вулиці Львівській (нині Січових Стрільців), 76. Окрім загальних предметів для його учениць давалися ще й уроки музики. 1908 року начальниця закладу звернулася до міської думи із клопотанням про надання йому прав урядових гімназій. На своєму засіданні, що відбулося наприкінці липня, думці досить жваво обговорювали це питання, вирішення якого не входило до їхньої компетенції. Вони пригадали, що через активну участь вихованок училища в революційних подіях 1905 року його було закрито, а саму Н. П. Биковську арештовано. Проте остання встигла до того часу відновити свою політичну репутацію, і думці майже одноголосно ухвалили рішення звернутися до Міністерства народної освіти із проханням задовольнити її клопотання. Схоже, так і сталося, але лише 1910 року. При цьому заклад отримав назву "Києво-Лук'янівська жіноча гімназія Групи батьків" (останні 2 слова російською "группы родителей" обивателі іронічно тлумачили, як "глупых родителей") і приміщення на тій самій вулиці Львівській, 75. Року 1912 для неї хотіли спорудити власний будинок на вулиці Павлівській, але щось стало на заваді здійснення цього задуму, і гімназія залишилася існувати за старою адресою. Під черговий 1914/1915 навчальний рік відбулося, з дозволу попечителя Київського навчального округу, повторне відкриття цієї гімназії. Тоді вона складалася із трьох відділень, а саме: слов'янського, історичного та математичного і мала 8-й педагогічний клас. Батьківський комітет навчального закладу щоразу влаштовував новорічну ялинку для вихованок молодших класів (до 3-го класу) - 3 січня і для вихованок старших класів - 4 січня.

Його члени 1917 року взяли жваву участь в обговоренні майбутньої програми занять у гімназії і вирішили включити до неї два нові предмети, а саме обов'язкову, на власний розсуд вихованок українську мову і обов'язкове українознавство, яке включало в себе історію і географію України. Але громадянська війна перервала заняття у ній. Вони відновилися у грудні 1919 року в навчальному закладі, який мав уже назву "Приватна змішана гімназія Групи викладачів і громадських діячів м. Києва".

У приміщенні навчалися у другу зміну також і вихованки приватної жіночої гімназії Н. В. Конопацької, що до цього містилася в будинку на вулиці Львівській, 18. Сьогодні будинок колишньої гімназії спочатку **Н. П. Биковської**, а зати́м групи батьків на вулиці Арте́ма, 75, займає вечі́рня се́редня шко́ла № 1 Шевченківського району м. Киє́ва.

117. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ О. М. ДОМОНТОВИЧ-ЩИПІЛЛО.

Те саме, що й 133. "Приватний жіночий навчальний заклад О. М. Щипілло.

118. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ Г. ЗАРІНОЇ

Існував у 1907—1908 роках у будинках на вулиці Малій Житомирській, 13-Б кв. 15

119. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ О. В. ІВАНОВОЇ

Існував упродовж 1907—1909 років на вулиці Малій Житомирській, 13.

120. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 2-го РОЗРЯДУ Є. П. КОРОБКІНОЇ

Своє училище із більш досконалим навчальним процесом **Єлизавета Павлівна** заснувала не пізніше 1899 року з метою підготовки дівчат до вступу і навчання у жіночих гімназіях. 1902 року воно ще існувало на вулиці Межигірській, 29.

121. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го розряду Л. К. ЛАВРОВСЬКОЇ

У складі підготовчого та кількох основних класів і дитячого садка існував у 1915-1919 роках на вулиці Лютеранській, 9.

122. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ М. В. ЛИШЕВСЬКОЇ

З метою підготовки дівчат київських околиць до вступу на навчання у жіночих гімназіях Марія Валеріанівна заснувала спочатку навчальний заклад 3- го розряду, який 1899 року вже працював на вулиці Загородній (нині Панаса Любченка), 16. Наступні 2 роки він містився у будинку графа Валевського на площі Галицькій (нині Перемоги), 4, а вже звідти 1901 року перебрався до будинку на вулиці Бульварно-Кудрявській, 40, де вже в статусі 2-го розряду, а зати́м 1-го розряду і з трьома підготовчими класами існував додес́ь до 1903 року.

123. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ Г. О. МАКАРОВОЇ

Містився 1901 року, разом із пансіоном, в будинку **М. Л. Рейхера** на вулиці Прорізній, 17, а наступні 2 роки, разом із спеціальними музичними класами в будинку на вулиці Олексіївській (нині Терещківська), 19. Починаючи від 1904 року і аж до 1912 року заклад значився за адресою: вулиця Університетсько-Кругла, 5. Тут при ньому діяли із 1907 року - жіночі музичні курси, аз 1911 року - жіночі курси іноземних мов і музики, а ще дитячий садок і підготовчий клас.

124. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ О. І. МАКСИМОВИЧ

Існував, як прогімназія на вулиці Московській, 5 упродовж 1907-1910 років. Плата за навчання становила 80 рублів за рік. Його заснувала наприкінці ХІХ століття власниця садиби на вулиці Єлизаветинській (нині – Пилипа Орлика), 4, пані **Р. З. Максимович**, де він функціював до 1907 року.

Вулиця Єлизаветинська (нині – Пилипа Орлика), 4

125. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ Р.З. МАЛИНОВИЧ

Його заснувала наприкінці ХІХ століття власниця садиби на вулиці Єлизаветинській (нині Пилипа Орлика), 4 пані **Р.З. Малинович**, де він функціонував до 1907. Дівчата навчалися у ньому за програмою міністерських гімназій.

Вул. Олександрівська, 32 (нині Сагайдачного)

126. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ Ю. І. ОБОЛЯНІНОВОЇ

Містився 1907 року в будинку на вулиці Олександрівській, 32 (нині вулиця Сагайдачного, 6). Його приміщення займав пізніше подібний навчальний заклад М. К. Батцель.

127. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ О. К. ПАЦЕВИЧ

При своєму пансіоні, який містився у будинку на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 31, **Ольга Костянтинівна** відкрила 1900 року училище 1-го розряду та дитячий садок і тоді ж перебралася до будинку на вулиці Несторівській, 25, а вже звідти 1901 року - до будинку на вулиці Володимирській, 45. Через 2 роки цей заклад, дитячий садок і пансіон позначалися, як «колишні Пацевич».

128. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 2-го РОЗРЯДУ Є. ПІЩАНСЬКОЇ

Упродовж 1902—1903 років займав приміщення у будинку на вулиці Пушкінській, 6, у яких до цього перебував подібний навчальний заклад П. Д. Новицької.

129. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ Р. Л. СЕМЕНЦОВОЇ

Існував у статусі прогімназії із пансіоном та двома підготовчими і старшим педагогічним класами упродовж 1898—1903 років на вулиці Пушкінській, 10, та 25, а затим дуже короткий час — на вулиці Пушкінській, 32.

130. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ Є. І. СИМАНОВСЬКОЇ

До будинку **Чайковського** на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 4 перебрався 1879 року пансіон пані **Леснович**, у якому перебували вихованки Фундуклеївської жіночої гімназії. 1881 року власником цього пансіону стає **Євгенія Іванівна Симановська**. Не пізніше 1899 року вона засновує власний жіночий навчальний заклад (училище) 2-го розряду і наймає для нього приміщення в будинку на тій самій вулиці Фундуклеївській, 21. Через 2 роки він стає першорозрядним і перебирається до будинку на все тій же вулиці Фундуклеївській, 25. У незмінному статусі це училище існувало тут аж до радянських часів. А будинку, в якому воно містилося, не стало 2004 року.

131. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ О. Г. ХИТРОВО

Заснований Оленою Георгіївною навчальний заклад містився 1907 року в будинку на вулиці Ярославській, 26, наступного року — в будинку З. Ш. Шкуревича на вулиці Волоській, 29, а з 1911 року і до радянських часів — на третьому поверсі будинку Я. Я. Корнеєва на вулиці Олександрівській, 40 (нині Сагайдачного, 14).

132. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ Е. О. ШАФІР

Містився він і пансіон при ньому із 1904 року на вулиці Пушкінській, 10. 1905 року його було переведено в будинок купця Ф. Г. Міхельсона на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 10, а через два роки повернувся на вулицю Пушкінську, але в будинок № 43, де існував дуже короткий час. Його особливість полягала у більш глибокому вивченні історії та літератури.

133. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ О. М. ЩИПІЛЛО

Власниця закладу мала прізвище **Домонтович-Щипілло**. Упродовж 1901—1907 років існував на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 50, і мав права урядових жіночих гімназій. Із 1907 року - на вулиці Володимирській, 11/6 і при ньому тут – підготовче училище та дитячий садок, а в 1910-х роках – на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 112.

134. ПРИВАТНИЙ ЄВРЕЙСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ А. А. ФЛІТ

Свій середній навчальний заклад Анна Абрамівна утримувала у 1908—1911 роках в будинку І. та М. Григоровичів-Клугман на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 22.

135. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 2-го РОЗРЯДУ І. М. ЮХНОВСЬКОЇ

Він зайняв 1903 року, коли був заснований, в будинку на вулиці Пушкінській, 32 приміщення, в якому до цього перебував подібний заклад О. П. Забелло.

136. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 3-го РОЗРЯДУ О. П. ЗАБЕЛЛО

Він, заснований Олександром Платонівною не пізніше 1899 року, містився спочатку в будинку на

вулиці Новоєлизаветинській (нині Пушкінська), 6, а затим перебрався до будинку на тій самій Новоєлизаветинській, 32, де його змінив 1903 року жіночий навчальний заклад 1-го розряду І. М. Юхновської.

137. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 3-го РОЗРЯДУ К. Д. КЛАДНИЦЬКОЇ

Заснувала його, разом із дитячим садком, **Катерина Федорівна** не пізніше 1899 року з метою підготовки дівчат до вступу на навчання у жіночих гімназіях. Містився він спочатку на Кадетському шосе (нині вулиця Чорновола), 33, а з 1904 року і, вочевидь, до радянських часів — на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 33.

138. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 3-го РОЗРЯДУ Н. М. МАТВЕЄВОЇ

Вулиця Січових Стрільців, 45

У газетному повідомленні про відкриття 10 грудня 1870 року дружиною відставного полковника цього навчального закладу його адреса відсутня.

139. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 3-го РОЗРЯДУ С. П. НОВИЦЬКОЇ

Існував 1904 року у будинку **А. І. Желюшка** на вулиці Львівській (нині Січових Стрільців), 45 і готував дівчаток до вступу на навчання у жіночих гімназіях. Кількість учениць у ньому не перевищувала 20.

140. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 3-го РОЗРЯДУ М. Х. ТУСТАНОВСЬКОЇ

У 1899—1900 роках містився в будинку на вулиці Рейтарській, 14 і готував дівчаток до вступу на навчання у жіночих гімназіях.

141. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 3-го РОЗРЯДУ С. Н. ХРЖОНЩЕВСЬКОЇ

Заснувала його **Сара Никандрівна** не пізніше 1899 року і утримувала до 903 року в будинку на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 44.

142. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 3-го РОЗРЯДУ Е. Г. ШОКОЛІ

У 1901—1905 роках містився в будинку на вулиці Великій Житомирській, 40 і готував дівчаток до вступу у середні навчальні заклади.

143. ПРИВАТНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ 3-го РОЗРЯДУ

Досить великого поширення набули вони в місті наприкінці XIX століття. 1899 року, наприклад, місцями їхнього перебування були вулиці Бібіковський (нині Тараса Шевченка) бульвар, 35 і 36, Борщагівська, 4, Велика Васильківська (нині Червоноармійська), 47, Велика Дорогожицька (нині Мельникова), 2, Велика Підвальна (нині Ярославів Вал), 33, Дмитрівська, 49, Жилианська, 47, Загородня (нині Панаса Любченка), 16, Золотоворітська, 4, Іванівська (нині Тургенєвська), 83, Ігорівська, 3, Кадетське шосе (нині вулиця Чорновола), 33, Керосинна (нині Шолуденка), 94, Кирилівська, 12, Лабораторна, 9, Мало-Володимирська (нині Олеся Гончара), 52 і 63, Мало-Житомирська, 7, Маріїно-Благовіщенська (нині Саксаганського), 40, 42, 110 і 123, Микільська (нині Івана Мазепи), 4, Московська, 17, Набережно-Либідська, 78, Ново-Єлизаветинська (нині Пушкінська), 6, Рейтарська, 14 і 32 та Цитадельна, 8, а також Деміївка. Проте лише один із них, а саме **М. І. Левандовської** досяг у своєму розвитку статусу жіночої гімназії, яка функціонувала до 1919 року, решта ж так і залишилися училищами із різним терміном існування.

144. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД Г. П. ЖУКОВОЇ

Спочатку Ганна Петрівна тримала в будинку на вулиці Володимирській, 45 жіночий пансіон, який 1902 року перевела до будинку О. Т. Дучинської на вулиці Тимофіївській (нині Михайла Коцюбинського), 7. Тут на його базі вона заснувала жіночий навчальний заклад, згадка про який у тогочасній пресі з'явилася 1907 року.

145. ПРИВАТНИЙ ЖІНОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД С. ЛИХАРЕВОЇ

1913 року значився за адресою: вулиця Прорізна, 17, будинок М. Л. Ріхтера.

146. ПРИВАТНИЙ ЄВРЕЙСЬКИЙ ЧОЛОВІЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ М. М. СЛУЦЬКОГО

Містився 1908 року на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 112

147. ПРИВАТНИЙ ЧОЛОВІЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 2-го РОЗРЯДУ Г. Г. КУЛИКОВСЬКОГО

Цей навчальний заклад, в якому учнів за програмою прогімназій навчали законовчителі і 4 викладачі, з 1886 року містився на вулиці Володимирській, 4, а 1888 року перебрався до будинку Язева на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 22. Його місцеперебування в 1902—1903 роках — Возне-

сенський узвіз (нині вулиця Смирнова Ласточкина), 6.

148. ПРИВАТНИЙ ЧОЛОВІЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ Я. Я. ЛЕПІНА

Працював за програмою чоловічих прогімназій. Містився 1907 року в будинку на вулиці Дмитрівській, 33 і 1908 року — в будинку на розі вулиці Ірининської та Михайлівського пров.

149. ПРИВАТНИЙ ЧОЛОВІЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ Д. Г. ЛЕЦЕНІУСА

Вулиця Ярославська, 26

Навчання в ньому здійснювалося за програмою чоловічих прогімназій, містився він 1908 року в будинку на вулиці Ярославській, 26.

150. ПРИВАТНИЙ ЧОЛОВІЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ П. М. НАТАНСОНА

Дивися "Приватне комерційне чоловіче училище П. М. Натансона.

151. ПРИВАТНИЙ ЧОЛОВІЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ В. Б. ПОКРИВНИЦЬКОГО

Працював за програмою урядових чоловічих гімназій і за адресами: Бібіковський (нині Т. Шевченка) бульвар, 36 - 1908 року, вулиця Велика Підвальна (нині Ярославів Вал) - ріг вулиці Малої Володимирської (нині Олеся Гончара) - 1909 року і вулиця Пушкінська, 11 - 1910 року. Якийсь час містився на вулиці Пушкінській, 32.

Вулиця Олександрівська, 34 (нині Сагайдачного, 10)

152. ПРИВАТНИЙ ЧОЛОВІЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ А. О. ПОЛЯКОВА

Функціонував на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 112. Закритий владою 1907 року через те, що більшість його учнів становили євреї, батьки яких не мали права постійного проживання в Києві.

153. ПРИВАТНИЙ ЗМІШАНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 1-го РОЗРЯДУ Є. Ф. ПОЛЯКОВОЇ

Функціонував із 1913 року в будинку Л. П. Максимової на вулиці Олександрівській, 34 (нині Сагайдачного, 10).

154. ПРИВАТНИЙ ЗМІШАНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 3-го РОЗРЯДУ С. А. ЛЮБАНСЬКОЇ

Це училище, в якому викладалися одночасно 2 іноземні мови, а саме німецьку і французьку, готувало дітей обох статей до вступу на навчання в гімназіях. Воно наймало для себе приміщення 1910 року в будинку невропатолога доктора **О. І. Коміонського** на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 72, а 1913 року його адресою був будинок Цвіленевичів на тій самій вулиці Маріїно-Благовіщенській, (нині Саксаганського), 84.

155. ПРИВАТНИЙ ЗМІШАНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД 3-го РОЗРЯДУ М. К. ШАРІЙ

Містився 1913 року на вулиці Московській, 5.

156. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА ДЕМІЇВЦІ

1874 року у Києві було здійснено черговий одноденний перепис населення. Під цю акцію потрапило

також і його передмістя Деміївка (разом із Саперною Слобідкою), яка перебувала територіально у складі Київського повіту. Кількість її жителів становила тоді 3554 особи.

Той перепис виявив жахливий стан народної освіти у цьому населеному пункті. Із 552 його дітей віком від 7 до 14 років лише 117 (22 %) визнали себе грамотними, 52 (9 %) - такими, що вміють читати, і 383 (69 %) - геть безграмотними. Їхні батьки належали до різних соціальних станів і мали, звісна річ, далеко не однакові можливості надати своїм дітям бодай початкову освіту. Це свідчить, що найбільше грамотних дітей припадало на дворянські та єврейські, а найменше - на солдатські й селянські родини. Звідси випливає, що рівень освіченості серед деміївської дітвори перебував у прямій залежності від рівня матеріального статку їхніх батьків. Проте стверджувати це категорично не можна. Дещо залежало ще й від ставлення дорослих до навчання своїх чад. До найбіднішого прошарку населення Деміївки належали відставні солдати, однак вони глибше за більш заможних селян усвідомлювали необхідність оволодіння грамотою.

Для охоплення навчанням усіх деміївських дітей знадобилося б усього 2-3 нормальні школи. Проте на той час у цьому передмісті функціонувала лише одна приватна народна школа на 70 учнівських місць, яку 1871 року заснувала на власні кошти **Н. В. Шатова**, донька власниці місцевого цегельного заводу. Пізніше, змінивши своє прізвище (за чоловіком) на Тальберг і отримавши вищу медичну освіту, вона стала чи не найпершою київською жінкою-лікарем, яка користувалася в місті великою популярністю. Могила **Н. В. Тальберг** добре збереглася до наших днів і знаходиться на центральній алеї Байкового цвинтаря.

Хоча плата за навчання у школі Н. В. Шатової була начебто й невисокою, всього 30 копійок на місяць, проте для багатодітних родин вона виявилася непосильною. Коли борг досягав певної величини, батьки припиняли відвідування своїми дітьми цієї школи і поновлювали його лише тоді, коли отримували від її власниці запрошення на безплатне навчання. Останнє для всіх без винятку найбільш-ших дітей Деміївки Н. В. Шатова планувала запровадити вже з 1875 року, що викликало б значний приріст кількості учнів у школі. З метою забезпечення належних умов для навчального процесу потрібно було розширити її приміщення шляхом здійснення прибудови та взяти на роботу ще одного викладача із платнею 300 рублів на рік. Усе це потребувало значних додаткових коштів, що їх ентузіастка народної освіти сподівалася отримати від київських міської влади, яким було вигідніше погодитися з її намірами, аніж засновувати нову школу. Як воно відбувалося насправді, з'ясувати не вдалося.

Проте відомо, що незабаром Н. В. Шатова виїхала до Петербурга на навчання, а керувати школою продовжували її рідні молодші сестри А. В. та М. В. Шатови. Зусиллями останніх рівень навчального процесу тут досяг досить високої позначки. Зразковою школою зацікавилися навіть київська влада. 1874 року її відвідала група гласних (депутатів) Міської думи на чолі з міським головою **М. К. Ренненкам-пфом**. Наслідком цього візиту стало призначення розміру щорічної грошової субсидії, спрямованої на утримання школи.

Однак вже наступного року обидві сестри теж виїхали до Петербурга для навчання на вищих медичних курсах. Їхня школа автоматично перейшла у повне підпорядкування Київської міської управи. 1879 року вона отримала чудові класи в добротному будинку полковниці Ю. О. Шатової, який містився у межах міста Києва, поблизу дачі професора місцевого університету **В. А. Суботіна** (район нинішньої Либідської площі). Такому приміщенню могло позаздрити будь-яке із усіх міських училищ, які існували тоді в Києві.

В. А. Суботін

Школу відвідували діти відставних солдатів, ремісників, торговельників, дрібних чиновників тощо, які не були корінними жителями Деміївки і мешкали у ній тимчасово у дешевих квартирах, а роботу мали в самому Києві. Отож користі від них це приміське село не відчувало ніякої. До учнів формально Деміївської, а фактично Либідської школи, яких нараховувалося тоді 75 осіб, а саме 9 - із Нової Забудови (район нинішніх вулиць Великої Васильківської та Горького), 5 - із Байкової гори, 29 - із Саперної Слобідки і 32 - із самої Деміївки, не значилося жодної дитини із родин деміївських селян. І вона була постійно переповнена, як і сусіднє Володимирське училище, яке містилося на Володимирській площі (на ній міститься нині палац "Україна").

Враховуючи ці та інші обставини, Київська міська дума ухвалила була перевести Деміївське училище на вулицю Жилианську. Переселення мало відбутися 1882 року, коли закінчувався термін оренди приміщення в будинку Ю.О. Шатової. Проте з якихось причин реалізація цієї думської ухвали в життя не відбулася. Існувало припущення, що залишенню училища на старому місці сприяв один впливовий гласний Міської думи.

Однак уже 1885 року про ситуацію з училищем нагадала училищна комісія, яка діяла при тій самій думі. Цього разу ніяких перешкод не виявилось, і 5 травня наступного року його таки було переведено

із будинку Ю. О. Шатової в будинок Нікітіна (чи Нікуліна) який містився на Кінній площі (де нині височить Миколаївський костел). А величезна приміська Деміївка, в якій мешкало тоді вже 6958 чоловік (в їх числі 3670 євреїв, які своїх дітей у згадане вище училище не посилали, позаяк мали своє), залишилися без початкової школи.

Ненормальну ситуацію вирішили виправити керівники Деміївського цукро-рафінадного заводу (його садибу займає сьогодні кондитерська фабрика «Рошен»). Директор підприємства **Р. Ф. Раузер** та члени його правління на чолі з **В. Р. Леве** порушили перед попечителем Київського навчального округу клопотання про відкриття на власні кошти заводської школи, яку могли б відвідувати також і діти деміївських обивателів. Такий дозвіл було отримано, і 16 вересня 1886 року 63 учні (серед них значилися 45 дітей заводських працівників) сіли за парти двокласного заводського училища. Окрім обов'язкових дисциплін, а саме історії, географії, математики і російської мови дівчаток навчали тут рукоділля, а для хлопчаків було запроваджено уроки військової гімнастики, які проводив запасний гвардійський унтер-офіцер. Окремі вихованці цього училища, що володіли непоганим голосом, співали в хорі місцевої Вознесенської церкви. 1890 року воно нараховувало 140 учнів, а 1905 року, перебуваючи вже в статусі трикласного - 200. Училище продовжувало розвиватися і 1915 року, наприклад, значилося вже як чотирикласне. Для його вихованців організовувалися регулярні прогулянки Голосіївським лісом.

А на час відкриття училища 60 деміївських дітей восьмирічного віку через відсутність у ньому вільних місць залишилися поза школою. І лише 1 вересня 1894 року за ініціативою місцевого сільського Товариства тут було відкрито однокласне безплатне народне училище на 180 учнів у двоповерховому будинку, спорудженому за 7 тисяч рублів госпспособом у російському стилі. Він містився наприкінці провулку, який навпроти місцевої парафіяльної церкви відходив від головної вулиці. 1900 року цей навчальний заклад отримав статус двокласного сільського училища і одночасно щорічну допомогу від державної скарбниці у розмірі 600 рублів.

1 вересня 1902 року при Деміївському храмі було відкрито церковно-парафіяльну школу для 30 дівчат. Вона відзначалася своєю бідністю й існувала, в основному, за рахунок коштів, які жертвував на її потреби священник - 60 рублів щорічно та його дружина - 40 рублів щорічно. Пізніше у цій місцевості з'явилися інші училища, і на 1906-й рік, наприклад, мережа навчальних закладів тут складалася ще й із двокласного сільського училища в Саперній Слобідці, двокласного залізничного училища на 125 учнів-дітей із родин працівників станції Київ-2 Московсько-Києво-Воронізької залізниці на вулиці Великій Китаївській, 8, однокласного народного училища на 100 учнів, що його утримувало своїм коштом місцеве попечительство про народну тверезість, двокласного Міністерського приходського училища на 50 учнів, однокласного земського училища на вулиці Ново-Володимирській, 6 та приватної жіночої гімназії Н. В. Дешиної (дивися про неї у розділі "Навчальні заклади загальноосвітні").

Існували тоді тут ще й 2 безплатні єврейські школи, а саме "Талмуд-Тора" з ознаками звичайного ортодоксального хедера і школа "Тіферес-Бахурим", зорганізована на раціональних началах. Спочатку вони не знаходили між собою спільної мови і перебували в антагоністичних відносинах, проте пізніше, схоже, таки злилися в одну школу, позаяк 1911 року благодійне єврейське Товариство порушувало клопотання щодо відкриття тут нової "Талмуд-Тори".

Населення Деміївки продовжувало невпинно зростати, що викликало ще більшу потребу у навчальних закладах. І в цьому напрямку щось таки робилося. Так, 1913 року, наприклад, 29й київський єпархіальний з'їзд ухвалив придбати за 100 тисяч рублів садибу покійного протоієрея Феофілакта Рябчинського з усіма будівлями, що на ній збереглися, з тим, щоб відкрити у них 3-є жіноче духовне училище. 1914 року завдяки зусиллям голови Київської повітової земельної управи **В. Я. Демченка** розпочало своє існування вище початкове училище. У вересні 1915 року на церковному погості було освячено одноповерхову ошатну будівлю для потреб двокомплектної приходської школи, заснованої на кошти місцевих парафіян. І, нарешті, на початку 1917 року викладач Рівненського реального училища М. В. Рибачек порушував перед київською міською владою клопотання щодо дозволу на відкриття тут приватної повноправної гімназії у складі підготовчого та п'яти основних класів і з обов'язковим викладанням у ній природознавства та сільського господарства. Проте здійсненню цього, корисного для мешканців Деміївки задуму перешкодили всім відомі події, що невдовзі розпочалися.

157. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА ЗАБАЙКІВ'І

Назва селища походить від Байкового цвинтаря, за яким воно виникло наприкінці XIX століття. Його населення досягала 1904 року 4-х тисяч чоловік. Одна приватна особа без офіційного дозволу влади відкрила тут 1904 року власну школу, де навчалися 26 дітей. Директор народних училищ Київської губернії **Т. Г. Лубенець** зайняв у цій ситуації неоднозначну позицію: або підтримати школу матеріально, або ж закрити її і замість неї відкрити однокласне міське приходське училище. Проте лише у травні 1909 року Міська дума ухвалила рішення про заснування на Забайків'ї змішаного міського учи-

лища, на щорічне утримання якого було визначено 2100 рублів. При цьому мешканці селища, яких тоді нараховувалося вже 5 тисяч осіб, мали обов'язково сплачувати оціночний збір, позаяк Забайків'я ще не перебувало на той час офіційно у межах Києва. Таке сталося 1917 року за Тимчасового уряду.

Першого ж року існування училища імені цесаревича Олексія на вулиці Д'яківській, 7 його класи виявилися переповненні, і тому виникла потреба у відкритті паралельних класів, що й було зроблено 1911 року. Тоді ж мешканці селища брати Ф. і М. Якубовські подарували йому бюсти імператора Миколи II та імператриці Марії Федорівни. А невдовзі гостро постало питання щодо нового приміщення для училища, і воно обговорювалося на загальних річних зборах членів Товариства благоустрою селища, які відбулися в січні 1913 року. Його новою адресою стала вулиця Кладовищенська, 7 і в офіційних документах воно стало позначатися порядковим №64. 1915 року адміністрація Байкового кладовища порушила перед міською владою клопотання проведення до нього електромагістралі та гарантувала училищу, що й воно буде із електроосвітленням.

158. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА ЗВІРИНЦІ

Одна з умов дозволу, даного 6 квітня 1866 року імператором Олександром II ієромонаху Свято-Михайлівського Видубицького монастиря у Києві о. Іоні на заснування в цій місцевості Свято-Троїцького Іонинського монастиря полягала в неодмінному відкритті при ньому школи грамотності (школи-притулку) для дітей-сиріт і напівсиріт без огляду на їхній соціальний стан. Таких дітей нараховувалося 1866 року лише 8 осіб. Іноки обителі їх годували, зодягали та навчали грамоти. З кожним роком кількість вихованців школи-притулку, яка містилася серед великого розкішного саду, збільшувалася і 1896 року, наприклад, становила 36 осіб. Отож для їхнього навчання довелося наймати за певну винагороду особливого вчителя та двох наглядачів. По його закінченні хлопчаки залишалися, як правило, працювати в монастирських колісній, столярній, палітурній, слюсарній, взуттєвій, ковальській та інших майстернях, а окремі з них потрапляли навіть до монастирського хору. Після закриття радянською владою у 1920-х роках монастиря припинила своє існування також і його школа-притулок.

Подібна школа грамотності (школа-притулок) існувала із 1872 року також і при Михайлівському Видубицькому монастирі. 1886 року у ній нараховувалося 14 хлопчаків, яких навчали грамоти за програмою однокласних шкіл - особливий вчитель із щорічною винагородою у сумі 200 рублів, і співу - монах цієї обителі. Окрім того, вони оволодівали тут столярною майстерністю, а також виконували послух - співали на кліросі.

Міська дума, задовольняючи клопотання жителів Звірінця, на своєму засіданні, що відбулося в лютому 1881 року, ухвалила без зайвої балаканини відкрити у цьому передмісті міське приходське змішане училище, первісно передбачивши для нього 1 тисячу рублів. Незадовго до цього засідання помер відомий російський письменник Ф. М. Достоевський, який показав себе глибоким психологом і мислителем і який добре розумів стан і потреби бідного люду. З огляду на те, що мешканці Звірінця у своїй переважній більшості були саме такими людьми, то гласний (депутат) Міської думи Є. І. Афанасьєв і запропонував, з метою увічнення пам'яті про письменника, назвати навчальний заклад його іменем. Але через те, що він не був забезпечений капіталом, відсотки від якого покривали б усі його витрати, вища інстанція дозволу на таке найменування не дала.

Училище наймало для себе до 1901 року приміщення в будинку Долгановської на вулиці Звіринецькій, 66. У ньому, розрахованому на 48 осіб, тіснилися 65 дітей обох статей. Через цю тісноту воно і перебралося 1902 року у більш просторе приміщення на вулиці Печерській, 4 та перебувало там під №22 до радянських часів. А кількість жителів Звірінця наближалася наприкінці 1880-х років до 9 тисяч чоловік, і вона постійно зростала. Отож і довелося їм порушити перед Міською думою клопотання щодо заснування другого такого училища. Місцем для його будинку могло бути пустирище, яке з'явилося на місці колишнього ставка. Вочевидь, так і сталося, але пізніше, і в газетних повідомленнях за 1917-й рік зустрічаються повідомлення про існування тут Другого змішаного приходського училища, при якому Київський комітет опікунства про народну тверезість відкрив 15 вересня 1917 року безплатні вечірні класи для дорослих обох статей.

1898 року розпочала працювати Друга недільна школа для дорослих обох статей у приміщенні заснованого 1888 року на вулиці Печерській, 16 денного притулку для дітей робітничого класу. Нове однокласне училище відкрив на Звірінці 1903 року власним коштом Губернський комітет опікунства про народну тверезість. Навчання в ньому розпочали 45 учнів, а 50-ти дітям було відмовлено в прийомі через відсутність вільних місць, причому, за партами сиділи у ранкові години - діти, а у вечірні години - дорослі чоловіки й жінки. 1903 року церковно-парафіяльна школа на Солом'янці перейшла у підпорядкування повітових влад, отож вивільнені 520 рублів, які вона отримувала у вигляді субсидії, Київська міська дума переадресувала Комітетові з метою розширення його училища. Для останнього було споруджено на міській землі двоповерховий дерев'яний будинок, в якому знайшлося місце ще й для пара-

лельних класів училища, класів для дорослих, народної бібліотеки і народної чайної. Проте вже 1905 року Міська дума припинила надання матеріальної допомоги училищу, мотивуючи це своє рішення економією коштів. У відповідь його начальство звільнило від навчання половину учнів та від посади вчителя і звернулося із відповідним клопотанням до Міністерства народної освіти.

Результат виявився позитивним: навчальному закладові було обіцяно щорічну субсидію в розмірі 1400 рублів та надано дозвіл на перетворення його в 2-класне міське приходське училище. Усе закінчилося тим, це що воно, схоже, злилося із ще існуючим на той час 2-класним міським приходським училищем. Останнє, знову ж таки схоже, певний час перебувало в статусі земського навчального закладу, продовжуючи задовольняти потреби в освіті виключно міське населення. Отож уже 1911 року постало питання про переведення його в підпорядкування Київському міському управлінню, що невдовзі й було зроблено. Воно стало єдиним на Звіринці, який тоді інтенсивно розвивався, міським навчальним закладом і не всі діти цієї місцевості могли потрапити на навчання до нього, а подібні заклади сусіднього Печерська теж потерпали тоді від переповненості. Тому виглядала цілком обґрунтованою вимога членів Товариства сприяння благоустрою Звіринця про заснування тут міського училища вищого типу (4-класного). На своїх загальних зборах, що відбулися 1914 року, вони заслухали заяву групи викладачів про їхнє бажання відкрити у них приватне комерційне училище, для чого потрібна була певна сума грошей. Збори поставилися до цієї пропозиції схвально і пообіцяли надати ініціаторам необхідну фінансову допомогу. Того самого часу міська училищна комісія визнала за необхідне спорудити на Звіринці для існуючого училища власний будинок за рахунок займу в 600 тисяч рублів, дозволених для спорудження шкільних приміщень. Місцем такого будівництва стала, вочевидь, вулиця Видубицька, 22. Тоді ж міське 2-класне приходське училище, стало називатися Звіринецьким приходським училищем № 66. У його приміщенні під час Першої світової війни, а саме 1915 року навчалася Галицька учнівська молодь, яка мала тимчасовий притулок у Троїцькому Іонинському та Михайлівському Видубицькому монастирях.

На вулиці Церковній (нині Верхня), 11 із першої половини XVIII століття існувала Іоано-Предтеченська церква. Її причт зробив спробу відкрити церковно-парафіяльну школу, але для нормального функціонування не знайшлося навіть мінімальної кількості учнів, отож її довелося закрити. Це сталося не пізніше 1890 року. У подальшому при храмі існувало Свято-Іоано-Предтеченське братство, яке своїм коштом утримувало духовну школу.

І, нарешті, під час Першої світової війни Звіринець збагатився ще одним навчальним закладом, а саме Олексіївським військовим інженерним училищем - дивися про нього у розділі "Навчальні заклади військового відомства".

159. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА КУРЕНІВЦІ

Історична місцевість Куренівка відома із середини XVII століття. Тоді тут були курені козацької залоги, звідки й походить її назва. Пізніше вона заселилася міщанами, які перетворили її на один із приміських районів садоводства й городництва.

Чи не першим навчальним закладом на Куренівці була приватна школа, заснована у 1830-х роках учителем **Марком Чарнецьким**. Вона містилася по сусідству із парафіяльною Петро-Павлівською церквою (не збереглася, стояла на нинішній вулиці Кирилівська, 160). За активного сприяння тодішнього міського голови **І.І. Ходунова** її було перетворено на Куренівське чоловіче міське приходське училище та 20 листопада 1840 року офіційно відкрито у складі лише 15 учнів, хоча на Куренівці та сусідній Пріорці нараховувалося тоді 2320 дітей обох статей. У подальшому їхня кількість коливалася в межах 84-115 осіб. Викладацький персонал училища відзначався стабільністю і складався із 8 законовчителів, 11 вчителів та 1 вчительки і 3 вчительок рукоділля. Викладачі жіночої статі з'явилися в ньому після 1881 року, коли воно стало змішаним.

Діти в училищі перебували від 8 і до 11 години ранку та від 2 і до 5 години пополудні. Тут їх знайомили із коротким катехізисом і священною історією, навчали їх чистописанню і першим чотирьом арифметичним діям спочатку буквеним методом, а із 1858 року - вже за допомогою перших навчальних посібників, а саме арифметичної дошки і таблиць для початкового читання, карти Європейської Росії тощо. Стали також широко використовувати байки І.А. Крилова і скорочену російську хрестоматію. 1864 року навчання грамоти за схемою поєднання читання і писання стали здійснювати за букварем Паульсона, а 1870 року було впроваджено новий спосіб навчання грамоти за звуковою системою.

Утримувалося училище на кошти міської влади. 1890рр, наприклад, вона витратила на нього 1370 рублів. Лише окремі його випускники влаштовувалися на роботу до майстерень, решта ж поверталася до батьківських занять садівництвом, городництвом і візництвом. За 50 років існування цього училища тільки 11 його вихованців вступили до середніх навчальних закладів і лише 4 із них отримали вищу освіту. До речі, його 50-річний ювілей святкували 12 листопада 1890 року. Усі 84 учні отримали по

книжці і срібному образку із написом "В пам'ять 50-летнего юбилея Куреневского училища".

А на урочистому зібранні їхніх батьків та гостей було зібрано перші пожертви на спорудження власного училищного будинку, а також запропоновано звернутися до міської влади із клопотанням про заснування на Куренівці школи садівництва і городництва. Цей намір почали втілювати у життя лише 1915 року, коли за ініціативою представниці Товариства опікунства над сиротами осіб, що загинули в боях Першої світової війни, Н. В. Терещенко земельна комісія Міської думи відвела на тій самій Куренівці 2 ділянки землі з метою влаштування на них школи-притулку садівництва і городництва із столярною і слюсарною майстернями при ній. Її опікуншою мала стати все та ж Н. В. Терещенко. Для спорудження будинку школи Товариство надало 10 тисяч рублів та ще Романовський комітет асигнував 20 тисяч рублів. Але через складнощі воєнного часу з усього того, нічого не вийшло. 1 грудня 1860р. при Петро-Павлівському храмі було відкрито першу у нашому місті церковно-парафіяльну школу. Учнів було тоді 15 осіб.

Кількість населення Куренівки і Пріорки невпинно зростала, і коли вона досягла цифри 4000, на Куренівці було відкрито 1877 року друге приходське училище. 1895 року вона збагатилася ще одним училищем, переведеним із Пріорки, всупереч інтересам її мешканців, де воно містилося на її головній Старозабарзькій (нині Автозаводська) вулиці. А 1897 року куренівці домагалися, щоб новозаснований політехнічний інститут розмістили саме в них, у Куренівському міському лісі. Тоді ж міське приходське училище, що існувало в них із 1840 року, хотіли в черговий раз і, схоже, безуспішно перетворити на сільськогосподарське училище із курсами садівництва і плодоовочівництва. Гроші на його утримання обіцяло надавати Міністерство землеробства, а за містом залишалося утримання навчальної ферми та господарські витрати. Ідея цього заходу полягала в бажанні поставити садівництво й городництво, чим славилася Куренівка, на наукову базу і забезпечити постачання якісними фруктами й овочами не лише Київ, а й інші міста імперії.

1911 року Куренівку прикрасила велична мурована споруда Міського училища імені С. Ф. Грушевського - дивися про нього окремий сюжет. 1911 року викладачі приходського училища звернулися до міського голови із клопотанням продати їм на взаємовигідних умовах ділянку міської землі "Копилівська дача" площею 3,5 десятини з метою влаштування на ній вчительського селища. Проте наміри Міської думи виглядали грандіознішими. Вона 1916 року виділила біля дачі **Шполянського**, що містилася за Кирилівською церквою, ділянку своєї землі площею 5000 кв. сажнів із тим, щоб розмістити на ній Володимирську чоловічу гімназію, середньо-технічне училище і вчительську семінарію, започаткувавши таким чином створення тут училищного містечка. Але знову ж таки через складнощі воєнного часу втілити ці наміри у життя не судилося.

Останнім за ліком навчальним закладом, що з'явився на Куренівці, на вулиці Сирецькій, 1912 року, стало 4-класне змішане вище початкове училище. Ним опікувався власник шкірзаводу на тій самій Сирецькій. До першого класу приймали без іспитів тих, що вже закінчили перший клас початкового училища, а до другого - з іспитами тих, хто мав знання в обсязі першого класу гімназії. Вивчення французької і німецької мов у ньому було обов'язковим. Після закінчення його першого чи другого класу діти могли вступати до другого чи третього класу середнього навчального закладу Міністерства народної освіти, складаючи іспит лише з іноземної мови. Випускники училища хлопці мали ті самі права, як і після 6-місячної практики на посаді помічниці вчительки в початкових училищах, отримали свідоцтва на звання вчительки тих самих початкових училищ. Училищна рада Міської думи визнала 1914 року за необхідне спорудити для свого нового навчального закладу за 150 тисяч рублів власний будинок, але й цього, через Першу світову війну не сталося.

160. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА ПРИОРЦІ

Назва цієї історичної місцевості походить від пріора - настоятеля домініканського монастиря, який заснував тут 1634 року свою слобідку. Вона є продовженням Куренівки у північному напрямку. Із якогось часу на її величезній території існувало чоловіче приходське училище, в якому місцеві вчителі викладали, окрім загальноосвітніх предметів, ще й ковальське і слюсарне ремесла.

1883 року міська влада відкрила тут жіноче приходське училище, розраховане на 404 учениці. Незручність для мешканців Пріорки обох цих навчальних закладів полягала в тому, що їхні діти змушені були долати до них величезні відстані. Міська дума, задовольняючи їхнє клопотання, зробила 1889 року обидва училища змішаними. Одне з них, яке містилося на головній селищній Старозабарській (нині Автовокзальна) вулиці, вона перевела 1895 року на Куренівку. Отож Пріорка залишилася із одним лише училищем і її 300 дітей віком від 8 до 14 років не могли до нього потрапити через відсутність у ньому вільних місць. Її мешканці (понад 3000 осіб) звернулися до міського голови із клопотанням про відкриття у них на Старозабарській вулиці другого приходського училища. Таким стало Друге Пушкінське училище № 45, яке з'явилося на цій вулиці 1899 року. А 1906 року селище поповнилося ще одним

змішаним нижчим навчальним закладом, яке розмістилося в будинку Солухи і за парти якого могли сісти 50 хлопчаків і 50 дівчат.

Дещо не пощастило пріорцям 1913 року, коли Міська дума виділила ділянку землі у них для розміщення на ній вчительської семінарії імені К. Д. Ушинського, але керівництво останньої відмовилося від цієї послуги через вологий клімат, яким була відома Пріорка.

161. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ В ПУЩА-ВОДИЦІ

Давня історична місцевість Пуща-Водиця набула вигляду дачно-курортного селища в 1890-х роках. У липні 1906 року відбулося чергове засідання членів Товариства по його благоустрою, на якому обговорювалося питання заснування в селищі початкової школи. Дачовласник **О. Ф. Соколов** погодився пожертвувати на її влаштування одноразово 150 рублів, а в подальшому на утримання її вчительки - по 120 рублів щорічно. Для розміщення навчального закладу він же погодився надати безплатно один із своїх дачних будинків. На цих самих зборах було відкрито також і підписку на пожертви з метою створення шкільного фонду.

Пройшло лише 4 місяці, і на початку листопада 60 учнів обох статей розпочали заняття в однокласній школі, що розмістилася в будинку О. Ф. Соколова не 9-й лінії. Для її потреб Міська дума призначила щорічну субсидію у розмірі 200 рублів та висловила вдячність О. Ф. Соколову. Останній у відповідь пожертвував школі ще певну суму грошей та запевнив керівників Товариства, що візьме на себе усі витрати у сумі 1000 рублів, пов'язані з виконанням столярних, цегляних і пічних робіт при спорудженні на церковному подвір'ї нового, більш просторого приміщення для школи у зв'язку з її розширенням. Так воно, вочевидь, і сталося. Ще у цьому селищі функціонували на вулиці Пушкінській (нині Гамарника) Міське училище та на вулиці Гоголівській (нині Червонофлотська) - курси й дитяча школа іноземних мов **Л. Ф. Громовської**. А 22 вересня 1917 року відкрилася на дачі подружжя **В.П. і К.О. Козакевичів** на вулиці Лермонтовській (10-а лінія) нова змішана гімназія з повними правами урядових гімназій і у складі підготовчого та перших трьох основних класів.

162. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ У СВЯТОШИНІ

Святошин — давня історична місцевість, яка згадується в багатьох джерелах під різними, хоч і подібними назвами. Із 1897 року - дачне селище, що перебувало в межах Києва. А вже наступного року біля дач мали відвести ділянку землі площею 9-14 десятин, частково в лісі, для потреб школи бджолярів. У селищі функціонувало молоде "Навчально-освітнє і благодійне Товариство", яке заснувало тут приватний середній навчальний заклад, зорієнтований на програму подібних навчальних закладів Міністерства народної освіти. Він містився у приватному будинку на розі Брест-Литовського шосе (нині проспект Перемоги) та 4-ої просіки. Керував ним місцевий педагог Тимофеев. Заняття в навчальному закладі розпочалися 15 вересня 1905 року. За парти в його підготовчому (для хлопчаків і дівчат) та першому (із відділенням для дівчат) класах сіли того дня 25 дітей. Частина їх були місцевими, а окремі приїхали з повіту та самого Києва. Для останніх передбачався пільговий проїзд трамваєм, а для викладачів — безплатний. 1907 року заклад уже мав статус прогімназії, а наступного року - гімназії. 1909 року на тій самій 4-й просіці значиться комерційне училище того самого Товариства. Поки що не вдалося з'ясувати, чи це був самостійний Навчальний заклад, чи перетворений із його приватної гімназії. Саме тоді у селищі на вулиці Північній, 47 відкрилося й урядове 2-класне приходське училище, яке мало неофіційну назву Народне. 1912 року в ньому нараховувалося 20 учнів. Окрім викладання загальноосвітніх предметів їх навчали ще робити вироби з дерева. З 1916 року в ньому діяв на кошти Київського навчального округу та Комітету Всеросійського Союзу міст тимчасовий санаторій на 15 ліжок для тих, хто постраждав на війні і потребував санаторного лікування.

1908 року кимось було запропоновано закрити усі численні єврейські торговельні і комерційні навчальні заклади, що існували тоді в Святошині.

163. НИЖЧІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА СОЛОМ'ЯНЦІ

Передмістя Києва селище Солом'янка (назва походить від великої кількості хат під солом'яними стріхами) виникло у середині XIX століття. Його населення, переважно бідні робітники й майстрові станції Київ-1 Південно-Західної залізниці та селяни, наприкінці століття наближалось до 9 тисяч чоловік. Від 1910 року воно стало перебувати у межах Києва.

Найпершим навчальним закладом Солом'янки стала церковно-парафіяльна школа, яка розпочала своє активне життя 1884 року - дивися про неї сюжет у підбірці "Церковно-парафіяльні школи" розділу "Навчальні заклади духовного відомства".

Другим навчальним закладом була із 1891 року навчальна ферма **О. В. Кулицької** - дивися "Приватні жіночі професійні класи О. В. Кулицької". Двокласне сільське міністерське училище на 75 учнів з'явилося на Солом'янці на межі XIX і XX століть. Воно містилося у тісному найманому приміщенні. Усі витрати по його утриманню взяло на себе Товариство благоустрою селища. 1907 року почесний опікун

училища **М. М. Бобрусов** звернувся до Київської міської думи із клопотанням про виділення в орендне користування із 10 десятин землі колишньої навчальної ферми О. В. Кулицької 500 кв. сажнів із метою спорудження на ній будинку для училища і ремісничих класів. У клопотанні було зазначено, що лише 1/10 частина солом'янської дітвори може навчатися в цьому училищі і що Міністерство народної освіти надає допомогу у розмірі 5 тисяч рублів. Тривалий час це питання ніяк не вирішувалося.

Після приєднання Солом'янки до Києва Товариство благоустрою селища припинило своє існування. Для вирішення долі училища вимальовувалися 2 шляхи: або воно залишається міністерським і отримує від міста щорічну субсидію у розмірі 1300 рублів, або воно потрапляє до мережі навчальних закладів міста і отримує від державної скарбниці щорічну субсидію у розмірі 3236 рублів. Який саме шлях було обрано - прослідкувати поки що не вдалося. Відомо лише, що Міська дума виділила таки на вулиці Новій, 75 потрібних розмірів земельну ділянку з метою спорудження на ній власного мурованого будинку для навчального закладу. Проте вже 1913 року вона перемістила будівельний майданчик із вулиці Нової на вулицю Ігнат'євську (нині Урицького), 98 та перейменувала, з дозволу попечителя Київського навчального округу **І. А. Базанова**, 2-класне сільське міністерське училище у вище початкове училище із обов'язковим вивченням німецької і французької мов, а 7 червня наступного року відбулася скромна церемонія закладення для його потреб двоповерхового мурованого будинку. Зводити його за 31 тисячу рублів зголосився підрядчик Корчагін.

Під час Першої світової війни англійська делегація благодійного Товариства "Великобританія - Польща-Галичина" виклопотала у міської влади дозвіл на розміщення на другому поверсі училищної будівлі дитячого притулку. У 7 кімнатах знайшли надійний для себе прихисток 100 дітей віком від 1 до 6 років. Урочисте освячення притулку здійснив 19 червня 1915 року у супроводі чудового співу церковного хору місцевого Покровського храму його настоятель протоієрей Василь Липківський. На церемонії освячення були присутні Голова англійської делегації княгиня Л. Б. Баратинська, княгиня Н. А. Вахватава, Голова Галицько-Руського Товариства М.В. Стороженко, містер Кентет та інші запрошені особи. Службовий персонал притулку складався переважно із галичан. Із приватних навчальних закладів на Солом'янці варто виокремити жіночу гімназію **Є. В. Брагінцевої**. Про неї дивися окремий сюжет у цьому розділі.

1912 року в селищі утворилося Товариство групи батьків, члени якого поставили собі за мету заснування на Солом'янці урядових чоловічої і жіночої гімназій, про що порушили клопотання перед Міністерством народної освіти. 19 лютого 1912 року вони зібралися вперше для обговорення цього питання в приміщенні місцевої церковно-парафіяльної школи. Було обрано одноголосно головою зборів засновника Товариства **В. І. Орловського** та правління Товариства у складі того самого В. І. Орловського, товариша його протоієрея **Василя Липківського** та інших. Збори доручили правлінню довести задуману справу до переможного кінця. Але цього, схоже, не сталося.

164. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА ТАТАРЦІ

Інтенсивна забудова, переважно одноповерховими приватними будинками, цієї історичної місцевості відбувалася в середині XIX століття. Міське приходське училище для дітей обох статей містилося 1890 року в будинку **Дудкова** на вулиці Верхньо-Юрківській (нині Отто Шмідта), а пізніше перебралося на вулицю Половецьку, 11. Училищна комісія, що існувала при Міській думі, 1914 року визнала за необхідне спорудити у міській садибі на вулиці Татарській, 3 для цього навчального закладу двоповерховий дерев'яний, обкладений цеглою будинок за рахунок займу в 600 тисяч рублів, дозволеного урядом місту з метою забезпечення однокласних навчальних закладів власними приміщеннями.

165. НИЖЧІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА ШУЛЯВЦІ

Із середини XIX століття і до 1912 року робітниче селище Шулявка входило у межі Києва частинами. 1 вересня 1879 року міська влада відкрили в ньому приходське училище, адресу якого встановити не вдалося.

Бельгійський консул у Києві, німець за походженням **Я. Я. Гретер** заснував 1879 року на Шулявці механічну майстерню. 1890 року разом із інженером чехом **Й. І. Криванеком** він став власником вже "Акціонерного Товариства Київського машинобудівного і котельного заводу" під маркою "Гретер і Криванек" (нинішній завод "Більшовик"). Щоденна кількість робітників на ньому коливалася від 600 до 800 чоловік, значний відсоток від яких становили німці і чехи, які, як і їхні дружини та діти, майже не володіли російською мовою. Через те відкрита 16 жовтня 1894 року на заводі коштом його адміністрації Шулявська Гретерівська школа грамотності мала дещо специфічний характер. До неї записалися 60 хлопчаків і дівчат його робітників і службовців. Переважна частина їх походила із католицьких родин. Вони, разом із православними дітьми, знайомилися із законом Божим у викладенні місцевого священика, який працював без будь-якої винагороди. Інші викладачі школи докладали немалих зусиль для того, аби через короткий час діти-католики виразно, хоч і з акцентом, виголошували російські слова і

фрази, роблячи при цьому правильні наголоси. Для навчання російської мови іноземних робітників заводу при школі існували спеціальні класи.

Відкриття Четвертого Пушкінського приходського училища № 47 в будинку Устенка на Брест-Литовському шосе, 6 (нині проспект Перемоги) було пов'язано з відзначенням у Києві 1899 року 100-літнього ювілею російського поета.

РЕАЛЬНІ УЧИЛИЩА

166. ОЛЕКСАНДРІВСЬКЕ РЕМІСНИЧЕ УЧИЛИЩЕ

Це був чи не найвідоміший у дореволюційному Києві навчальний заклад, повідомлення про стан справ якого регулярно з'являлися на сторінках тогочасної місцевої преси. Досить цікавою і деякою мірою навіть повчальною була й сама історія заснування його в нашому місті. Вона пов'язана із першим приїздом до Києва 31 липня 1857 року російського імператора Олександра II з дружиною. В пам'ять про цю подію місцеве купецтво на своєму зібранні, яке відбулося 9 листопада 1857 року, вирішило вибудувати муровану Триумфальну арку замість дерев'яної, що її вже встигли були спорудити на тому місці (в районі нинішнього Повітрофлотського мосту над проспектом Перемоги. Тоді ж воно й визначило для себе як розмір щорічного внеску, який складав для купців 1-ої гільдії — 12 рублів 2-ої гільдії — 8 рублів і 3-ої гільдії — 5 рублів, так і рік, а саме 1874-й, до кінця якого мала бути таким ось чином зібрана необхідна для втілення їхнього задуму в життя сума грошей.

Під час свого наступного перебування у Києві 1869-го року, Олександр II, ознайомившись із усіма проектами Триумфальної арки, що були складені за оголошеним купецьким товариством конкурсом, висловив із цього приводу власну думку: «Приятнее мне было бы видеть зтот капитал употребленным на какое-либо богоугодное или полезное общественное учреждение».

Такою корисною громадською установою і мало стати ремісниче училище для дітей усіх соціальних станів, але переважно православного віросповідання, подібне до безплатної ремісничої школи Комісарова-Костромського, що існувала з 1868 року у Петербурзі, з присвоєнням йому назви "Ремісниче училище імені Царя-Визволителя Олександра II". Це нове рішення київських купців відповідало інтересам переважної більшості киян і побажанням самого імператора.

Були, щоправда, й інші пропозиції стосовно раціонального використання купецьких грошей, сума яких на кінець зазначеного терміну складала 30 тисяч рублів. Мешканці Подолу, наприклад, мріяли про відкриття, у цій частині міста лікарні для бідних, позаяк Кирилівська лікарня, що була чи не найближчою до них, через постійну відсутність у ній вільних місць не приймала навіть без-домних робітників, хворих на лихоманку, які цілодобово перебували на набережній Дніпра просто неба, не отримуючи при цьому ні від кого хоч би якоїсь медичної допомоги. Але як самі купці, так і інші, причетні до цієї справи особи та окремі установи, з-поміж яких виділялися відставний штабс-капітан **К. В. Левін**, що пожертвував 22 тисячі рублів, якийсь **Приходько** та ще Київський приватний банк наполягали на заснуванні у місті саме ремісничого училища.

Гостру потребу мати у Києві таке училище місцева громадськість відчувала вже тривалий час. На її переконання воно повинно було сприяти тому, щоб діти найбідніших верств міського населення, оволодівши у ньому тією чи іншою робочою спеціальністю, ставали б чесними та корисними суспільству громадянами, а не паразитними споживачами плодів чужої праці. У ньому була зацікавлена також і Міська дума, яка ще у вересні 1871 року створила спеціальну комісію з метою вироблення статуту майбутнього училища з урахуванням досвіду тих ремісничих шкіл, які вже діяли на той час у Російській імперії. Підготовлений цією комісією статут вона розглянула і затвердила вже наступного року і тоді ж оперативно вирішила питання й щодо розміщення самого училища, визначивши для нього будинок колишньої ремісничої управи, більш відомий під назвою "старий контрактний будинок" (у перебудованому вигляді добре зберігся до наших днів і міститься на вулиці Покровській, 4), який мав ту незаперечну перевагу, що був розташований у самому зручному місці Подолу - промислового центру тодішнього Києва. З метою перепланування його для потреб училища вона ж асигнувала одноразово 10 тисяч рублів, а також прийняла ухвалу виділяти для підтримки останнього щорічно по 1600 рублів упродовж перших трьох років його існування. Однак зазначене вище рішення міських властей щодо приміщення для ремісничого училища з певних причин не стало остаточним.

Його відміна на користь Києво-Подільської жіночої гімназії, яка відкрилася тут 1872 року, була пов'язана із духовним заповітом бездітного київського купця **Г. І. Котляревського**, згідно з яким у власність міста переходила його чимала садиба, що містилася тут же на Подолі, тільки в Ігорівському провулку, з двоповерховим мурованим будинком у ній, при умові використання її для потреб проектованого ремісничого училища. Після ліквідації (шляхом проведення капітального ремонту) наслідків перебування у ньому перехідних солдатських команд наприкінці серпня 1874 року тут, тобто у будинку Котляревського й відбулося відкриття 6-ти класного Олександрівського ремісничого училища у складі,

для початку, лише перших трьох класів.

Із прийнятих на навчання 104-х учнів, вік яких коливався у межах від 12 до 15 років, 60 були дітьми офіцерів, чиновників і духовних осіб, а решта належала до селянського, міщанського, купецького та дворянського станів. Педагогічний колектив училища складався із 6-ти майстрів по слюсарно-ковальському, столярно-токарному і чоботарсько-шорному ремеслах, щорічна платня яким наближалася до 400 рублів кожному, одного законовчителя та 5-х учителів із університетською освітою по загально-освітніх дисциплінах. Це був перший у Києві навчальний заклад, де в такому широкому обсязі і до того ж на належному професійному рівні викладалися предмети виробничого профілю. Саме тому і якість учнівських робіт, таких, наприклад, як портмоне, садові стільці, вішалки, конторські рахівниці, ковальські та слюсарні вироби, різноманітні дитячі іграшки тощо була настільки високою, що для їх демонстрування і навіть продажу міська дума виділила у своєму будинку, що містився на Думській площі (нині Майдан Незалежності) і до наших днів не зберігся, спеціальне приміщення.

По закінченні цього училища із задовільними оцінками вихованці залишалися під його опікою ще два роки, упродовж яких вони проходили на контрактних умовах практику в кращих майстрів та на кращих заводах міста у ролі підмайстрів. Після цього вони знову поверталися до училища, де за тримісячний термін повинні були виготовити будь-який предмет свого ремесла та пред'явити його для огляду майстрам-вчителям. А останній вже виносив свій справедливий присуд відносно того, чи гідний той чи інший учень високого звання майстра та чи варто видавати йому відповідний атестат.

Ті ж учні, які цей документ отримували, без зайвих клопотів поступали майстрами в різні казенні спеціальні установи або керівниками робіт у будь-які технічно-навчальні заклади. Окрім того, молоді фахівці по столярному і слюсарному ремеслам могли розраховувати ще й на одержання із запасного капіталу училища одноразової субсидії у розмірі відповідно 250 та 500 рублів, яка призначалася для сприяння в обзаведенні ними власними майстернями.

Слід зазначити, що й саме училище не залишалося без фінансової та матеріальної підтримки з боку як міських властей, так і окремих громадян і установ. Так, уже відомий нам **Г. І. Котляревський**, наприклад, пожертвував йому окрім садиби будинком, ще й 6 тисяч рублів на заснування у ньому трьох стипендій його імені для найбідніших учнів без огляду на їхній соціальний стан. Ще на 5 подібних стипендій в пам'ять відвідання Києва Олександром II виділила кошти також і Міська дума. Чергова війна Росії із Туреччиною, що розпочалася 1877 року, викликала появу рішення викрадачів і службовців київської Другої чоловічої гімназії вносити щомісяця певні внески для створення капіталу з метою надання допомоги тим вихованцям училища, батьки яких загинули під час бойових дій. Не була байдужою до долі училища і така відома тоді у Києві церковна особа, як духівник Києво-Печерської Лаври ієросхимонах **Антоній**, який 1875 року подарував йому токарний верстат та велику кількість різних інструментів. Перебуваючи у підпорядкуванні Міністерства народної освіти, училище за весь час свого існування зазнало декількох значних структурних реорганізацій. Так, із 1883 року, наприклад, з метою удосконалення навчального процесу кількість класів у ньому було зменшено до 4-х, щоправда, пізніше їх стало вже 5, натомість кількість ремесел, якими оволодівали тут учні, збільшилася на дві одиниці за рахунок ливарного та різницького. А наприкінці позаминулого століття це училище планували ліквідувати зовсім і на його базі створити відразу три такі нові навчальні заклади, як нижча реміснична школа, середнє технічне училище та вище ремісничє училище з одночасним спорудженням для них десь між Шулявкою і Лук'янівкою необхідних приміщень. Але реалізувати у житті цю задумку в повному обсязі не вдалося за винятком хіба що нижчої ремісничої школи, яку таки було засновано і яка успішно функціонувала на Кадетському шосе, 22-а (нині вулиця В'ячеслава Чорновола). А ремісничє училище, про яке йде мова, залишилося існувати за старою адресою. Напередодні та під час Першої світової війни при ньому працювали спеціальні дво- і чотиримісячні курси для підготовки шоферів, а наприкінці 1917 року тут з'явився новий навчальний заклад, а саме змішана гімназія Товариства споживачів Плоського району Києва, що володіла всіма правами урядових гімназій.

Усі ті зміни, яких постійно зазнавав навчальний процес у цьому училищі, не могли не позначитися також і на стані його приміщень. І справді, вже наступного після заснування року міська дума відвела для його потреб увесь нижній поверх сусідньої споруди, а через 12 років — ще й старовинний будинок на вулиці Братській, 2 (відомий під назвами "хлібний магазин" та "етапний дім") після переведення з останнього до іншої старовинної споруди Подолу, так званого "будинку Петра I" Олександрівського дитячого притулку. Крім того,

було здійснено у 1883 і 1893 роках надбудову 3-го поверху над окремими частинами його головного корпусу (остання з них за проектом відомого київського архітектора В. М. Ніколаєва), 1891р. - триповерхову прибудову до нього, а двома роками пізніше у дворі було споруджено ще й навчальну кузню, яка вважалася зразковою для всього Києва. Попри всі зазначені вище удосконалення, училище продовжувало сильно потерпати як від хронічної нестачі приміщень, так і через відсутність належних

санітарно-гігієнічних умов для навчання та відпочинку його вихованців. Особливо дошкуляв усім сусідній млин Бродського (сьогодні в ньому працює філія Парламентської бібліотеки України), який із трьох боків оточував його садибу. Постійні дим, гуркіт і вібрація від його роботи, а також пил від борошна заважали дотриманню в училищі нормального шкільного режиму. Зарадити справі виявляли бажання як адміністрація млина, так і подільський домовласник **Рацин**. Вони, кожен окремо і в різний час, домагалися від місцевих властей дозволу на придбання цієї садиби у свою власність, а натомість погоджувалися на іншій, більш зручній ділянці землі збудувати для училища всі потрібні йому приміщення. Але "батьків" міста в обох випадках щось не влаштувало, і училище продовжувало до кінця свого існування перебувати в умовах, дуже далеких від нормальних. А сьогодні його приміщення, які добре збереглися і містяться на вулицях Ігоревській, 14 (після реконструкції і надбудови) та Братській, 2, займають відповідно усілякі офіси і професійний ліцей водного транспорту. Із 1917 року тут навчалися у другу зміну вихованці приватної змішаної гімназії Товариства споживачів Плоського району Києва.

Ігоревська, 14

167. ПЕРШЕ ЧОЛОВІЧЕ РЕАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ

Появу у Києві такого навчального закладу спричинив бурхливий розвиток в Україні у другій половині XIX століття промисловості, транспорту, банківської справи тощо, коли стала відчуватися гостра нестача кваліфікованих робітників і службовців на залізницях і підприємствах, а також в акціонерно-компанійських, банківських, фабрично-заводських та інших конторах. Існуючі ж у царській Росії з 1726 року класичні гімназії, в яких головними предметами викладання були стародавні мови - грецька та латинська і математика, готували молодь через університетський курс виключно до наукової кар'єри. Тому для задоволення практичних, реальних потреб кожного регіону саме в спеціалістах, з 1864 року у мережі шкільних установ країни були задіяні реальні гімназії з наданням їхнім вихованцям можливості продовжувати свою освіту переважно у вищих спеціальних (технічних) навчальних закладах. У них значно більше, ніж у класичних гімназіях, приділялося уваги вивченню математики, історії, хімії, фізики, космографії, малювання і креслення, а оволодіння їх учнями такими новими мовами, як німецька та французька, було обов'язковим.

Перші на території Київського навчального округу такі гімназії з'явилися вже 1865 року в містах Рівному, Білій Церкві та Ніжині. Тоді ж для тих, хто їх закінчував, мали намір відкрити у Києві вищу реальну гімназію, але через відсутність коштів втілити його у життя так і не вдалося.

А тим часом місто продовжувало змінюватися у кращий бік буквально на очах. У ньому почали здійснювати свої операції біржа, земельний банк і Товариство взаємного кредиту, а також було влаштовано водогін і газове освітлення його вулиць. І тому реакція міської думи на наказ імператора Олександра II про реорганізацію з 1871 року реальних гімназій в реальні училища, але без надання випускникам права вступу до університетів, була одностайною: негайно порушити перед відповідними інстанціями клопотання про дозвіл на відкриття такого училища в Києві і саме на Подолі, населеному переважно торговим і промисловим людом. Для його розміщення вона запропонувала щойно відреставрований тоді і пристосований під навчальний заклад мурований двоповерховий, із двома флігелями міський будинок на розі вулиць Хорива та Костянтинівської. А гроші у сумі 75 тисяч рублів, необхідні для початкового влаштування цього училища, згодився пожертвувати тодішній міський голова **П. П. Демидов князь Сан-Донато**.

Міністерство народної освіти не заперечувало проти заснування в Києві шестикласного реального училища з гарантією надання йому щорічної грошової субсидії у розмірі 9050 рублів, але не погодилося із розміщенням останнього у згаданому вище будинку, вважаючи його занадто тісним і незручним. Тому відкриття цього училища 31 серпня 1873 року відбулося, за сприяння особисто міністра **Д. А. Толстого**, у найманому для нього будинку купчихи **А. Миславської** на вулиці Михайлівській у складі 4-х молодших класів. Для них із 300 претендентів було прийнято лише 140 дітей у віці від 10 до 13 років, які вміли без грубих помилок, читати й писати, знали головні молитви і найпростіші арифметичні дії.

Одночасно Міська дума, бажаючи надати мешканцям усіх багатолюдних місцевостей Києва (батькам майбутніх вихованців училища) однакових зручностей, визначила виділити для спорудження його власного будинку сквер площею 1326 кв. сажнів, що містився у самому центрі міста, між вулицями Михайлівською та Мало-Житомирською. На щастя, врятував його для нащадків місцевий домовласник

- статський радник, німець за походженням **Г. І. Ейсман**, який запропонував господарчому комітетові училища купити для нього за 120 тисяч рублів його великий триповерховий будинок, розташований на розі Михайлівської площі, Великої Житомирської та Трьохсвятительської вулиць, який займало тоді управління Київським військовим округом. Останнє, після здійснення 4 грудня 1873 року акту продажу-купівлі, продовжувало ще якийсь час перебувати в ньому, сплачуючи за це гроші вже безпосередньо училищу. За них, із додачею тих 1335 рублів, які пожертвував свого часу колишній власник цього будинку, було проведено під наглядом архітектора В.М. Ніколаєва його пристосувальний капітальний ремонт, після чого 7 вересня 1877 року реальне училище справило, нарешті, в ньому своє скромне новосілля.

У ролі почесного попечителя училища з першого ж року його існування перебував, на правах головного пожертвувана, П. П. Демидов князь Сан-Донато, який постійно опікувався усіма його справами. Черговим для нього подарунком з боку цього щедрого підприємця стала багата колекція, що складалася із 257 найменувань руд, мінералів і зразків залізних виробів його власних Нижньо-Тагільських заводів і мала загальну вагу 150 пудів. Одне лише перевезення її із Нижнього Новгорода до Києва обійшлося йому в 250 рублів.

Після смерті князя обов'язки почесного попечителя реального училища узяв на себе і сумлінно виконував їх упродовж більше 20 років відомий київський меценат і шанувальник мистецтв **Іван Миколайович Терещенко**. Сума пожертвувань, внесених ним за весь цей час на його користь, перевищила 40 тисяч рублів. Саме тому влаштована в ньому на кошти цього добродійника і освячена 2 грудня 1891 року митрополитом Київським **Іринеем** домовна церква в ім'я благовірного князя св. Олександра Невського сприймалася усіма як пам'ятник його християнському усерддю і тонкому художньому смаку. Після передчасної смерті мецената, що сталася 1903 року, його дружина Єлизавета Михайлівна та діти **Пелагея** і **Михайло** пожертвували разом до незайманого капіталу училища 30 тисяч рублів із присвоєнням йому назви "капітал І. М. Терещенка". До вже сказаного слід додати ще й те, що пожертви для училища надходили не тільки від киян і не тільки грошми. Так, Конференція Імператорської Академії наук, наприклад, надіслала із Петербурга йому в подарунок 40 назв книг власного видавництва, зобов'язавшись при цьому продовжувати подібну благодійність і надалі.

Вулиця Велика Житомирська, 2

Перебування у власному будинку дозволило керівництву училища додатково відкрити в ньому як комерційні, так і паралельні відділення, а отже, й значно збільшити контингент його вихованців. Кількість останніх у ньому зросла з 388 учнів у 1882 році до 618 таких - у 1898 році. Ця обставина й поставила на порядок денний гостре питання про розширення приміщень, тим паче, що площа його садиби, яка рівнялася 1833 кв. сажням, дозволяла зробити це цілком безперешкодно. І ось 1 травня 1894 року відбулася на місці колишніх кам'яних лавок закладення, а вже 19 листопада наступного року й освячення здійсненої до східного боку існуючого будинку двоповерхової прибудови, виконаної за ініціативою директора училища **Л. Я. Гольдерекера** за рахунок залишку від спеціальних коштів, що накопичувався упродовж останніх 5 років і складав на той час 40 тисяч рублів. Приміщення першого поверху цієї прибудови призначалися для розміщення у них вітальні та 4-х простих класних кімнат для двох молодших класів, а на її другому поверсі містилася виконана з художньою простотою чудова актова зала із хорами для учнівського оркестру та півчих і портретом імператора роботи художника В.М. Га-

лімського. До неї з вестибюля вели красиві чавунні східці, прикрашені скульптурами Мінерви та Аполлона.

Ще одне, на цей раз вже останнє розширення приміщень училища відбулося на початку минулого століття, коли на кошти в розмірі 10 тисяч рублів було здійснено за проектом військового інженера М.Д. Ракінти чергову двоповерхову прибудову для розміщення в ній гімнастичної зали, шинельної і кімнат для ручної праці, а також нової, більш просторої й більш розкішно оздобленої церкви. Останню під тією ж назвою, що і попередній храм, освятив митрополит Київський Феогност 2 грудня 1901 року разом із окремим від неї помешканням для проживання настоятеля.

Історія будинку реального училища тісно пов'язана з іменами й деяких інших історичних постатей. Як стверджував відомий літературознавець Л.Ф. Хінкулов, у 70-80-х роках позаминулого століття на квартирі викладача цього училища **О. Д. Антеповича**, що містилася при ньому, часто бував при своїх приїздах до Києва відомий український письменник **І. С. Нечуй-Левицький**. Інший його викладач **М. І. Мурашко** був засновником знаменитої приватної рисувальної школи, яка діяла в Києві з 1875 по 1901 роки і якою постійно опікувався все той же І. М. Терещенко. Саме перед цим будинком постав 1911 року славнозвісний пам'ятник княгині Ользі роботи скульптора І. П. Кавалерідзе, про необхідність відновлення якого так багато писала свого часу місцева преса. У роки Першої світової війни тут містився військовий лазарет № 5 Кауфманівської общини, організований на кошти **Є. М. Терещенко**, та навчалися тимчасово 1917 року вихованці Третьої чоловічої гімназії, опісля - різні освітянські установи, останньою із яких був Державний дитячий музичний театр України. Сьогодні ж будинок колишнього Першого реального училища, що добре зберігся і міститься на вулиці Великій Житомирській, 2, після здійсненого великого капітального ремонту займає Дипломатична Академія МЗС України.

168. ДРУГЕ ЧОЛОВІЧЕ РЕАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ

Дивися 11. "Сьома чоловіча гімназія". У ньому навчалися російський радянський письменник **М. Ю. Кольцов** та народний художник СРСР **Б. Ю. Єфімов**.

М. Ю. Кольцов

169. ПРИВАТНЕ ЛЮТЕРАНСЬКЕ ЧОЛОВІЧЕ РЕАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ СВЯТОЇ КАТЕРИНИ

Початок свого проживання у Києві місцеві німці відносять до 2-ї половини XVIII століття, коли їхні пращури-переселенці утворили були на Подолі власну колонію і тоді ж заснували там релігійну євангельсько-лютеранську громаду. Наслідки грандіозної пожежі, що сталася у цій частині міста 1811 року, змусили перебратися їх у Липки, де негайно були споруджені дерев'яні кірха та будинок пастора, а згодом з'явилася і вулиця Лютеранська.

Б. Ю. Єфімов

Наприкінці 50-х років позаминулого століття громада відкрила тут двокласну школу для спільного навчання у ній своїх дівчаток і хлопчаків. Її відвідували спочатку діти переважно із бідних німецьких родин, позаяк їхні більш заможні співгромадяни надавали перевагу саме домашньому вихованню продовжувачів свого роду. Пізніше, з метою залучення необхідних для утримання цієї школи коштів, до неї стали приймати також і дітей з ненімецьких родин за умови сплати за навчання від 30 до 50 рублів на рік. Такий крок лютеранської спільноти здобувся на схвальний відгук з боку як міської влади, так і широкого загалу Києва, позаяк в останньому гостро відчувалася тоді нестача державних середніх навчальних закладів.

Викладання в школі усіх предметів, окрім російської історії, здійснювалося німецькою мовою, що стало причиною виникнення цікавого явища, коли по її закінченні діти з ненімецьких родин володіли німецькою мовою краще, аніж російською. Із таким станом речей не могли, звісна річ, погодитися місцеві можновладці, які стали наполягати на впровадженні викладання у ній всіх предметів, окрім закону Божого, виключно державною мовою. Проте з цим, у свою чергу, не погоджувалася лютеранська церковна рада, продовжуючи рішуче відстоювати свої національні інтереси.

Після спорудження 1863 року на добровільні пожертвування громади спеціального 2,5-поверхового будинку для школи, церковна рада під тиском місцевого начальства, що все посилювався, врешті-решт погодилася на викладання у ній російською мовою ще й таких предметів, як географія Росії, арифметика та, само собою зрозуміло, російська граматики. Однак імперсько-шовіністична рать не вгамовувалася і 1888 року повторила свою вимогу, але цього разу вже стосовно всього навчального процесу в школі. Майже в ультимативному тоні вона погрожувала заборону 40 дітям (із 130 загальної

кількості) ненімецького походження відвідувати її, позбавляючи тим самим громаду так потрібних їй додаткових грошей.

Церковна рада знайшла в собі моральні сили вистояти і в цій ситуації, але вал шаленої русифікації продовжував на неї нестримно накочуватися. 1893 року, наприклад, виплодилося таке собі "высочайшее повеление" навчати дітей в лютеранських церковно-парафіяльних школах Росії, якщо вони не мали прав гімназій чи реальних училищ, тільки російською мовою. Варто, однак, зазначити, що рада такий крок з боку вищого керівництва Росії передбачала і ще 1888 року клопоталася перед ним стосовно надання чоловічій частині своєї школи статусу хоча б прогімназії. Міністерство народної освіти задовольнило це клопотання лише після появи на світ дискримінаційного "повеления", при цьому милостиво дозволивши їй заснувати, замість прогімназії, 6-ти класне чоловіче реальне училище з усіма правами урядових реальних училищ, але з покладанням усіх витрат на його утримання на плечі лютеранської громади.

Розпочавши своє існування з 1894 року, реальне училище складалося спочатку з підготовчого, 1-го та 2-го класів із кількістю учнів у них відповідно 102, 43 і 43. Усі вони належали до різних національних груп і віросповідань, позаяк програма цього нового навчального закладу майже не відрізнялася від програми реальних училищ системи Міністерства народної освіти. Особливість училища полягала в тому, що німецьку мову в ньому починали викладати з підготовчого, а не з 1-го класу, а французьку мову - з 1-го, замість 2-го класу. Вивчення англійської мови передбачалося з того моменту, коли в ньому буде сформовано повноцінний 4-й клас.

Спільне перебування жіночої школи і щойно створеного тоді чоловічого реального училища (з 1895р. - імені св. Катерини) в старому шкільному приміщенні через тісноту стало неможливим. Отож 1895 року відбулося закладення, а вже 9 вересня 1896 року й освячення спорудженого за проектом архітектора німецького походження **А.-Ф. К. Геккера** триповерхового мурованого будинку для училища. На урочистостях із цієї нагоди були присутні віце-президент петербурзької євангельсько-лютеранської консисторії генерал-супер-інтендант **Гвідо Пенгу**, міський голова, члени дамського німецького благодійного Товариства та інші зацікавлені особи. Богослужіння, яке здійснював при цьому пастор київської лютеранської кірхи Вязем, супроводжував своїм співом хор цієї ж кірхи під акомпанемент фісгармонії.

Витративши порівняно невелику суму своїх грошей, яка становила 60 тисяч рублів, лютеранська громада стала, таким чином, власником чималої споруди, що в плані нагадувала великий чотирираменний хрест.

Широкі вхідні мармурові сходи закінчувалися квадратною залогою, яка містилася в центрі цього хреста і, замінивши собою коридор, слугувала одночасно реакраційною для вихованців училища залогою. Зала поверхом вище через відсутність у її інтер'єрі колон перевершувала своїми розмірами першу. Навколо них групувалися високі, світлі, з гарною вентиляцією кабінетні й класні приміщення, розраховані на перебування у кожному із них до 40 учнів.

Певної особливості цьому будинкові у Києві, спорудженому за зразком будівель такого призначення, що існували на той час за кордоном, надавала відсутність у ньому жодної жиллої квартири для педагогічного колективу училища, що складався із 15 осіб включно з його директором **К. Д. Рамма-том**. Під опікою останніх перебували 330 учнів, кожний із яких сплачував помірну плату, якої, однак, не вистачало навіть на покриття витрат, пов'язаних з організацією навчального процесу.

Перед початком Першої світової війни в будинку училища діяли німецькі спортивне товариство та гімнастичний клуб, а в її розпал - власний військовий шпиталь №2 імператриці Марії Федорівни. Через це вихованці училища проводили свої заняття в будинку приватної жіночої гімназії Л. Ю. Браткової на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 32.

Училище деякий час знаходилося на Малій Васильківській (нині – Шота Руставелі), 37, а за денікінщині повернулися до своєї попередньої оселі. Певний час її приміщення на вулиці Лютеранській, 20 займав науково-дослідний Інститут цукрової промисловості, а потім воно перебувало на реставрації.

170. ПРИВАТНЕ ЧОЛОВІЧЕ РЕАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ Ф. І. АЛЬДІНГЕРА

Викладач **Фрідріх Іванович Альдінгер** свій навчальний заклад 1-го розряду у складі підготовчого і перших трьох основних класів і за програмою реальних училищ заснував 1906 року у будинку купця Ф. Г. Міхельсона на вулиці Пушкінській, 40. Існував він, схоже, короткий час, лише до 1909 року.

171. ПРИВАТНЕ ЧОЛОВІЧЕ РЕАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ Г. А. ВАЛЬКЕРА

Дивися 11."Сьома чоловіча гімназія".

172. ПРИВАТНЕ ЧОЛОВІЧЕ РЕАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ Г. В. КОЗЛЕНКА

1908 року містилося в будинку на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 22.

Бібіковський (нині Тараса Шевченка) бульвар, 22

173. ПРИВАТНЕ ЧОЛОВІЧЕ РЕАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ І. М. КУКУЛЕСКУ

Рекламна назва цього, заснованого **Іваном Максимовичем Кукулеску** училища - "Чоловічий навчальний заклад 1-го розряду за програмою реальних училищ". У 1906-1908 роках воно містилося у будинку на вулиці Прорізній, 23.

174. ПРИВАТНЕ ЧОЛОВІЧЕ РЕАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ М. П. ФІВЕЙСЬКОГО

Із цим середнім навчальним закладом пов'язані такі адреси: вулиця Костьольна, 3 - 1916 ро-ку, вулиця Лютеранська, 9 (чи 19) — 1918 року і вулиця Маріїно-Благовіщенська (нині Саксаганського), 12 - вересень 1919 року.

175. ПРИВАТНЕ ЖІНОЧЕ РЕАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ імені М. Г. ХОРОШИЛОВОЇ

Коротке повідомлення про початок занять у ньому подає джерело датоване 1919 роком. Законвчителем у ньому працював о. **Василь Липківський** - майбутній митрополит Української Автокефальної Православної Церкви. Наступного року училище припинило своє існування, що повторило трагічну долю чоловічого реального училища Г. А. Валькера і чоловічої гімназії В. І. Петра.

УЧИЛИЩА

176. ГОЛОВНЕ НАРОДНЕ УЧИЛИЩЕ

За повелінням відомої своєю небайдужістю до проблем народної освіти імператриці Катерини II було засновано 7 вересня 1782 року в Петербурзі Комісію, яка мала сприяти формуванню в країні мережі народних училищ. Її очолив громадський діяч **В. В. Завадовський**. Слідом за Петербургом такі училища стали відкриватися в інших містах Росії. Перелік книг для них затверджувала сама вінценосниця, а вчителі добиралися з числа вихованців духовних семінарій.

5 серпня 1786 року Комісія отримала від Катерини II статут, за яким народні училища поділялися на головні, якщо б вони існували в губернських та інших великих містах, і малі - у дрібних населених пунктах. 1786 року вона повернула свій погляд у бік західних губерній імперії і спрямувала свої зусилля на Київ. Місцева влада у свою чергу розпочали ретельну підготовку до заснування у ньому Головного народного училища. Спочатку вони планували розмістити його на території Києво-Печерської лаври або Софійського собору, але там не виявилось пристойного приміщення для нього. Отож довелося їм зупинити свій вибір на будинку Асигнаційного банку на Подолі, а пізніше училище перебралося до будинку генерал-майора **Нілуся** на Подолі. Якийсь із цих будинків був двоповерховим дерев'яним і містився на вулиці Покровській.

1788 року було направлено чотирьох вихованців Києво-Могилянської Академії до учительської семінарії у Петербурзі з тим, щоб вони набралися там педагогічного досвіду перед тим, як стати викладачами майбутнього училища.

Воно відкрилося 1 травня 1789 року при кількості учнів 144, із них 99 належали до чоловічої статі, решта - до жіночої. Його директором було призначено колезького радника П. І. Симоновського. Це був перший цивільний вищий початковий навчальний заклад у нашому місті. В день його відкриття від визначеного для нього будинку до Свято-Успенської церкви Пирогової вирушила урочиста процесія. Після богослужіння у храмі вона повернулася назад, і протоієрей **Іоан Леванда** та викладач **Іван**

Карбановський виголосили відповідні до цього моменту промови. При проголошенні на адресу імператриці "Многі літа" прозвучав 31 залп із магістратських гармат. Навчання розпочали 53 хлопчак і 18 дівчат. Відкриття училища стало резонансною подією в житті тогочасного Києва. На користь його учнів та бібліотеки посипалися щедрі пожертвування.

Училище являло собою 4-класний навчальний заклад, причому перебування учнів у 4-му класі тривало 2 роки. Його перші два класи були змішаними, а решта класів - тільки чоловічий. Прийом до нього дітей усіх станів, окрім кріпосних, здійснювався цілорічно. Перелік предметів, які тут викладалися, просто вражає. Це грамота, латинська, російська і одна якась іноземна мови, арифметика, Закон Божий, про обов'язки чоловіка і громадянина, географія, історія, природознавство, геометрія, архітектура, механіка і фізика. Іспити в першому класі і останнього року в четвертому класі відбувалися публічно в присутності високопосадових осіб. При цьому учні проголошували промови: перед початком іспитів - вітальну і наприкінці іспитів - подячну. Кращі виконавці цих промов нагороджувалися книгами й похвальними грамотами, про них говорилося у пресі. Іноді траплялися й неординарні ситуації. Так, 1790 року, наприклад, київський генерал-губернатор М. М. Кречетніков подарував учениці випускного класу Авдотії Шишкіній за її вдалу вітальну промову гарну сукню, а іншому випускнику за його "красиве читання" - 2 червінці. Цікавий випадок стався 1804 року. Тоді навчальний заклад відвідав куратор училищ Київської, Подільської і Волинської губерній польський граф Фадей Чацький і залишив у книзі відгуків зроблений польською мовою обурливий запис про те, що в його бібліотеці відсутні польські книги і викладачі говорять не по-польськи.

Училище перебувало спочатку у підпорядкуванні "Приказа общественного призрения", а із 1803 року - Віленського університету. На його утримання казенна палата щорічно виділяла по 3736 рублів 46 копійок грошей. Щорічна винагорода директора, вчителя 3-го і 4-го класів, учителя 2-го класу, учителя 1-го класу, учителя іноземних мов та учителя малювання складала відповідно 500, 400, 200, 150, 300 і 150 рублів. В училищі викладали такі відомі люди, як історик **М. Берлинський**, математик і фізик І. Карбановський, російської та латинської мов навчали відповідно М. Громницький і С. Стефанович.

М. Берлинський

На початку правління імператора Олександра І народна освіта країни зазнала змін. 24 січня 1803 року він видав наказ, згідно із яким у кожному губернському місті мали відкриватися гімназії із навчанням у них російською мовою. Отож 5 листопада 1809 року кращі учні першого класу Головного Народного училища стали учнями першого класу чоловічої "Київської Вищої гімназії", яка пізніше прибрала для себе назву "Перша чоловіча гімназія", а із 1911 року вона стала відомою під назвою "Імператорська Олександрівська чоловіча гімназія". Із решти учнів першого класу було сформовано два перші у Києві приходські училища - Подільське і Печорське, а із учнів другого, третього і четвертого класів - Повітове училище. Цікаві подробиці із життя цього навчального закладу містяться в статті мистецтвознавця Римми Лякіної "Главное народное училище на Подоле", надрукованої в журналі "Поділ і ми", №5 - 1999р.

177. ГОЛОВНЕ НАРОДНЕ УЧИЛИЩЕ НА ПЕЧЕРСЬКУ ТА ПОДОЛІ.

Із більшої, не найкращої, частини учнів його першого класу було утворено перші у Києві 2 приходські чоловічі училища під номерами 1 і 3 та з "дівочими" класами при них. Останні дещо пізніше стали самостійними жіночими приходськими училищами під номерами 2 і 4. Назви "Печерські" та "Подільські" походили від районів міста, де вони постійно перебували.

До училищ приймалися діти 6-річного віку, батьки яких дотримувалися не лише православної віри і належали як до найбіднішого прошарку мешканців Києва, так і до духовенства, офіцерства і навіть дворянства. Заняття у них тривали від початку вересня до 20 червня.

На початку кожного навчального року відбувалися, у присутності духовенства, представників цивільної влади та урочисті іспити. Кількість учнів у кожному із чотирьох училищ у перші роки існування не перевищувала цифри 80, а їхнє утримання обходилося "Приказу общественного призрения" усього по 360 рублів на рік. Із часом вона зростала і 1909 року, наприклад, становила відповідно їх нумерації 185, 187, 157 і 134 особи. З їх сумарного числа належали до православної віри - 566, до іудейської - 61, до римо-католицької - 20 і до лютеранської. Міська управа витратила того року на їхнє утримання відповідно 4823, 3875, 2737 і 4827 рублів. 27 грудня 1909 року усі чотири навчальні заклади урочисто відзначили 100-річчя від дня свого заснування. У зв'язку із цією знаменною датою училища № 1 і № 2 отримали ім'я імператора Олександра І Благословенного, позаяк саме за його царювання вони поповнили собою шкільну мережу Києва, а училища № 3 і № 4 - ім'я імператора Петра І в пам'ять про Полтавську битву, 200-річчя якої випало на той самий 1909 рік.

Дуже багато освічених киян добрим словом згадували свої роки навчання в цих училищах. До речі, ще 1877 року Міська дума на своєму надзвичайному засіданні, що відбулося 10 грудня, ухвалила рішення про заснування у Києві 2-класного училища імені імператора Олександра I Благословенного у зв'язку зі 100-річчям від дня його народження, але чомусь цього не сталося.

Для розміщення училищ № 1 і № 2 міська влада спорудила в Бутишовому провулку на Печерську спеціальний одноповерховий дерев'яний будинок. Після 70-річної експлуатації він став геть ветхим і вже не відповідав вимогам нормального навчального процесу. Одна із його кімнат заповнювалася 53 хлопчиками, інша - 62 дівчатами. Отож міська управа спорудила в цьому ж провулку за 63058 рублів і за проектом київського архітектора О. С. Кривошеєва 2,5-поверхову муровану будівлю, при плануванні приміщень якої було враховано усі зауваження і побажання з боку членів училищної комісії.

Перший поверх зведеного підрядником інженером **О. У. Макцевич** нового будинку призначався для розміщення в ньому у чоловічого училища № 1, а другий поверх - жіночого училища № 2. Обидва поверхи мали по 3 класні кімнати, кожна з яких нараховувала 50 учнівських місць, та по рекреаційній залі. Для викладання хлопцям уроків із ручної праці, а V, дівчатам - плетіння було передбачено ще 2 окремі кімнати. У напівпідвальному приміщенні отримали квартири для себе викладачі обох училищ.

Із переходом обох училищ до нового приміщення, що сталося 20 вересня 1902 року, суттєво покращилися умови навчання їхніх учнів і роботи їхніх викладачів. Якщо раніше кожне училище мало одного вчителя чи вчительку на всі 3 групи, які містилися в одній кімнаті, і їхня праця була дуже тяжкою і непродуктивною, то тепер кожна із трьох груп, що займала окремий клас, отримала свого викладача.

Освячення розрахованого на 300 учнівських місць будинку відбулося у супроводі співу учнівського хору 1 грудня 1902 року в присутності київського цивільного губернатора **Ф. Ф. Трепова**, міського голови **В. М. Проценка**, попечителя Київського навчального округу **В. І. Бея-**

єва, гласних (депутатів) міської думи і представників Печерської людності. Усі 128 хлопчиків і 123 дівчини отримали у подарунок солодоші. Так об'єктивно у склалося, що у зразковій шкільній будівлі містилися 2 зразкові нижчі навчальні заклади, потрапити до яких було не просто. 1909 року, наприклад, із поданих 104 заяв про зарахування до жіночого училища вдалося задовольнити лише 44, решті було відмовлено через відсутність вільних місць. Отож і довелося Міській думі асигнувати 1250 рублів для влаштування паралельних класів. Обидва училища користувалися великою популярністю серед учнівської молоді Печерська. Для неї тут постійно влаштовувалися освітні читання і виховні

Степан Васильченко розваги.

Пантелеймон Куліш

Під час Першої світової війни, а саме у 1914-1915 роках в будинку працювала Перша піхотна військова школа, в якій навчався відомий український письменник **Степан Васильченко**, упродовж 1915-1917 років - Третя Київська (Бутишівська) школа прапорщиків, 1919 року - Перша Києво-Печерська змішана гімназія Товариства викладачів, колишня приватна чоловіча гімназія **А. В. Назаренка**. За радянської влади тут знаходили прихисток для себе різні освітянські заклади. Будинок, що добре зберігся до наших днів і, надбудований у 1957-1958 роках третім поверхом, міститься на Бутишовому провулку, 11, займає сьогодні середня загальноосвітня школа №75.

вулиця Волоська, 17. На розі вулиці

Приходські училища № 3 (чоловіче) і № 4 (жіноче) задовольняли потреби в нижчій освіті дітей

мешканців Подолу. Своїх власних приміщень вони не мали, а наймали їх у приватних будинках. Постійною адресою першого із них була вулиця Верхній Вал, 54, а другого - вулиця Чорна Грязь (із 1909 року вулиця Флорівська), 1. У жіночому навчальному закладі Географію викладав 1841 року **Пантелеймон Куліш**. Своє існування обидва училища припинили за радянської влади.

178. ПЕРШЕ КОРОНАЦІЙНЕ ЖІНОЧЕ МІСЬКЕ ПРИХОДСЬКЕ УЧИЛИЩЕ № 40

Цей навчальний існував у місті з 1897 року. 1913 року він був на Подолі, на вулиці Волоській, 17.

179. ПЕРШЕ МІСЬКЕ ПОЧАТКОВЕ УЧИЛИЩЕ

Дивися 5. "Імператорська Олександрівська (колишня Перша) чоловіча гімназія".

180. ПЕРШЕ МІСЬКЕ 2- КЛАСНЕ ЧОЛОВІЧЕ УЧИЛИЩЕ імені М. В. ГОГОЛЯ

В останній чверті 1870-х років проблема вільних місць у середніх і нижчих навчальних закладах, які тоді існували в нашому місті, набула особливої метою її послаблення і у зв'язку з наближенням знаменної для тодішнього суспільства дати - 100 років від дня народження імператора Олександра І Миська дума на своєму надзвичайному засіданні, що відбулося 10 грудня 1877 року, ухвалила рішення про заснування першого у Києві 2-класного чоловічого училища та присвоєння йому імені Олександра І Благословенного. Планувалося також приймати до нього на безплатне навчання, за рекомендацією командувача військами Київського військового округу, 10 сиріт - дітей воїнів, які загинули під час російсько-турецької війни, що тривала, з видачею їм щорічної субсидії у розмірі 100 рублів до настання їхнього повноліття. З метою реалізації цього задуму в життя у міському бюджеті було передбачено 1500 рублів, яких чи то не вистачило, чи вони невідомо куди поділися, в усякому разі відкриття училища тоді не відбулося.

Щоправда, однією приватною особою таки було засновано 1880 року училище в пам'ять імператора Олександра І. Його перші два класи прийняли тоді лише 18 хлопчаків. Але з кожним наступним роком їхня кількість невпинно зростала і 1884 року досягла 127-ми осіб. Того ж 1884 року, а саме 30 серпня до міста надійшло повідомлення і про дозвіл з боку Міністерства народної освіти на відкриття за міські кошти такого самого училища. Отож приватний навчальний заклад набув статусу урядового. Він складався тоді з підготовчого і двох основних класів. У штаті його працівників значилися почесний і штатний наглядачі, 3 законовчителі (із них 2 - православні і 1 римо-католицький), 3 викладачі загальноосвітніх предметів, викладач підготовчого класу і викладач співів. Термін навчання в училищі становив 5 років. Певний час воно містилося у приміщенні Старо-Київського приходського училища в будинку Першої чоловічої гімназії на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 14. При ньому працювали особливі вечірні класи для дорослих.

1886 року училище перебралось до будинку проф. математики місцевого університету **І. І. Рахманінова** на вулиці Володимирській, 60/13 (нині № 64), де в його розпорядження було надано на другому поверсі 9 кімнат і кухню. Тоді в його двох основних, двох паралельних і підготовчому класах нараховувалося 256 учнів, із яких належали до віросповідань православного - 228, римсько-католицького - 20, іудейського - 6 і лютеранського - 2 особи. За своїм соціальним походженням належали до міщан - 80, селян - 70, дворян і чиновників - 48, військових нижніх чинів - 45, козаків - 4, почесних громадян - 3, купців, іноземців і духовних служителів - по 2 особи.

Умови перебування училища на новому місці виявилися спочатку досить комфортними, у приміщеннях, які воно займало, не бракувало простору, світла, чистого повітря, теплоти тощо. Але нормальному навчальному процесові заважало небажане сусідство із Старо-Київськими поліцейською дільницею та пожежною частиною, які займали тоді перший поверх і підвір'я будинку **І. І. Рахманінова**. Навіть туалетом у дворі доводилося користуватися спільно. Отож до вух дітвори постійно долинали брутальні лайки і нецензурні слова, вона часто ставала свідком антиморальних сцен, які поліцейські чини вчиняли із п'яними суб'єктами. Щоб хоч якось відгородити її від усього цього неподобства, було зроблено з вулиці Шулявської (нині Льва Толстого) на другий поверх будинку окремий вхід, але при цьому учні позбавилися підвір'я, де вони займалися гімнастикою і проводили свій вільний від занять час в усіляких іграх.

Про ненормальну ситуацію, в якій перебувало училище, міська влада, звісна річ, добре знали. На своєму засіданні, що відбулося 12 березня 1890 року, Миська дума ухвалила рішення про переведення його до іншого приміщення, але через брак потрібних для його наймання коштів у сумі 2 тисячі рублів навчальний заклад ще тривалий час залишався в будинку І. І. Рахманінова. Кількість його вихованців досягла цифри 290, стала відчуватися тиснява, що навіть скинуте пальто нікуди було покласти, довелося замовляти 7 додаткових лав для сидіння, не вистачало грошей на придбання найнеобхіднішого, а саме: чорнил, крейди, гумки, щіток тощо. Причину ситуації, що склалася, вбачали частково в контингенті вихованців цього, єдиного на той час у місті навчального закладу такого типу. Це були діти пере-

важно із бідних родин ремісників, челяді, службовців на Південно-Західній залізниці і в приватних конторах, дрібних торговельників тощо, а, отже, і плату за навчання вимагали із них невисоку. Остання обставина зумовлювала постійний в училищі брак вільних місць, через що багатьом дітям доводилося відмовляти у прийомі до нього.

Лише у травні 1895 року Міська дума прийняла остаточне рішення про переведення училища до вже досить ветхого на той час будинку, який містився в садибі домовласниці Бонтстед на вулиці Пирогівській, 4, поруч із університетським Анатомічним театром. Вивільнені і відремонтовані коштом самого І. І. Рахманінова приміщення за пропозицією міської управи зайняло у жовтні 1896 року міське Товариство грамотності, яке влаштувало в них склад книг, народну бібліотеку, читальну залу і вечірні класи для дорослих.»

Саме в цей період існування чоловічого навчального закладу, про який іде мова, викладач історії та географи, колезький секретар **М. С. Вертипорох** звернув увагу на те, що при ньому відсутнє жіноче відділення, і дівчатам із Старого Києва і Нової Забудови (район вулиці Великої Васильківської) доводилося їздити на навчання аж на Поділ, де на вулиці Хорива, 43 містилося Міське 2-класне жіноче училище імені імператриці Олександри Федорівни, засноване при Другому Міському 2-класному чоловічому училищі імені імператора Миколи II. Отож він і вирішив пожертвувати білети Київського міського кредитного Товариства і гроші загальною сумою в 40 тисяч рублів за умови, щоб відкритому при цьому навчальному закладі жіночому відділенню було присвоєно його ім'я. Училище за новою адресою перебувало до 1901 року, коли в черговий раз перебралося до будинку **І. Г. Белянкіна** в провулку Ірининському, 4. Саме тут при ньому працювали упродовж 1903—1905 років чоловічі курси комерційних знань. У наступні роки — безплатні вечірні класи для дорослих і 1909 року йому було присвоєно ім'я М. В. Гоголя у зв'язку з широким відзначенням 100-річного ювілею великого письменника. Останнім місцем перебування училища став міський Будинок працелюбства.

181. ДРУГЕ МІСЬКЕ 2-КЛАСНЕ УЧИЛИЩЕ НА ЧЕШЬ ІМПЕРАТОРСЬКОГО ПОДРУЖЖЯ

Садиба Павлуцьких на вулиці Хорива, 43 містила в собі кілька дерев'яних і 3 мурованих будинків. Два поверхи одного з них зайняли 1899 року засновані попереднього року Міське 2-класне чоловіче училище імені імператора Миколи II та того самого 1899 року Міське 2-класне жіноче училище імені імператриці Олександри Федорівни. Заняття у них розпочалися 31 жовтня. Пізніше місто придбало садибу Павлуцьких у свою власність і планувало спорудити в ній окремих 4-поверховий будинок для обох училищ і дитячого садка. Але здійсненню цього наміру завадила Перша світова війна.

182. ТРЕТЄ МІСЬКЕ 2-КЛАСНЕ ЧОЛОВІЧЕ УЧИЛИЩЕ

Будинок **Б. С. Міллера** на вулиці Великій Васильківській, 59—61 (нині № 65/18) було споруджено з наміром розмістити в ньому Київський політехнічний інститут або ж фарболакову фабрику. Але не так сталося, як гадалося. Чотириповерхову будівлю зайняли кілька нижчих навчальних закладів міста. Його другий поверх 1901 року став пристанищем для Третього Міського 2-класного чоловічого училища, до якого було прийнято 165 хлопчаків. При ньому було відкрито 1905 року Олександринське Міське 2-класне жіноче відділення, засноване на честь 10-річного ювілею царського подружжя. Заняття в ньому розпочала 91 дівчина. Пізніше воно стало самостійним. Третім вищим початковим жіночим Олександринським училищем і впродовж 1914—1919 років містилося в будинку В. Г. Іозефі на вулиці Кузнечній (нині Антоновича), 48.

183. ЧЕТВЕРТЕ МІСЬКЕ 2-КЛАСНЕ ЧОЛОВІЧЕ УЧИЛИЩЕ

Засноване 1902 року на кошти Міністерства народної освіти, воно призначалося для потреб мешканців Лук'янівки і Шулявки. До 1910 року містилося на 5-му поверсі будинку на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 51. Тут при ньому працювали упродовж 1907—1908 років вечірні класи для дорослих чоловіків. Із 1910 року і до радянських часів училище перебувало в будинку на вулиці Гоголівській, 7, а його приміщення на Фундуклеївській займало приходське училище № 35, при якому теж працювали безплатні вечірні курси для дорослих (пізніше воно змінило свою адресу на вулицю Святославську (нині Чапаєва), 11-А.

184. П'ЯТЕ МІСЬКЕ 2-КЛАСНЕ ЗМІШАНЕ УЧИЛИЩЕ імені М. Х. БУНГЕ

Цей навчальний заклад, який містився у Липках, поповнив собою мережу закладів народної освіти Києва понад 100 років тому. Його поява у місті була викликана палким бажанням учнів і шанувальників **Миколи Християновича Бунге** таким ось чином увічнити пам'ять про цю надзвичайно популярну свого часу в Києві людину, його почесного громадянина, професора і ректора місцевого університету святого Володимира (сьогодні - це Національний університет імені Т. Г. Шевченка), активного учасника міського ділового життя, що зрештою і привело його до відповідальних посад спочатку Міністра фінансів, а згодом і Голови Комітету Міністрів країни.

Родина Бунге переїхала до Києва із Швеції у першій половині XIX століття і поселилася спочатку на Подолі. Її глава **Г. Ф. Бунге** 1851 року придбав у свою власність **першу київську приватну аптеку І. Ейстера**, приміщення якої у перебудованому вигляді добре збереглося до наших днів і міститься на вулиці Микільсько-Притиській, 7. Його син Християн працював лікарем у Київській духовній академії і, незважаючи на своє лютеранське віросповідання, із щирою повагою ставився до православної віри та її духовенства, через що й користувався прихильністю до себе з боку митрополита Київського Серапіона. І, нарешті, його онук Микола, 1823 року народження, після навчання у київській Першій чоловічій гімназії та на юридичному факультеті місцевого університету став відомим у країні економістом та державним діячем.

Пізніше родина Бунге придбала у Липках на вулиці Катерининській (нині Липська), 13 ділянку землі, на якій спорудила скромний дерев'яний будинок та розвела при ньому фруктовий сад. Згодом ця адреса, завдяки винятково високому авторитетові Миколи Християновича серед усіх прошарків місцевого населення, стала тим центром, куди насамперед звертали свої погляди представники київської громадськості з надією отримати тут пораду чи навіть дійову допомогу. Саме Микола Християнович першим висловив думку про доцільність заснування у Києві біржі, яку й було 7 січня 1873 року відкрито у новому будинку, спеціально спорудженому для неї на вулиці Інститутській, 7. Він же став ініціатором створення у місті ще й такої дуже важливої для його розвитку організації, як Товариство взаємного кредиту, яке відіграло величезну роль у справі сприяння міському домобудівництву.

Вулиця Катерининська (нині Липська), 13

За роки тривалого ректорства М. Х. Бунге київські студенти жодного разу не мали ні серйозних суперечок з університетським начальством, ні будь-яких інших неприємних для них пригод, але добре пам'ятали, з якою наполегливістю прищеплював він своїм підопічним повагу і любов до їхньої альма-матері. Поєднуючи у собі кращі риси професора і керівника студентської молоді та маючи серед них моральний авторитет не нижчий за авторитет вченого, він залишив їм у спадок безліч світлих і добрих про себе спогадів.

Навіть перебуваючи вже на високих державних посадах, М. Х. Бунге ніколи не забував про рідні йому Київ та університет святого Володимира і до самої своєї смерті, яка сталася у червні 1895 року в Петербурзі, не переставав матеріально підтримувати місцеве Товариство з надання допомоги його колишнім вихованцям. Отож на засіданні цього Товариства, яке відбулося 9 листопада 1895 року, за пропозицією його членів Шидловського та Беренштама й було прийнято рішення про вшанування пам'яті лютого їхнім серцям професора шляхом заснування у Києві міської школи його імені. На початку 1897 року на його адресу надійшов від Міністерства внутрішніх справ царської Росії дозвіл на проведення ним повсюдного збирання коштів. Активну участь у цій благородній справі взяли колишні вихованці київського університету, які мешкали в Петербурзі. Вони зібрали 6500 рублів шляхом влаштування концерту, який приніс 1500 рублів прибутку, та підписки між собою. Було створено з цією ж метою Особливий комітет і в Києві, який очолив місцевий активіст Рубінштейн.

Спільними зусиллями було зібрано таким чином всього 10 тисяч рублів без урахування тих значних сум грошей, які пожертвували для цього такі окремі установи та заможні люди Києва, як Біржовий комітет, приватний Комерційний банк, М. А. Терещенко (його сини Олександр та Іван були студентами університету за професорства і ректорства у ньому М. Х. Бунге), **М. А. Бунге** (племінник М. Х. Бунге - відомий український хімік, професор Київського університету), барон Гінзбург та інші. У свою чергу Київська міська дума на своєму засіданні, яке відбулося 28 грудня 1900 року, ухвалила безплатно на-

дати Особливому комітетові для спорудження будинку школи земельну ділянку площею 224 квадратних сажнів, що містилася на розі вулиць Катерининської та Єлизаветинської (нині Пилипа Орлика) і була позначена на плані міста, як задовольнила побажання Комітету відносно того, щоб майбутня школа імені М. Х. Бунге була розташована якомога ближче до садиби останнього, де він прожив більшу частину свого життя.

Наступним кроком Особливого комітету стало створення ним із своїх членів спеціальної комісії, яка визначила для цієї школи тип двокласного міського училища для дітей обох статей по Положенню 1869 року і у відповідності з цим склала план її будинку, затверджений Комітетом наприкінці 1901 року. Остаточний же його план із наданням фасаду рис грецького архітектурного стилю безплатно виконав цивільний інженер **Г. П. Шлейфер**, а технічний нагляд за будівельними роботами погодився здійснювати також безплатно, але вже інший цивільний інженер **Е. П. Брадтман**. Виконання цих робіт було розпочато конторою відомого підрядчика Л. Б. Гінзбурга у квітні 1904 року, а вже 15 жовтня 1904 року вперше сіли тут за парти 100 хлопчаків і стільки ж дівчаток. Перші з них займали високі та світлі класні кімнати на нижньому поверсі, другі - стільки ж таких самих кімнат на верхньому поверсі, який мав окремий вестибюль. Поруч із класними кімнатами містилися квартири для вчителів обох училищ, а в напівпідвалі - для наглядачів та прислуги.

Урочисте освячення Міських чоловічого та жіночого училищ імені М.Х. Бунге відбулося дещо пізніше, а саме 6 грудня все того ж 1904 року. Після молебню, здійсненого преосвященним Агапітом, єпископом Уманським, було зачитано вітальні телеграми, які у великій кількості надійшли із різних міст країни, а затим запрошені гості пригощалися шампанським, виголошуючи при цьому відповідні промови та тости.

Вулиця Липська, 18/5

Народному училищу в Липках, не судилося залишитися осторонь бурхливих подій, які мали місце під час Першої світової війни. За розпорядженням міської управи (без погодження і згоди на це з боку його засновників) воно було переведене спочатку до нового приміщення в будинку № 16 на вулиці Бухтеєвській (нині Кутузова) з тим, щоб його власний будинок надати у користування відділу термінових перевезень Київського військового округу. Пізніше навчальний заклад розмістили в будинку приходських училищ у провулку Бутишовому, 11, де його учні навчалися у вечірні зміни. Кількість його класів зростала, йому тут стало тісно, отож колишній голова комісії зі спорудження власного будинку для нього В. Г. Тальберг звернувся у липні 1916 року до попечителя Київського навчального округу із клопотанням про переведення училища до власного будинку, але, схоже, даремно. Тут, у "вигнанні", наприкінці вересня 1917 року відбулося бурхливе спільне засідання батьківського комітету та опікунської і педагогічної рад, на якому обговорювалося питання про запровадження П'ятому чоловічому вищому початковому училищі імені М. Х. Бунге (таку ж назву мало тоді і жіноче училище) викладання української мови та історії України. Воно закінчилося прийняттям такої ухвали: 1) викладання української мови дозволити лише для бажаючих і в особливі години поза навчальною програмою; 2) викладання історії України не розпочинати до видання підручників, які відповідали б вимогам історичної правди та об'єктивності в питаннях щодо історії "Великої и Малой России и после одобрения зтих учебников... Всероссийской учебной властью". Ось такі аж занадто куці можливості для свого національного розвитку на своїй землі отримали українці від Тимчасового уряду.

Сьогодні будинок колишнього П'ятого 2-класного змішаного міського училища імені М. Х. Бунге, що добре зберігся у своєму первісному вигляді і міститься на вулиці Липській, 18/5, займає, після Штабу цивільної оборони України, Державна судова адміністрація України.

185. ШОСТЕ МІСЬКЕ 2-КЛАСНЕ ЧОЛОВІЧЕ УЧИЛИЩЕ

Дивися 189. "Залізничне вище початкове училище".

186. СЬОМЕ ВИЩЕ ПОЧАТКОВЕ ЗМІШАНЕ УЧИЛИЩЕ

У газетному повідомленні від 26 травня 1915 року адресу цього навчального закладу не зазначено. Лише сказано, що існує він усього другий рік. За такий короткий час його вихованці встигли здійснити кілька мандрівок околицями Києва та дві далекі подорожі, а саме до Криму та Полтавської губернії.

Ще одне вище початкове змішане училище існувало 1913 року на вулиці Гоголівській, 7.

187. ПЕРШЕ МІСЬКЕ ЗРАЗКОВЕ 4-класне УЧИЛИЩЕ імені ЦЕСАРЕВИЧА ОЛЕКСІЯ

На відзначення дня народження спадкоємця престолу цесаревича Олексія Миська дума ухвалила заснувати в Києві 4-класне училище за Положенням 1872 року і назвати його Олексіївським.

188. ДРУГЕ МІСЬКЕ ЗРАЗКОВЕ 4-класне УЧИЛИЩЕ

Його було відкрито на початку 1911 року при Учительському інституті, який містився тоді на вулиці Мало-Володимирській (нині Олеся Гончара), 65. Ще 1864 р. Київська міська Дума розробила ряд заходів для створення сприятливих умов для розвитку народної освіти в Південно - Західному краї, до складу якого входили Київська, Подільська та Волинська губернії, і центром якого був тоді саме Київ. Передбачалося, зокрема, й відкриття у великих містах єврейських ремісничих шкіл. Окрилена такою перспективою київська єврейська спільнота почала збирати кошти і на 1879 рік збирила 2576 рублів. Проте царський уряд не виявляв зацікавленості в існуванні єврейського училища в нашому місті.

З огляду на ситуацію Київська міська дума ухвалила того ж таки 1879 р повернути цей капітал його власникові, тобто єврейській громаді, а подальший збір коштів припинити до кращих часів. 1889р. київські євреї знов порушили своє клопотання, маючи на руках 40 тис. рублів одним із братів Бродських, які щиро вболівали за стан професійної освіти своїх співплемінників. Молодший із них, **Лев Бродський**, власним коштом заснував та розкішно облаштував дівоче професійне училище в Одесі, а старший, **Лазар Бродський**, те саме зробив для єврейських хлопчаків Білої Церкви. Під час урочистого відкриття білоцерківського чоловічого училища його засновник і почесний опікун висловив готовність всіляко сприяти організації такого навчального закладу і в рідному Києві. Його підтримав Лев Бродський, і вже удвох вони почали міркувати про якнайшвидше заснування Київського двокласного казенного єврейського училища з ремісничими класами згідно з положенням від 24 березня 1873 року.

1902р. Міністерство народної освіти нарешті задовольнило їхнє спільне клопотання, після чого було створено будівельно-організаційну комісію. Брати Бродські придбали за 68тис. рублів чималу садибу площею півдесятини, що містилася на вулиці Кузнечній (нині Антоновича). Підрядчик Л. Б. Гінзбург, спорудив тут за проектом одеського архітектора А. Б. Мінкуса за 170тис. рублів ошатний будинок училища з майстернями на 100 учнів. Він відповідав усім вимогам шкільної гігієни, і йому могли б позаздрити багато середніх навчальних закладів міста. З урахуванням витрат на водяне опалення, електроосвітлення та облаштування класів і майстерень загальна вартість цього об'єкта, також оплачена братами, становила 226 тисяч рублів.

7 листопада 1904 року в присутності київського генерал-губернатора М.В. Клейгельса, міського голови В.М.Проценка, ректора університету святого Володимира **М. В. Бобрецького** а також Льва Бродського, вдови Лазаря Ізраїльовича - С. С. Бродської із доньками, представників місцевих фінансових кіл, гласних думи та інших осіб відбулися урочистості, пов'язані з освяченням цього триповерхового красеня. Розпочалися вони молитвою, читаною у супроводі хору хоральної синагоги, казенний рабин Лур'є виголосив промову, після чого хор виконав кілька піснеспівів стародавньоєврейською мовою.

На першому напівпідвальному поверсі нового будинку містилася канцелярія училища, кімната для виставок виготовлених його учнями виробів, роздягальня, їдальня з буфетом, гімнастична зала, ванна і душ для учнів ремісничих класів, кілька квартир для персоналу тощо. На бельетажі - приймальня і квартира завідуючого училищем Я. А. Шиперовича (колишнього завідуючого єврейським училищем у Білій Церкві), бібліотека, учительська, кабінет лікаря, вестибюль, коридор, 4 класні приміщення та слюсарно-ковальська майстерня і, нарешті, на верхньому поверсі, - велика і розкішно оформлена актова зала, яку прикрашав з дозволу вищого начальства портрет третього, тоді вже покійного брата С. І. Бродського, ім'я котрого було присвоєно училищу, молільня, музей, фізкабінет і хімлабораторія, креслярська зала, 4 класні приміщення, токарно-столярна майстерня, а також рекреаційна зала. Для дитячих розваг призначався просторий чистий двір, на якому росли дерева й милували око квіти.

Для зарахування в цей навчальний заклад, повна назва якого була: "2-х классное начальное еврейское училище имени Соломона Бродского", на 290 наявних місць надійшло 740 прохань. На курс навчання без засвоєння ремесел призначалося 5 років, а з ремеслами - 7 років. Із 5 класів два були підготовчими, три інші - основні. 8 учителів читали спеціальні предмети, 2 вчителі викладали мистецтва і стільки ж - навчали ремесел: слюсарно-ковальського та токарно-столярного, а дещо пізніше - й шо-

рного. Повне освоєння фаху відбувалося упродовж трьох періодів: проподевтичного (в підготовчих класах у вигляді ручної праці), систематичного (в основних класах) і практичного (у двох особливих класах після закінчення 5-ти основних класів). Окрім загальних дисциплін, вихованці училища вивчали ще й закон віри, стародавньоєврейську мову і біблійну історію.

Для утримання закладу вимагалось щорічно 12 тисяч рублів. Джерелами надходжень були акцизний збір із кошерних предметів та плата за навчання. Половину потрібної суми становили власні кошти почесного опікуна училища Льва І. Бродського.

20 жовтня 1905 року під час єврейських погромів будинок училища зазнав нападу й руйнування. Заняття довелося тимчасово перенести до будинку Пастеля, що містився на Хрещатику, 17 і до наших днів не зберігся. З 1913 року при училищі працювали суботня школа та електромонтажні курси, а 1915 року в ньому функціонував уже військовий шпиталь № 6 Всеросійського земського союзу. Мабуть, виходячи з цієї обставини, правник **А. М. Козаринський** домогся від начальника Київського військового округу дозволу на відкриття 1916 року в Києві приватного єврейського чоловічого середнього навчального закладу (гімназії) за програмою гімназій Міністерства народної освіти за умови, що в ньому навчатимуться також і діти та родичі учасників війни. 1917 року тут працювала єврейська школа. Сьогодні будинок колишнього єврейського училища, що добре зберігся і міститься на вулиці Горького, 69, перебуває в користуванні Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона.

189. ЗАЛІЗНИЧНЕ ВИЩЕ ПОЧАТКОВЕ ЧОЛОВІЧЕ УЧИЛИЩЕ

У селищі залізничників, відомому під назвою "Залізнична колонія", наприкінці XIX століття існувало однокласне училище, в якому отримували початкову освіту діти службовців головних майстерень Південно-Західної залізниці. За ініціативою його керівництва цей навчальний заклад було перетворено 1890 року на 2-класне училище з тим, щоб його випускники мали змогу вступити до залізничного технічного училища, що функціонувало також на території селища. Підвищене у статусі училище отримало 1890 року й нове приміщення під № 122, освячення якого відбулося 30 серпня. Із кожним роком кількість вихованців училища невпинно зростала, і йому довелося займати кілька окремих приміщень у різних частинах селища. Зокрема, одне із таких приміщень на 150 учнів передбачив архітектор **О. В.**

Кобелев у своєму проєкті дитячого притулку імені імператора Олександра III, освячений восени 1901 року великий мурований будинок якого добре зберігся до наших днів і міститься на вулиці Фурманова, 1/5.

Від 1904 року навчальний заклад, схоже, став називатися Шостим Міським 2-класним училищем на станції Київ-1, а з 1908 року - Залізничний 2-класним училищем. 1911 року в ньому було засновано навчальну стипендію імені покійного начальника залізничної станції Київ-1 **С. М. Беєра**, гроші для якої забезпечували відсотки від капіталу, створеного на пожертвування службовців цієї станції.

Вулиця Фурманова, 1/5

Із часом Залізничне 2-класне училище перестало задовольняти керівництво Південно-Західної залізниці, і воно 1915 року домоглося від уряду нового для нього статусу вищого початкового училища. До його першого класу приймалися діти 10-13 років після закінчення ними навчального закладу не нижче 1-класного урядового училища. При цьому абсолютна перевага надавалася дітям залізничників. Це училище закінчив 1918 року відомий український письменник і комсомольський діяч О. М. Бойченко. Працювало воно у новому, освяченому 29 січня 1915 року двоповерховому будинку, спорудженому за проєктом згаданого вище архітектора О. В. Кобелева за 55 тисяч рублів.

Сьогодні на території колишньої Залізничної колонії милують око 2-поверхові будинки на вулицях Брюллова, 7 і 10 та Лукашевича, 15. Одне із них і займало училище, про яке йшлося.

190. ЗМІШАНІ НИЖЧІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ДЛЯ ПОЛЬСЬКИХ ДІТЕЙ

1903 року розпочало свою діяльність Київське римсько-католицьке доброчинне Товариство по наданню матеріальної допомоги тим місцевим католикам, які її потребували. На вулицях Предславинській,

2, Кирилівській, 34 і Осіївській (нині Герцена), 6 та на бульварі Бібіковському (нині Тараса Шевченка), 90 функціонували засновані ним 1917 року притулки. При трьох із них було відкрито училища з польською мовою викладання.

191. **КИЄВО-ПОДІЛЬСЬКЕ ПОВІТОВЕ ДВОРЯНСЬКЕ УЧИЛИЩЕ**

Першими учнями заснованого 5 листопада 1809 року Повітового училища із дворічним терміном навчання стали вихованці другого, третього і четвертого класів розформованого тоді ж Головного Народного училища. Його призначенням було підготовка хлопчаків для вступу до гімназій. Розмістили цей новозаснований нижчий навчальний заклад у Кловському палаці на Печерську (в Липках), а 1811 року перевели його до відомого киянам будинку на вулиці Хорива, 8/6 на Подолі, в якому начебто з 5 липня по 20 серпня 1706 року та в січні 1707 року мешкав імператор Петро I під час свого перебування в Києві.

Вочевидь, через тісняву в "Петровському" будинку для училища було споруджено 1832 року на тій самій вулиці Хорива, 6/9 на кошти Міністерства народної освіти і за проектом архітектора **П. А. Дубровського** двоповерховий мурований будинок із флігелем, обидва в класичному стилі. Певний час тут мав помешкання художник **О. Ф. Сенчило-Стефановський**, в якого 1859 року зупинявся **Т. Г. Шевченко**. Тут же у проміжок часу між 1859 і 1862 роками діяла недільна чоловіча школа. Повітове училище припинило існування 1872 року через здійснену тоді реформу шкільної освіти. Його будинок зайняла чотирикласна чоловіча прогімназія, яку було переведено сюди із Либідської частини міста, де вона перебувала в тісному приміщенні. Пізніше прогімназія стала частиною Тре-тьої чоловічої гімназії.

Після її переїзду до колишнього будинку **Назарія Сухотина** Олександрівській (нині Контрактова) площа будинку Повітового училища перейшов від Міністерства народної освіти у власність міста, яке передало його в орендне користування військовому відомству. Останнє розмістило тут кілька рот 167 піхотного Рівненського полку, від чого міська влада отримували щорічний прибуток у розмірі 6 тисяч рублів.

По закінченні на початку 1897 року терміну оренди будинок колишнього Повітового училища придбало київське купецтво, яке влаштувало у ньому свої 9 спочатку чоловічу, а згодом і жіночу торговельні школи, а також чоловічі торговельні класи імені М. А. Терещенка.

Під час Першої світової війни тут був купецький військовий шпиталь, за денікінщини – «перша громадська гімназія на Подолі», а нещодавно – вечірня школа №2 Подільського району. Для його відкриття 1905 року було знайдено відповідні кошти, але через відсутність приміщення справа загальмувалася.

Лише 1906 року для нього міська влада найняли невелике приміщення в будинку Ремісничого Товариства на вулиці Ірининській, 6, в якому міг розміститися лише один перший клас із кількістю учнів 50. До нього могли потрапити за конкурсним екзаменом лише ті особи, які мали посвідчення про закінчення першого класу міського чи приходського училища. Тільки Умань мала на той час подібний навчальний заклад. Він давав більш повну освіту, аніж 4 класи середньої школи. Із першого класу в ньому викладалася німецька мова, проте цей предмет не був обов'язковим.

1910 року училище перебралося до будинку професора **Г. Є. Рейна** на вулиці Володимирській, 33, а від 1909 року і до кінця свого існування (радянські часи) перебувало в будинку **А. П. Плаксіна** на вулиці Золоторітській, 3. У ньому викладав український художник Ф.С. Красицький, навчалися український письменник і комсомольський діяч О. М. Бойченко та український письменник, автор книг спогадів "У старому Києві" та "Що

Михайло Парфентійович Дегтерев було, те бачив" Г. П. Григор'єв.

192. **МІСЬКЕ 2-класне ЗМІШАНЕ УЧИЛИЩЕ імені М. П. і Є. І. ДЕГТЕРЄВИХ**

Відомий київський "залізний" купець, громадський діяч і меценат **Михайло Парфентійович Дегтерев** заповів власні великі кошти на заснування після його смерті (це сталося 21 грудня 1898 року) так званого Лук'янівського містечка благодійних закладів на Старо-Житомирській дорозі, 9 (нині вулиця Дегтярівська, 19). У споруджених упродовж 1900-1902 років 13 мурованих будинках було розміщено 500 осіб похилого віку (богадільня М. П. Дегтерева). У вересні 1903 року завершилося будівництво двох триповерхових будинків дитячих притулків імені М. П. Дегтерева для 160 дітей віком до 13 років. Для них 1904 року було відкрито тут Міське 1-класне приходське училище, перетворене 1910 року на 2-класне. Воно носило ім'я М. П. Дегтерева та його дружини **Єлизавети Іванівни Дегтерєвої**. Сьогодні приміщення колишнього благодійного містечка займає Командування сухопутних військ Міністерства оборони України.

193. МІСЬКЕ 2-КЛАСНЕ ЗМІШАНЕ УЧИЛИЩЕ НА ЛУК'ЯНІВЦІ

Існувало при учительській жіночій семінарії імені К. Д. Ушинського і містилося 1915 року на вулиці Великій Дорогожицькій (нині Ю. Ілленка), 54. Тоді воно мало у своєму складі 40 учнів обох статей.

194. МІСЬКЕ 2-КЛАСНЕ ЗМІШАНЕ УЧИЛИЩЕ ПРИ ЗАВОДІ "АРСЕНАЛ"

Упродовж 1831-1861 років у нашому місті будувалася, за ініціативою імператора Миколи I, велетенська за своєю площею так звана Нова (Миколаївська) Печерська фортеця. Окремі її споруди розташовувалися вздовж Кловського яру. Серед них і головний корпус, в якому було влаштовано арсенальські майстерні, які більше відомі як завод "Арсенал". Наприкінці XIX століття вони мали всі ознаки потужного промислового підприємства.

Робітникам і майстровим заводу довелося докласти чималих зусиль, щоб отримати в лютому 1899 року дозвіл на заснування при ньому навчального закладу для своїх дітей. Такий заклад, який являв собою однокласне міське училище Міністерства народної освіти, було урочисто відкрито 1 жовтня 1900 року на другому поверсі майстерень на вулиці Московській, 4. Призначена на посаду вчительки Г. П. Сніжкова (за іншими джерелами Сніжко) стала навчати грамоти його перших 40 вихованців.

В училищі діти навчалися й користувалися посібниками безплатно. Його єдиним джерелом існування були добровільні грошові внески робітників, майстрових і службовців заводу в розмірі 0,5 % від їхньої заробітної платні. Через два роки після заснування училище стало вже двокласним. Кількість учнів у його 4-х групах перевищувала цифру 200, що стало причиною виникнення фінансових труднощів. Отож і довелося адміністрації майстерень звернутися 1903 року до міської влади із клопотанням про надання їй навчальному закладові щорічної субсидії у розмірі 800 рублів.

Наприкінці 1916 року вихованці училища разом із його завідувачкою **Г. П. Сніжковою** стали свідками відвідання заводу імператрицею **Марією Федорівною**.

За радянської влади училище перетворилося на семирічну школу, яка 1933 року стала середньою № 77. Із тісного приміщення по вулиці Кловській, 7-а вона перебралася до нового будинку, спорудженого 1937 року по вулиці Карла Лібкнехта (нині Шовковична, 25). 1993 року школа набула статусу ліцею з українською мовою навчання і поглибленим вивченням іноземних (англійська, корейська, німецька) мов. Його очолює досвідчений працівник освіти, кавалер ордена княгині Ольги III ступеня **Галина Глущенко**.

195. МІСЬКЕ 2-КЛАСНЕ ЧОЛОВІЧЕ УЧИЛИЩЕ ПРИ ДИТЯЧОМУ ПРИТУЛКУ ІМЕНІ ІМПЕРАТОРА ОЛЕКСАНДРА II

Вулиця Деревлянська (кол. Якіра), 13.

Притулок на 50 хлопчаків існував на Печерську з 1882 року. Наприкінці XIX століття його вирішили розширити шляхом спорудження на нововлаштованому продовженні вулиці Овруцької власного будинку, розрахованого на 150 вихованців. У проекті двоповерхової мурованої споруди, складеної академіком архітектури В. М. Ніколаєвим, було передбачено приміщення як для навчального закладу, так і для домової церкви в ім'я св. благовірного князя Олександра Невського. Освячення будинку притулку, разом із храмом, що постав на тодішній вулиці Овруцькій, 42, відбулося 5 листопада 1900 року.

Він добре зберігся до наших днів і міститься на вулиці Деревлянській (кол. Якіра), 13. Його займали останнім часом навчальні майстерні Інституту управління і зв'язку Міністерства оборони України, а сьогодні тут містяться Католицький інститут святого Фоми Аквінського і монастир Пресвятої Богородиці і святого Володимира отців домініканців.

196. МІСЬКЕ ПРИХОДСЬКЕ КУРЕНІВСЬКЕ ЗМІШАНЕ УЧИЛИЩЕ № 6 ІМЕНІ С. Ф. ГРУШЕВСЬКОГО

Одна з-поміж кількох відомих київських адрес, за якими жив і працював видатний державний діяч і

вчений **Михайло Сергійович Грушевський**, а саме вулиця Кирилівська, 164 (колишня Петропавлівська площа) пов'язана із добродійною акцією, здійсненою ним та його батьком - дійсним статським радником, професором **Сергієм Федоровичем Грушевським**. Останній перед своєю смертю заповів 100 тисяч рублів власних грошей для заснування у Києві, або Владикавказі (на розсуд душеприказчиків) міського училища за умови, що вони будуть використані за призначенням лише після того, як цей капітал досягне у банку суми, рівної 200 тисячам рублів. Такий момент настав 1908 року, і тоді ж М. С. Грушевський доповів київській владі про своє рішення внести із цієї суми 50 тисяч рублів до міської скарбниці з метою спорудження у Києві самого будинку майбутнього училища та вкласти стільки ж знову до банку з тим, щоб на проценти від них можна було утримувати частину його класів.

Гостра проблема приміщень для міських училищ існувала в Києві вже тривалий час. Більшість із них містилася в малопридатних для нормального навчального процесу найманих будинках, за оренду яких місто сплачувало досить великі гроші. Тільки за останнє десятиріччя XIX століття їх сума наблизилася до 300 тисяч рублів і виявилася більшою за вартість самих цих будинків, разом узятих. Окрім того, довготривале перебування у них дітей негативно позначалося як на їхньому здоров'ї, так і на їхніх успіхах у навчанні. Через це питання про забезпечення власними приміщеннями кожного із училищ, які тоді існували, часто обговорювалося на засіданнях Міської думи, але через відсутність належних коштів його вирішення кожного разу відкладалося на невизначений час. Не була втілена у життя і конкретна пропозиція думської училищної комісії, яку остання висловила 1902 року стосовно спорудження на Куренівській площі або в садибі **Батрука**, що до неї прилягала, шкільного будинку на 300 учнів за рахунок спеціального займу.

М. С. Грушевський

Кирилівська, 164. Приходське куренівське училище № 6 ім. С. Грушевського

Ось чому згадане вище повідомлення **М. С. Грушевського** виявилось дуже доречним і було схвально сприйнято всім складом Міської думи. Не викликала у неї будь-яких заперечень і його обов'язкова умова щодо оформлення головного фасаду будинку училища в «малоросійском вкусе», який повинні були передбачити у своїх кресленнях ним же запрошені художники. Київ, наголошували при цьому думські гласні (депутати), якраз і славиться у світі різноманітними архітектурними стилями своїх будівель, а новий майбутній будинок своїм оригінальним зовнішнім виглядом додасть йому ще більшої краси. А тому без зайвих зволікань вони й відвели на Петропавлівському майдані необхідну для його спорудження ділянку міської землі, площа якої становила 835 кв. сажнів. У червні 1910 року відбулися торги на здійснення цього будівництва.

26 грудня 1911 року в присутності вищих чинів міської влади відбулося урочисте освячення збудованого інженерами **Гершфельдом** і **Рибушем** за проектом архітектора-художника **В. Г. Кричевського** (він переробив первісний проект архітектора **Е. П. Браутмана** з метою виконання фасадів будівлі в українському народному стилі) триповерхового будинку для міського училища. В його актовій залі, прикрашеній національними (імперськими) прапорами та українськими рушниками, гості пригощалися шампанським та проголошували відповідні промови і тости. Пишатися і справді було чим. Мальовнича споруда у стилі місцевого модерну своїми яскраво вираженими ознаками народної архітектури та великими 6-ти кутними вікнами серед побілених куренівських хаток виглядала справжнім палацом. До речі, подібних «палаців» у народному стилі в нашому місті було споруджено за проектами різних архітекторів декілька. Всі вони, за винятком двоповерхового будинку на вулиці Полтавській, 4-

А, знесеного 1985 року, добре збереглися до наших днів і містяться за адресами: вулиці Кудрявська, 9, Паньківська, 8 та провулок Алли Горської (бувш. Белінського), 3. Приміщення його першого поверху спочатку займали приватний дитячий садок пані **О. Дараган** (пізніше - 3-й міський Куренівський дитячий садок), їдальня, кухня. У 12-ти світлих класних кімнатах на другому та третьому поверхах навчалися 456 учнів обох статей, переведені сюди із трьох початкових змішаних міських училищ, а саме Куренівського № 6 та Пріорських № 14 і 31. Тут же знаходилися актові і рекреаційні зали, бібліотека, три квартири для завідуючих, вчительські, медична і 5 ще незайнятих ніким класних кімнат та інші приміщення. Загальна сума коштів, витрачених на спорудження і опорядження цього будинку, становила 130 тисяч рублів, із яких 80 тисяч надійшли від міського управління. Зусиллями останнього вже наступного року він виявився в оточенні молодих дерев, висаджених із метою влаштування тут місцевого затишного скверу.

Будинок училища з першого дня його функціонування прикрашала вивіска, на якій було зазначено прізвище, ім'я та по-батькові С. Ф. Грушевського, що було однією із обов'язкових умов з боку остан-

Вулиця Кудрявська, 9

нього. Але як виявилось дещо пізніше, вона була встановлена тут передчасно, без попереднього отримання на це дозволу від Міністерства освіти, яке з певних міркувань відмовлялося давати свою згоду на присвоєння цьому навчальному закладу імені померлого. Чи, бува, не про "зухвалу витівку" іншого його сина, приват-доцента імператорського Новоросійського (в Одесі) університету О. С. Грушевського, здійснену ним ще 1908 року, згадали при цьому міністерські чиновники? Вона полягала в спробі патріота читати своїм студентам курс історії саме українською мовою. На сторінках багатьох газет царської Росії шовіністичного ґатунку з цього приводу здійснювався тоді неймовірний лемент.

Один із непримиримих українофобів, що заховався під псевдонімом "Гражданин Великой Российской Империи", патетично запитував: "Кто допустил вопиющее нарушение требований основных законов о том, что в Российской империи государственным языком должен быть и может быть только язык русский и на каком основании в Новороссийском университете иностранному жаргону, именуемому языком украинским, даны права языка государственного?"

Отож за розпорядженням директора народних училищ Б. В. Плеського, який виконував при цьому припис свого безпосереднього окружного начальства, на початку 1914 року вивіску з фасаду будинку було прибрано. Наслідком таких ганебних дій можновладців стали рішучий протест, з яким виступив на засіданні міської думи її гласний **Слюсаревський**, а також заява М. С. Грушевського про припинення ним видачі училищу процентів з капіталу, який заповів на його утримання Сергій Федорович. Цей інцидент тривав аж до липня 1915 року, коли Міністерство в особі його керівника все ж змушене було задовольнити чергове законне клопотання Київського міського управління щодо справедливого вирішення даного питання.

Під час Першої світової війни училищу довелося ділитися площею у своєму будинку із установами, існування яких було викликано цим воєнним лихоліттям. Першою із них, що оселилася на його 3-му поверсі, став притулок для дітей запасних воїнів, яких центральна влада мобілізувала була для участі у бойових діях. Одночасно міські власті відмовили у наданні тут приміщень евакуйованим із Варшави П'ятій чоловічій гімназії та майстерні з пошиття чобіт для потреб армії. І все ж утриматися у власній оселі училищу, схоже, не вдалося, позаяк вже 1915 року його збиралися перевести в інше місце у зв'язку із розміщенням тут нової високогуманної установи, а саме притулку для 150 воїнів-калік і ампутованих та майстерень з виготовлення для них протезів і ортопедичних апаратів.

Ініціатива заснування у Києві такого благодійного закладу, який став третім в імперії після петербурзького і московського, належала **Н. В. Терещенко** (вдові Ф. А. Терещенка) — голові обласного відділу Всеросійського Комітету з надання допомоги хворим, пораненим та таким, що вже одужували, офіцерам і нижчим військовим чинам, фундаторками якого були великі княгині Анастасія та Міліца Миколаївни. Дія цього Комітету поширювалася на 26 губерній країни, які входили до району Київського, Кавказького і Одеського військових округів та області Війська Донського.

29 червня 1915 року в будинку училища відбулося урочисте освячення приміщень цього закладу, яке здійснив особисто митрополит Київський і Галицький Флавіан. Його виробнича частина складалася із таких майстерень, як столярна, шорна, слюсарна, нікелювальна, шевська та складальна, якими ке-

рував інженер-технолог **К. М. Зайкевич**. Упродовж лише першого року їхнього тренування вони виготовили близько 4-х тисяч протезів системи Мат'є та ніг із автоматичним колінним шарніром-замком системи київського лікаря Мея. Їхнім власникам забезпечувалося при цьому право упродовж усього свого життя лагодити їх або, за необхідності, й замінювати на нові за рахунок держави. У чеканні на одержання готових виробів для себе вони жили в притулку на 3-му поверсі, де їм надавалася можливість пройти курс навчання з граматики і малювання та оволодіти, при бажанні, ще й шевським або столярним ремеслом.

І останнє, про що вдалося дізнатися стосовно самого училища імені С. Ф. Грушевського. Тільки у березні 1917 року за Тимчасового уряду було виконано чи не найголовнішу умову його засновника: за наполяганням гласного **М. Ярошевського** Міська дума ухвалила, нарешті, постанову про запровадження викладання у ньому всіх предметів виключно українською мовою з покладанням відповідальності за втілення її у життя на інспектора освітніх установ Києва **Т. Г. Лубенця**. А на початку нового 1917/1918 навчального року сюди, схоже, перебралася із Пуща-Водиці приватна Лісова чоловіча гімназія.

У будинку колишнього міського училища, що добре зберігся і міститься за вказаною адресою, сьогодні його займає Академія муніципального управління КМДА.

197. МІСЬКЕ ТЕТЯНИНСЬКЕ ПРИХОДСЬКЕ ЖІНОЧЕ УЧИЛИЩЕ №43

Дивися "Приватна жіноча гімназія" у цьому ж розділі.

До речі, у місті існувало ще й Тетянинське міське жіноче приходське училище № 43, яке 1915 року, наприклад, вже містилося спочатку на вул. Великій Васильківській 59-61 (нині 65/18) а потім на вул. Малій Васильківській (нині Шота Руставелі), 26. Воно було засновано восени 1898 року згідно з рішенням училищної комісії при Міській думі, яке було прийняте на за-сіданні 7 липня 1898 року. А 24 листопада 1915р. київське відділення Комітету великої княжни Тетяни Миколаївни (донька Миколи II) відкрило у будинку на вулиці Великій Підвальной (нині Ярославів Вал), 36 Другу Тетянинську початкову школу для дітей біженців.

198. МІСЬКЕ УЧИЛИЩЕ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА

1888 року Київ, як зрештою, і вся країна, урочисто відзначав 900-ліття запровадження великим князем Київським Володимиром християнства на Русі. Тоді ж Київська міська управа прийняла рішення заснувати в пам'ять про цю визначну подію зразкове міське училище на 100 дітей обох статей та присвоїти йому ім'я святого рівноапостольного князя Володимира. Місцем розміщення майбутнього навчального закладу вона визначила двоповерховий будинок Павлова на Софійській вулиці. Проте Київська Міська дума на одному із своїх засідань, що відбулося у серпні 1889 року, визнала цей будинок непридатним для установи, яка мала відігравати роль своєрідного пам'ятника спорудити для неї власне приміщення. Хоча окремі гласні (депутати) й заперечували доцільність такої ухвали, мовляв, коштів, що їх потребуватиме нове будівництво, цілком вистачило б на утримання щонайменше трьох подібних навчальних закладів у найманих приміщеннях.

Для розміщення будівельного майданчика міська управа обрала спочатку пустирище, що ще існувало тоді в нинішній частині Фундуклеївської (нині Богдана Хмельницького) вулиці поблизу Мало-Володимирської (нині Олеся Гончара) вулиці. Однак його віддаленість від центру міста не відповідала статусові училища, а тому для останнього таки знайшлася ділянка вільної міської землі, яка містилася на вулиці Несторівській (нині Івана Франка), 44, якраз навпроти Володимирського собору.

Проект будівлі, що його склав міський архітектор **О. С. Кривошеєв**, дістав схвалення з боку будівельної, училищної та санітарної комісій, що діяли при міській думі. У вересні 1890 року відбулася урочиста церемонія її закладення, під час якої в окремі місця фундаменту було покладено кілька срібних монет. Подію супроводжував гарний спів хору Калішевського.

Будівельні роботи, що здійснювалися під наглядом члена міської управи **М. П. Картавцева** та згаданого вище О.С. Кривошеєва, було закінчено у визначений термін. 15 липня (день вшанування пам'яті святого князя Володимира) 1831 року красиву, в російському стилі двоповерхову споруду училища, пофарбовану в шоколадний колір, було освячено в присутності членів зазначених вище комісій та у супроводі співу дитячого хору.

Спорудження училищної будівлі довжиною понад 32 метри обійшлося в 33,5 тисяч рублів. Вона відповідала усім тогочасним вимогам шкільної гігієни і мала симетричне внутрішнє планування. Приміщення її першого поверху призначалися для приймальні, гімназичної зали довжиною 12,8 метрів і шириною 6,4 метрів, трикімнатних, з усіма зручностями квартир для вчителя і вчительки, кухні і кімнати охоронців. На другому поверсі, куди від двох парадних дверей вели гранітні східці, містилися центральна (для всіх приходських училищ Києва) бібліотека на 3556 томів із світловим ліхтарем, дві рекреаційні зали, дві кімнати для занять рукоділлям і, нарешті, дві окремі великі класні кімнати для 50 хлоп-

чаків і 50 дівчаток, кожна із яких мала по 6 великих вікон.

Просте подвір'я теж було розділено невисоким парканом на хлопчачу та дівчачу половини. На початкове облаштування училища в новому будинку міська влада витратили 1350 рублів, а з метою його утримання щорічно виділяли по 2268 рублів - 1159 рублів на чоловіче відділення і 1109 рублів на жіноче відділення. Усі його вихованці інтенсивно займалися ручною працею, а хлопчача - ще й військовою гімнастикою. Заняття в цьому навчальному закладі здійснювалися 4 рази на тиждень і закінчувалися о 4-й годині дня, а в окремі вечори в ньому відбувалися зібрання народних вчителів Києва. Пізніше чоловіче і жіноче відділення училища стали називатися відповідно міським чоловічим приходським училищем №37.

Ще 1914 року училищна комісія планувала надбудувати за 50 тисяч рублів два поверхи, але таке сталося вже за радянської влади (в довоєнні часи) і тоді ж перепланована і оновлена споруда колишнього Свято-Володимирського училища стала складовою частиною Педагогічного інституту імені О.М. Горького (нині це - Національний Педагогічний університет імені М.П.Драгоманова).

199. МІСЬКІ ПРИХОДСЬКІ ВЕРХНЄ-ЮРКІВСЬКІ УЧИЛИЩА №52 (чоловіче) і № 53 (жіноче) імені В. А. ЖУКОВСЬКОГО

Вулиця Лук'янівська, 62

На початку 1902 року Київ розпочав підготовку до відзначення двох ювілейних дат, пов'язаних із російським поетом, одним із основоположників російського літературного романтизму **В. А. Жуковським**, а саме 50-річчя від дня його смерті та 120-річчя від дня його народження. Міська управа, зокрема, запланувала відкрити на його честь Лук'янівські 3-класні чоловіче і жіноче училища та читальну залу на Новій Забудові (район палацу "Україна").

Проект триповерхової мурованої училищної будівлі склав місцевий архітектор І. В. Ніколаєв. Приміщення її першого поверху призначалися для нової міської безплатної народної читальні імені В. А. Жуковського, що перебувала тоді на Шулявці, та квартири її завідуючого, а також квартир завідуючих та окремих викладачів обох училищ. У приміщеннях другого і третього поверхів мали розміститися бібліотека, вчительська і кабінет лікаря, а також самі училища, кожне з яких мало по 3 класи, розрахованих на 150 учнів. Окрім того, на третьому поверсі було передбачено рекреаційну залу, яку при потребі можна було б легко пристосувати під невелику театральну залу зі сценою.

Для спорудження за 50 тисяч рублів училищного будинку Міська дума відвела ділянку своєї землі, що належала колись **Карицькій**, із приєднанням до неї сусідньої ділянки землі, якою користувався на орендних умовах **Смолінов**. Свої заняття в ньому учні й учениці обох училищ розпочали у вересні 1904 року. У джерелах передреволюційного часу вони фігурують вже під назвами, зазначеними у заголовку цього сюжету. Під час Першої світової війни приміщення училища займала навчальна рота Другої школи прапорщиків, після 1917 року тут працювала одна із перших у Києві українських шкіл, пізніше - середня школа, а у повоєнні роки - відділення Індустріально-педагогічного технікуму.

Сьогодні колишній училищний будинок, що добре зберігся і міститься на вулиці Лук'янівській, 62, займає Державтоінспекція МВС України.

200. МІСЬКІ ПРИХОДСЬКІ ПРЕДСЛАВИНСЬКІ УЧИЛИЩА № 54 (чоловіче) і № 55 (жіноче) імені М. В. ГОГОЛЯ

4 березня 1902 року виповнювалося 50 років від дня смерті великого письменника М. В. Гоголя. Міські власті готувалися гідно відзначити цю хоч і сумну, та все ж ювілейну дату шляхом відкриття 3-класних чоловічого та жіночого училищ його імені на 150 вихованців кожне і читальну залу його імені на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі. Скласти проект училищної будівлі було доручено міському архітекторові І. В. Ніколаєву, а спорудження її на розі вулиць Предславинської і Либідсько-Володимирської (нині Щорса) завершилося 1904 року. У ній і розпочали свої заняття вихованці і вихованки навчальних цих закладів. При цьому кількість прохань про зарахування до чоловічого училища значно перевищувала цифру 150, через що довелося відкривати паралельні класи, а 1905 року при ньому було засновано нове 1-класне училище № 57, яке розмістили в будинку Міллера на вулиці Великій Васильківській, 59-61. А будинок училищ імені М. В. Гоголя 1914 року було пристосовано під військовий шпиталь. Він добре зберігся до наших днів і сьогодні його на вулиці Предславинській, 30-А займає гімназія № 56.

201. МІСЬКІ ПРИХОДСЬКІ ПУШКІНСЬКІ УЧИЛИЩА

В ознаменування 100-річного ювілею О. С. Пушкіна Міська дума заснувала у Києві кілька однокласних міських приходських училищ його імені. Відкриття Першого такого училища відбулося в досить скромній обстановці 21 листопада 1899 року. У будинку № 10/26 на вулиці Ірининській для нього було виділено кілька просторих і світлих кімнат, одну із яких прикрашав бюст поета. Кількість прийнятих учнів і учениць становила 50 осіб, а заявок на вступ до нього надійшло 90. Процедuru відкриття супроводжував спів хору училища, по закінченні якої всі присутні отримали по книжечці вибраних народних казок О. С. Пушкіна, а також запрошення на чай. 1903 року в училищі з'явилися паралельні класи, викликані його переповненістю. У якийсь час воно перебралося до нового приміщення на тій самій вулиці Ірининській, 6 і отримало порядковий № 44.

Друге Пушкінське училище було відкрито 5 грудня 1899 року в будинку **Солухи** на вулиці Старозабарзькій (нині Автозаводська) на Пріорці. Його першими учнями стали 50 хлопчаків і дівчат, а порядковий номер - 45. Третє Пушкінське училище під № 46 містилося в будинку **Г. С. Булаха** на вулиці Бухтеєвській (нині Кутузова), 10 і Четверте Пушкінське училище під №47 - в будинку **Устенка** на Брест-Литовському шосе, 6 (нині проспект Перемоги).

202. МІСЬКІ ПРИХОДСЬКІ УЧИЛИЩА

Вони за своєю кількістю займали домінуюче становище серед інших типів нижчих навчальних закладів. Їх мережа покривала собою фактично всю територію Києва, включно із його околицями. За статевою ознакою своїх вихованців приходські училища поділялися на чоловічі, жіночі і змішані. Лише одиниці із них мали від часу свого заснування власні приміщення, решта ж постійно змінювала свою адресу.

На першому етапі їх існування кожному із них привласнювалася назва, пов'язана із місцем їхнього перебування. Отож тоді існували училища Бессарабське, Бульварне, Вознесенське, Деміївське, Забайківське, Звіринецьке, Куренівське, Либідське, Лук'янівське, Львівське, Мало-Володимирське, Печерське, Плоське, Подільське, Предславинське, Старо-Київське, Троїцьке, Верхнє-Юрківське та інші.

Пізніше відкриття нових училищ часто приурочувалися до пам'ятних подій або ювілейних дат у житті країни та відомих людей, зокрема, меценатів, і тоді вони отримували відповідні назви: Анастасіївське і Тетянинське (на честь доньок імператора Миколи II), Гоголівське, імені С. Ф. Грушевського, імені В.А. Жуковського, Коронаційне (у пам'ять коронації Миколи II), імені Олександра II, Олексіївське (на честь сина Миколи II), Пушкінське, Столипінське, Терещенківське, імені К. Д. Ушинського тощо. Окрім того, усі вони значилися під порядковими номерами. Чи не останнім №69 було відкрито 1915 року приходське училище імені Флавіана - митрополита Київського. Цікавим видається перелік вулиць Києва, на яких містилися у 1899 і 1915 роках приходські училища. Це Бібіковський (нині Тараса Шевченка) бульвар, 52 і 72, Боричів Тік, 16, Брест-Литовське шосе (нині проспект Перемоги), 6 і 64 Бутишів провулок, 3 і 11, Бухтеєвська (нині Кутузова), 2, Велика Васильківська (нині Червоноармійська), 59, 61, 95 і 132, Велика Дорогожицька (нині Іл'єнка), 8, Велика Підвальна (нині Ярославів Вал), 38, Верхній Вал, 42 і 54, Воздвиженська, 24, Володимирська, 70 і 94, Волоська, 17, Глибочицька, 4, Гоголівська, 32, Дмитрівська, 51, Жилианська, 36, 38 і 70, Загородня (нині П. Любченка), Золоторітська, Ірининська, 2,6, Кирилівська 17, 98, Кладбищенська (на Забайків'ї), 7, Костянтинівська, 27, 61, Кузнечна (нині Горького), 77, Лабораторна, 6, Лук'янівська, 62, Львівська (нині Січових Стрільців), 5, 18,21, Мало-Васильківська (нині Руставелі), 26, Мало-Володимирська (нині Олесь Гончара), 38, Мало-Житомирська, 8, Маріїно-Благовіщенська (нині Саксаганського), 15, Межигірська, 16 і 43, Набережно-Либідська, 1, Несторівська (нині Івана Франка), 44, Нижній Вал, 63, Нижньо-Володимирська (нині Володимирська), 14 і

26, Ново-Володимирська, 6, Олександрівська (нині Контрактова) площа, 2, Петропавлівська (б. Фрунзе) площа, Печерська (нині Щорса), 4, Почайнинська, 23, Предславинська, 7, 17 і 35, Святославська (нині Чапаєва), 11, Сирецька, 20, Степанівська (нині Старовокзальна), 7, Столипінська (нині Олеся Гончара), 17, 32 і 38, Татарська, 3, Троїцька площа (на Куренівці), 2, Фундуклеївська (нині Богдана Хмельницького), 53, Хорива, 47, Цукро-рафінадний завод на Деміївці, Щекавицька, 23, 25, 27, Чорна Грязь (нині Флорівська), 1 і Юрківська, 7.

203. МІСЬКІ ПРИХОДСЬКІ УЧИЛИЩА №36 (чоловіче) і №37 (жіноче) імені СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА

1888 року Київ, як і вся країна, урочисто відзначав 900-ліття запровадження великим князем Київським Володимиром християнства на Русі. Тоді ж Київська міська управа прийняла рішення заснувати в пам'ять про цю визначну подію зразкове міське училище на 100 дітей обох статей та присвоїти йому ім'я святого рівноапостольного князя Володимира. Місцем перебування майбутнього навчального закладу вона визначила двоповерховий будинок Павлова на Софійській вулиці.

Проте Київська міська дума на одному зі своїх засідань, що відбулося у серпні 1889 року, визнала цей будинок непридатним для установи, яка мала відігравати роль своєрідного пам'ятника видатному просвітителеві держави, і ухвалила спорудити для неї власне приміщення. Хоч окремі гласні (депутати) й заперечували доцільність такої ухвали, мовляв, коштів, що їх потребуватиме нове будівництво, цілком вистачило б на утримання щонайменше трьох подібних навчальних закладів у найманих приміщеннях.

Для розміщення будівельного майданчика міська управа обрала спочатку пустирище, що ще існувало тоді в нижній частині Фундуклеївської (нині Богдана Хмельницького) вулиці поблизу Мало-Володимирської (нині Олеся Гончара) вулиці. Однак його віддаленість від центру міста не відповідала статусові училища, а тому для останнього таки знайшлася ділянка вільної міської землі, яка містилася на вулиці Несторівській (нині Івана Франка), 44, якраз навпроти Володимирського собору.

Вулиці Несторівська (нині Івана Франка), 44

Проект будівлі, що його склав міський архітектор **О. С. Кривошеєв**, дістав схвалення з боку будівельної, училищної та санітарної комісій, що діяли при міській думі. У вересні 1890 року відбулася урочиста церемонія її закладення, під час якої в окремі місця фундаменту було покладено кілька срібних монет. Подію супроводжував гарний спів хору Калішевського.

Будівельні роботи, що здійснювалися під наглядом члена міської управи **М. П. Картавцева та О. С. Кривошеєва**, закінчилися у визначений термін. 15 липня (день вшанування пам'яті святого князя Володимира) 1891 року красиву, в російському стилі двоповерхову споруду училища, пофарбовану в шоколадний колір, було освячено в присутності членів зазначених вище комісій та у супроводі співу дитячого хору.

Спорудження училищної будівлі довжиною понад 32 метри обійшлося в 33,5 тисяч рублів. Вона відповідала усім тогочасним вимогам шкільної гігієни і мала симетричне внутрішнє планування. Приміщення її першого поверху призначалися для приймальні, гімназичної зали довжиною 12,8 метрів і шириною 6,4 метрів, трикімнатних, з усіма зручностями квартир для вчителя і вчительки, кухні і кімнати охоронців. На другому поверсі, куди від двох парадних дверей вели гранітні східці, містилися центральна (для всіх приходських училищ Києва) бібліотека на 3556 томів із світловим ліхтарем, дві рекреаційні зали, дві кімнати для занять рукоділлям і, нарешті, дві окремі великі класні кімнати для 50 хлопчаків і 50 дівчаток, кожна із яких мала по 6 великих вікон. Просторе подвір'я теж було розділено невисоким парканом на хлопчачу та дівчачу половини.

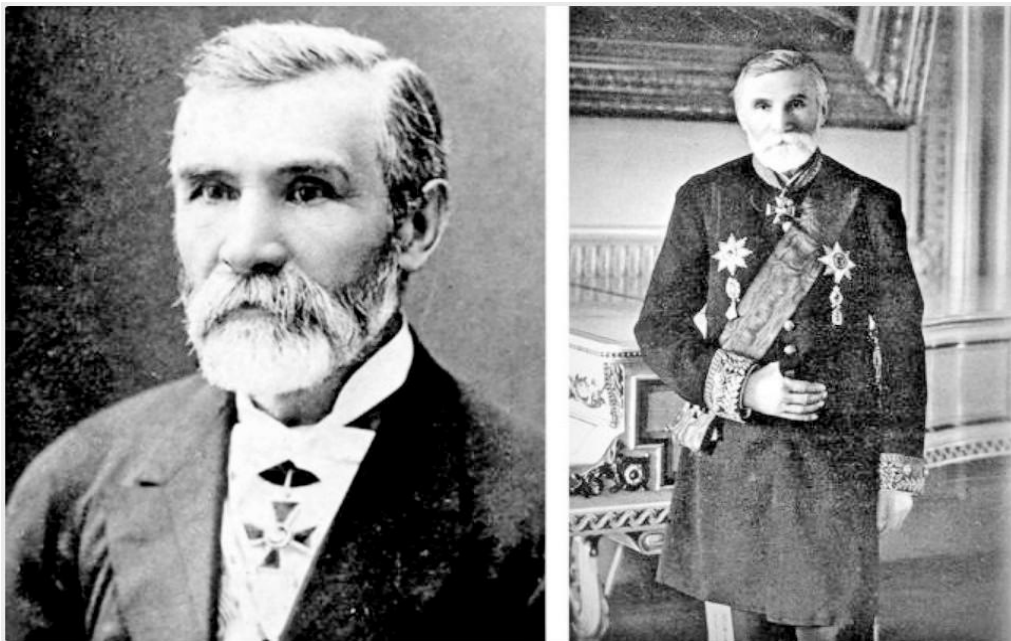
На початкове облаштування училища в новому будинку міська влада витратили 1350 рублів, а з метою його утримання щорічно виділяли по 2268 рублів - 1159 рублів на чоловіче відділення і 1109 рублів за жіноче відділення. Усі його вихованці інтенсивно займалися ручною працею, а хлопчики - ще й військовою гімнастикою. Заняття в цьому навчальному закладі здійснювалися 4 рази на тиждень і закінчувалися о 4-й годині дня, а в окремі вечори ньому відбувалися зібрання народних вчителів Києва. Пізніше чоловіче і жіноче відділення училища стали називатися відповідно міським чоловічим приходським училищем № 36 і міським жіночим приходським училищем № 37.

Ще 1914 року училищна комісія планувала надбудувати за 50 тисяч рублів два поверхи, але таке сталося вже за радянської влади (в довоєнні часи) і тоді ж перепланована і оновлена споруда колишнього Свято-Володимирського училища стала складовою частиною Педагогічного інституту імені О.М. Горького (нині це - Національний Педагогічний університет імені М. П. Драгоманова).

204. МІСЬКІ ПРИХОДСЬКІ УЧИЛИЩА № 58 (чоловіче) і № 59 (жіноче) імені М. А. ТЕРЕЩЕНКА

До питання отримання дітьми із бідних родин початкової освіти міські власті дореволюційного Києва ставилися з неабиякою відповідальністю. Місто покривала розгалужена мережа початкових училищ. Витрати із міської скарбниці на найм у приватних будинках приміщень для них перевищили за останнє десятиріччя позаминулого століття солідну суму в 300 тисяч рублів.

Проте ці приміщення не завжди відповідали вимогам як шкільної дидактики, так і санітарних зручностей, що негативно позначалося на стані здоров'я та успіхах у навчанні учнівської молоді. Гостро відчувалася потреба у власних спеціальних шкільних будівлях, зайвих коштів на спорудження яких у тій самій міській скарбниці, як завжди, бракувало.

Цукрозаводчик і благодійник, таємний радник М. А. Терещенко

Скрутну ситуацію, що склалася тоді в системі народної освіти у Києві, вирішив полегшити відомий місцевий цукрозаводчик і благодійник, таємний радник **М. А. Терещенко**. 30 листопада 1899 року він пожертвував місту 150 тисяч рублів, із яких 100 тисяч рублів призначалися для спорудження і облаштування спеціального будинку з метою розміщення в ньому нового міського початкового училища на 300 дітей обох статей за статutom 1828 року. Решта 50 тисяч рублів повинна була утворити незайманий фонд майбутнього навчального закладу з тим, щоб забезпечити викладання в ньому таких нетрадиційних предметів, як креслення, каліграфія, малювання, співи і гімнастика, а також кулінарія і рукоділля для дівчаток та ручна праця для хлопчаків, а ще й утримання міського педагогічного музею.

На замовлення будівельного відділення міської управи міський архітектор **О. С. Кривошеєв** та архітектор **Е. П. Брадтман** склали, кожний окремо, проект будинку для училища і кошторис на його спорудження. Одночасно розпочалися інтенсивні пошуки вільної міської землі для його розміщення. На розгляд і училищної комісії при Міській думі було запропоновано кілька варіантів, більшість із яких вона відхилила, як неприйнятні. Так, місця у сквері навпроти реального училища на Михайлівській площі та спереду Стрітенської церкви (не збереглася) на Львівській площі виявилися занадто малими - вони містили в собі відповідно 450 і 200 кв. сажнів; місце на Андріївському узвозі, поруч із житловим будинком, що належав причту Андріївської церкви, вимагало великих витрат по здійсненню тут планувальних робіт, про що повідомив міський архітектор **І. В. Ніколаєв**, який мав доручення на проектування бу-

дівлі; місце в сквері на розі вулиць Фундуклеївської (нині Богдана Хмельницького) та Мало-Володимирської (нині Олеса Гончара) прилягало до смердючого Опанасівського яру.

Зупинилися, зрештою, на садибі Південно-Західного лісопромислового товариства, що містилася на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), та й придбали її за 40 тисяч рублів, відмовивши при цьому домовласниці цієї ж вулиці Задолінній, яка вимагала за свою садибу 45 тисяч рублів. Проте й вона, вже куплена не задовольняла училищну комісію через свою малу протяжність V уздовж вулиці - усього 19 погонних сажнів, значний ухил та слабкі ґрунти. Її членів цілком влаштувала значно більша садиба Ждановського, яка містилася на розі Великої Підвальної вулиці та Львівської площі і на якій можна було розмістити ще й приміщення для Пушкінської народної читальні і міської публічної бібліотеки. Проте через відсутність у міській скарбниці потрібної суми грошей процес її купівлі загальмувався до 1903 року, коли **О. М. Терещенко**, бажаючи продовжити справу свого покійного батька М. А. Терещенка, пожертвував місту спочатку 105 тисяч рублів, а згодом, різночасово, ще 120 тисяч рублів.

Придбавши садибу Ждановського в обмін на зазначену вище садибу лісопромислового Товариства і з доплатою 44-х тисяч рублів, училищна комісія раптом змінила свої наміри і хотіла розмістити тут Четверту чоловічу гімназію. Проте цього не сталося, місцем для цієї гімназії було визначено ділянку землі на вулиці Великій Васильківській (навпроти нинішнього костюлу), а до садиби Ждановського місто доточило з боку Львівської площі шмат власної вільної землі з тим, щоб влаштувати на ній палісадник з метою віддалити, по можливості, учнів училища від гомінкого базару. Не гаючи часу, училищна комісія оголосила конкурс на кращий проект будинку для училища, участь у якому мали право брати лише київські зодчі. У серпні 1903 року журі, обране Петербурзьким товариством архітекторів, розглянуло 7 надісланих на його адресу проектів і присудило перше місце, з винагородою в 500 рублів, праці під девізом "Єдиність в кругу", що належала 22-річному студенту Інституту цивільних інженерів П. Ф. Альошину. Його креслення і стали основою остаточного проекту будинку училища, що його виконав місцевий цивільний інженер **П. І. Голландський**.

На початку 1905 року підрядчик **Ф. О. Альошин** розпочав будівельні роботи, а 16 грудня 1907 року відбулося й освячення триповерхового, спорудженого у візантійському стилі із черепичним дахом будинку міського зразкового початкового училища імені М. А. Терещенка, вартість спорудження якого склала суму в 160 тисяч рублів. У його підвальних приміщеннях містилися різні служби, а також кухня і їдальня, на першому поверсі - чоловіче приходське училище № 58 на 150 учнів і на другому поверсі - таке ж училище № 59 для дівчат. У розпорядженні кожного із училищ перебували 4 класні кімнати і окремий двір із окремим виїздом, а кожна із їхніх груп (класів) мала власного вчителя. Було передбачено приміщення також і для педагогічного музею, а в особливому крилі споруди - для квартир завідуючих обома училищами та бібліотекаря. Конструктивною особливістю нової будівлі стали залізобетонні перекриття двосвітної актової зали, рекреаційних коридорів та маршових сходів. З метою покращення акустики в актовій залі її стелю було покрито тонким шаром пробки.

Окрім навчального процесу в будинку училища відбувалися й інші цікаві події. Так, 2 березня 1914 року, наприклад, тут розпочала свою роботу виставка з питань охорони природи, влаштована Київським орнітологічним товариством імені К. Ф. Кесслера, а місяцем пізніше відбувся 3-й з'їзд російських орнітологів. Під час Першої світової війни обидва училища перебралися до будинку № 12 на цій же вулиці Великій Підвальній, а в їх колишніх приміщеннях функціонували військовий лазарет імені М. І. Терещенка на 300 ліжок і етапний 3-й Георгієвський лазарет Муравйових-Апостолів на 120 ліжок.

Останній перебував під особистою опікою імператриці **Олександри Федорівни**. Щоб зручніше було транспортувати поранених і хворих, від трамвайного кільця на Львівській площі до будинку з лазаретами було прокладено окрему трамвайну колію.

За радянської влади тут у різний час містилися такі поважні установи, як Українська Державна Академія мистецтв, Товариство діячів українського пластичного мистецтва і 13-а артилерійська спеціальна школа, а впродовж 1943-1958 років - Київська консерваторія імені П. І. Чайковського.

Сьогодні в будинку колишнього зразкового міського початкового училища імені М. А. Терещенка, що добре зберігся до наших днів за адресою: вулиця Ярославів Вал, 40 успішно функціонує Київський Національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. На його головному фасаді можна бачити багато разів повторені монограми Н. Т. (Нікола Терещенко) та А. Т. (Александр Терещенко) згаданих вище добродійників.

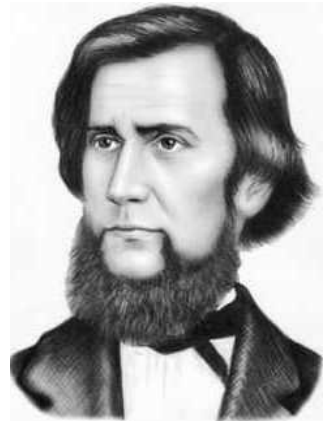
205. МІСЬКІ ПРИХОДСЬКІ УЧИЛИЩА №48 (ЧОЛОВІЧЕ) І №49 (ЖІНОЧЕ) ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО

У ніч на 22 грудня 1870 року в Одесі, по дорозі до Криму, помер видатний вітчизняний педагог, автор славнозвісного "Рідного слова" **К. Д. Ушинський**. Його прах було перевезено до Києва, де в будинку Іванівської на вулиці Тарасівській мешкала тоді його родина, і поховано на кладовищі Свято-

Михайлівського Видубицького монастиря.

З метою увічнення пам'яті сподвижника педагогічної науки його дружина та обидві доньки заснували на Сумщині, в селах Богданівці та Ображіївці, народні школи. Вихованцем останньої був легендарний повітряний ас часів Великої Вітчизняної війни І. М. Кожедуб. А в травні 1899 року до київської міської влади звернулася **В. К. Пото** - старша доньку педагога, на той час дружина земського гласного (депутата), потомственого почесного громадянина з пропозицією спорудити у місті над Дніпром за власні кошти будинок для нового міського училища, яке носило б ім'я К. Д. Ушинського.

Київська міська дума, за поданням місцевого навчального округу та з дозволу Міністерства народної освіти, погодилася розмістити майбутній навчальний заклад у центрі міста і асигнувати щорічно на його утримання 2250 рублів. На посаду його почесної опікунші до кінця днів своїх претендувала сама В. К. Пото, яка ще й вимагала права на призначення для нього, за домовленістю, звісна річ, із міською владою, викладачів.

К. Д. Ушинський

Після остаточного узгодження усіх питань **В. К. Пото**, яка мешкала поза межами Києва, в лютому 1900 року надіслала до Міської управи план училища, зразком для якого слугувала школа Ратькова-Рожнова, що вже існувала тоді в Петербурзі. Слідом за цим розпочалися інтенсивні пошуки вільної ділянки міської землі площею 400 кв. сажнів, придатної для його розміщення. До розгляду надійшли 4 пропозиції, а саме: вулиця Святославська (нині Чапаєва), провулок Кадетський (нині вулиця Гоголівська), вулиця Фундуклеївська (нині Богдана Хмельницького) і площа Троїцька (нині майдан перед Національним олімпійським комплексом на вулиці Великій Васильківській, що інтенсивно забудовується).

Ділянки землі за першими двома варіантами не влаштовували засновницю училища через наявність на них насипних ґрунтів. Вона чомусь наполягала саме на Троїцькій площі, що зачіпало інтереси міської влади. Останні навіть пішли з В. К. Пото на компроміс, погодившись виконати усі планувальні роботи, яких вимагала ділянка землі на вулиці Фундуклеївській, 53, за свій рахунок 5300 рублів. Остаточне рішення про призначення її для майбутнього училища імені К. Д. Ушинського та виділення коштів Міська дума ухвалила на своєму засіданні, що відбулося 8 березня 1900 року.

Будівельні роботи виконувалися, схоже, без будь-яких затримок, позаяк вже 16 грудня 1901 року відбулася урочиста церемонія освячення чудової двоповерхової шкільної будівлі. Просторі світлі приміщення її першого поверху призначалися для чоловічого училища, а другого поверху - для жіночого училища. Широкі й високі коридори відділяли класні кімнати від квартир (по дві на кожному поверсі) для викладачів і слугували одночасно рекреаційними залами. Заняття в новому міському двокласному училищі, для спорудження будинку якого **В. К. Пото** витратила кілька десятків тисяч рублів власних грошей, розпочали 75 хлопчаків і 59 дівчаток.

1908 року Київське земство мало намір прибрати училище до своїх рук з тим, щоб організувати при ньому педагогічні курси для підготовки народних вчителів, проте міська влада з цим не погодилися і залишили навчальний заклад у своєму підпорядкуванні. А ось події Першої світової війни його в спокої не залишили. Новою тимчасовою адресою училища стала сусідня вулиця Святославська, 11 - А, позаяк в його приміщеннях преосвященний Никодим, єпископ Чигиринський освятив 28 серпня 1914 року лазарет на 100 ліжок, влаштований на кошти службовців Київського навчального округу, сума яких перевищила 10 тисяч рублів.

Чотири великі кімнати лікувального закладу призначалися для поранених і хворих солдатів, а дві інші - для таких же офіцерів. Обслуговуючий персонал складався із 5 лікарів, 8 сестер милосердя і кількох службових осіб. При лазареті було обладнано операційну, амбулаторію, перев'язочну, ванну тощо. Догляд за хворими здійснювали вчительки і вихованки місцевих середніх навчальних закладів. Вони ж виготовляли також і білизну для них.

За радянської влади в будинку колишнього міського училища імені К. Д. Ушинського певний час мешкали священнослужителі. До початку Великої Вітчизняної війни і після її закінчення тут містилася молільня баптистів, а пізніше — Інститут цивільної авіації. Останнім часом будівлю на вулиці Богдана Хмельницького, 53-А займала прокуратура Радянського району, а після її ліквідації стояла пустою до середини 2004 року, коли її знесли з тим, щоб вивільнити місце для спорудження готельного комплексу "Опера".

206. МІСЬКІ ПРИХОДСЬКІ УЧИЛИЩА ПЕЧЕРСЬКІ №1 (ЧОЛОВІЧЕ), №2 (ЖІНОЧЕ) ТА ПОДІЛЬСЬКІ №3(ЧОЛОВІЧЕ), №4 (ЖІНОЧЕ)

Спільним у всіх цих чотирьох трикласних нижчих навчальних закладах є їхнє походження. 5 листопада 1809 року офіційно припинило своє існування Головне Народне училище на Подолі. Із більшої, не най-

кращої, частини учнів його першого класу було утворено перші у Києві 2 приходські чоловічі училища під номерами 1 і 3 та з "дівочими" класами при них. Останні дещо пізніше стали самостійними жіночими приходськими училищами під номерами 2 і 4. Назви "Печерські" та "Подільські" походили від районів міста, де вони постійно перебували.

До училищ приймалися діти 6-річного віку, батьки яких дотримувалися не лише православної віри і належали як до найбіднішого прошарку мешканців Києва, так і до духовенства, офіцерства і навіть дворянства. Заняття у них тривали від початку вересня до 20 червня. На початку кожного навчального року відбувалися, у присутності духовенства, представників цивільної влади та батьків, публічні урочисті іспити. Кількість учнів у кожному із чотирьох училищ у перші роки існування не перевищувала цифри 80, а їхнє утримання обходилося "Приказу общественного призрения" усього по 360 рублів на рік. Із часом зростала і 1909 року, наприклад, становила відповідно їх нумерації 185, 187, 157 і 134 особи.

З їх сумарного числа належали до православної віри — 566, до іудейської — 61, до римо-католицької — 20 і до лютеранської - 16. Міська управа витратила того року на їхнє утримання відповідно 4823, 3875, 2737 і 4827 рублів. 27 грудня 1909 року усі чотири навчальні заклади урочисто відзначили 100-річчя від дня свого заснування. У зв'язку із цією знаменною датою училища № 1 і № 2 отримали ім'я імператора Олександра I Благословенного, позаяк саме за його царювання вони поповнили собою шкільну мережу Києва, а училища № 3 і № 4 — ім'я імператора Петра I в пам'ять про Полтавську битву, 200-річчя якої випало на той самий 1909 рік. Дуже багато освічених киян добрим словом згадували свої роки навчання в цих училищах. До речі, ще 1877 року Міська дума на своєму надзвичайному засіданні, що відбулося 10 грудня, ухвалила рішення про заснування у Києві 2-класного училища імені імператора Олександра I Благословенного у зв'язку зі 100-річчям від дня його народження, але з якихось причин цього не сталося.

Для розміщення училищ № 1 і № 2 міська влада спорудила в Бутишовому провулку на Печерську спеціальний одноповерховий дерев'яний будинок. Після 70-річної експлуатації він став геть ветхим і вже не відповідав вимогам нормального навчального процесу. Одна із його кімнат заповнювалася 53 хлопчиками, інша — 62 дівчатами. Отож міська управа спорудила в цьому ж провулку за 63058 рублів і за проектом київського архітектора **О. С. Кривошеєва** 2,5-поверхову муровану будівлю, при плануванні приміщень якої було враховано усі зауваження і побажання з боку членів училищної комісії.

Перший поверх зведеного підрядчиком інженером **О. Уманцевим** нового будинку призначався для розміщення в ньому чоловічого училища № 1, а другий поверх — жіночого училища № 2. Обидва поверхи мали по 3 класні кімнати, кожна з яких нараховувала 50 учнівських місць, та по рекреаційній залі. Для викладання хлопцям уроків із ручної праці, а дівчатам — плетіння було передбачено ще 2 окремі кімнати. У напівпідвальному приміщенні отримали квартири для себе викладачі обох училищ.

Із переходом обох училищ до нового приміщення, що сталося 20 вересня 1902 року, суттєво покращилися умови навчання їхніх учнів і роботи їхніх викладачів. Якщо раніше кожне училище мало одного вчителя чи вчительку на всі 3 групи, які містилися в одній кімнаті, і їхня праця була дуже тяжкою і непродуктивною, то тепер кожна із трьох груп, що займала окремий клас, отримала свого викладача. Освячення розрахованого на 300 учнівських місць будинку відбулося у супроводі співу учнівського хору 1 грудня того самого 1902 року в присутності київського цивільного губернатора Ф. Ф. Трепова, міського голови В. М. Проценка, попечителя Київського навчального округу В. І. Беляєва, гласних (депутатів) Міської думи і представників Печерської людності. Усі 128 хлопчаків і 123 дівчини отримали у подарунок солодощі. Так об'єктивно склалося, що у зразковій шкільній будівлі містилися 2 зразкові нижчі навчальні заклади, потрапити до яких було не так просто. 1909 року, наприклад, із поданих 104 заяв про зарахування до жіночого училища вдалося задовольнити лише 44, решті було відмовлено через відсутність вільних місць. Отож і довелося Міській думі асигнувати 1250 рублів для влаштування паралельних класів. Обидва училища користувалися великою популярністю серед учнівської молоді Печерська. Для неї тут постійно влаштовувалися освітні читання і виховні розваги.

Під час Першої світової війни, а саме у 1914—1915 роках в училищному будинку працювала Перша піхотна військова школа, в якій навчався відомий український письменник Степан Васильченко, упродовж 1915-17 років — Третя Київська (Бутишівська) школа пропорщиків, а 1919 року — Перша Києво-Печерська змішана гімназія Товариства викладачів, колишня приватна чоловіча і гімназія А. В. Назаренка. Будинок, що добре зберігся до наших днів і надбудований у 1957-58 роках третім поверхом, міститься на Бутишовим провулку, 11, займає сьогодні Печерська гімназія №75.

Приходські училища № 3 (чоловіче) і № 4 (жіноче) задовольняли потреби в нижчій освіті дітей мешканців Подолу. Своїх власних приміщень вони не мали, а наймали їх у приватних будинках. Постійною адресою першого із них була вулиця Верхній Вал, 54, а другого — вулиця Чорна Грязь (із 1909

року вулиця Флорівська), 1. У жіночому навчальному закладі географію викладав 1841 року Пантелеймон Куліш. Своє існування обидва училища припинили за радянської влади.

207. НАРОДНЕ УЧИЛИЩЕ

За газетним повідомленням від 21 вересня 1878 року, воно містилося тоді у великому і просторому дворі Першої чоловічої гімназії на бульварі Бібіковському (нині Тараса Шевченка), 14.

208. НАРОДНЕ УЧИЛИЩЕ У ЛИПКАХ

Те саме, що й 184. «П'яте Міське 2-класне змішане училище імені М.Х. Бунге» у цьому ж розділі.

209. ПЕЧЕРСЬКЕ ДВОРЯНСЬКЕ УЧИЛИЩЕ

Дивися 8. "Четверта чоловіча гімназія".

210. ПІДГОТОВЧЕ ЗМІШАНЕ ПОЧАТКОВЕ УЧИЛИЩЕ

1907 року містилося на вулиці Тарасівській, 14, готуючи дитвору до вступу на навчання в середніх навчальних закладах.

211. ПОЧАТКОВЕ НАРОДНЕ УЧИЛИЩЕ В КУХМІСТЕРСЬКІЙ СЛОБІДЦІ

Коротку історію поселення подає сюжет "Школа грамотності в Кухмістерській слобідці" у цьому ж розділі. Засноване в ньому початкове народне училище відвідували 1867 року 4 особи.

212. ПРИВАТНЕ 1-КЛАСНЕ ЖІНОЧЕ ПОЧАТКОВЕ УЧИЛИЩЕ А. І. ДУВАНА

Абрам Ісакович тримав власну гільзову фабрику на вулиці Совській (нині Фізкультури), 1. Для робітниць фабрики він і заснував це училище, на утримання якого щороку витрачав 2095 рублів. Його освячення здійснив 10 грудня 1900 року законовчитель училища священник Олексій Щитківський. Навчальний заклад відвідувало біля 120 жінок, працівниць фабрики. У вечірніх класах їм викладали крій і пошиття. Кращим 10 ученицям А. І. Дувана надавав 2-місячну відпустку із збереженням заробітної платні. Жодна фабрика чи завод Києва (не враховуючи Деміївський рафінадний завод) не могли похвалитися чимось подібним.

213. ПРИВАТНЕ 2-КЛАСНЕ ЗМІШАНЕ УЧИЛИЩЕ ТОВАРИСТВА БЛАГОДІЙНОСТІ НА ТРУХАНОВОМУ ОСТРОВІ

Кількість мешканців Труханового острова на початку XX століття наближалось до 4-х тисяч осіб. Це були у своїй переважній більшості малозаможні люди, що працювали в конторі і майстернях Об'єднаного товариства пароплавств по Дніпру та його притоках, посаду голови-розпорядника правління якого обіймав відомий у Києві меценат, комерції радник **Д. С. Марголін**. Окремі з них примушували своїх дітей отримувати хоч яку-небудь освіту в київських навчальних закладах, дорога до яких через Дніпро тримала їх у постійній тривозі. Отож Д. С. Марголін і вирішив виправити ситуацію шляхом заснування на острові власного 2-класного училища. За його клопотанням Міська дума надала на початку 1908 року в його розпорядження ділянку землі площею 950 кв. сажнів, яка містилася поруч із садибою пароплавних майстерень і на якій невдовзі постав споруджений коштом клопотальника чудовий двоповерховий мурований шкільний будинок, розрахований на перебування в ньому 150 учнів. Д.С. Марголін виявив бажання подарувати його Києву, але Міська дума відповіла відмовою, вбачаючи, вочевидь, в його намірі якийсь недобрий умисел, маючи на увазі єврейське походження дарувальника.

Д. С. Марголін

Зовсім по-іншому поставилася до такої пропозиції Є. С. Трепова голова поважного Київського благодійного товариства, дружина Київського генерал-губернатора. Вона із вдячністю прийняла цей щедрий дар і 29 липня 1909 року у супроводі директора народних училищ Київської губернії **Т. Г. Лубенця** та інших зацікавлених осіб завітала на острів та оглянула його. Тоді ж вона висловила побажання, щоб поруч із училищем стояла ще й церква, де його вихованці та всі бажаючі мали б можливість задовольняти свої духовні потреби. Д. С. Марголін погодився і так само своїм коштом вибудував за проектом єпархіального архітектора **Є. Ф. Єрмакова** мурований храм, названий ім'ям праведної Єлисавети (на честь Єлисавети Сергіївни Трепової). Обидві споруди, шкільну і культову, було освячено 2 вересня 1910 року.

Заняття в училищі розпочали 110 труханівських дітей - 69 хлопчаків і 41 дівчина. Під час навчання вони користувалися фізичними приладами Бонна та учнівською бібліотекою, придбаними **Д. С. Марголіним**. Для набуття ними необхідних у самостійному житті практичних навичок існувало ремісниче відділення, яке займало увесь перший поверх шкільної будівлі.

При кожному прийомі до училища перевага надавалася дітям службовців і робітників Товариства пароплавств. Їх число складало, як правило, 5/6 частину від загальної кількості учнів. Утримувався

навчальний заклад за рахунок тих щорічних 5 тисяч рублів, які порівно надавали йому Благодійне товариство і Об'єднане товариство пароплавств. Починаючи уже із другого

року свого існування він постійно перебував у стані переповнення (1914 року, наприклад, у ньому нараховувалося 185 учнів), а тому комітет Товариства благоустрою острова неодноразово звертався до Міської думи із клопотанням про заснування на ньому ще й приходського чоловічого училища, яке таки з'явилося тут й існувало під № 74 до радянських часів. Є. С. Трепова зі свого боку ставила питання про включення 2-класного училища до мережі навчальних закладів Києва та надання йому щорічної субсидії, але рішуче заперечила проти здійсненої 1917 року спроби повністю підпорядкувати його міській владі.

Єлисаветинський храм радянська влада зруйнувала після 1933 року, а будинку училища не стало, вочевидь, 27 вересня 1943 року, коли німецько-фашистські окупанти, залишаючи Київ, спалили усе селище, що існувало на Трухановому острові.

214. ПРИВАТНЕ 3-КЛАСНЕ ЗМІШАНЕ ПІДГОТОВЧЕ УЧИЛИЩЕ К. Д. БЕЗМЕНОВОЇ

Разом із жіночим пансіоном містилося із 1880 року на вулиці Тимофіївській (нині Михайла Коцюбинського), 5 а 1885 року вже на вулиці Прорізній, 12.

215. ПРИВАТНЕ 7-КЛАСНЕ ЗМІШАНЕ КОМЕРЦІЙНЕ УЧИЛИЩЕ Є. Я. ДОЛИНСЬКОЇ

Дещо пізніше розпочало своє життя на Святошинському шосе, 170, неподалік від Святошинського озера приватне 7-класне змішане комерційне училище Є. Я. Долинської на 300 вихованців. На користь його бідних учнів у театрі "Соловцов" (нині театр української драми імені Івана Франка) ставилися 1914 року благодійна спектаклі.

Окрім цього закладу **Єлизавети Яківни** існувала і приватна жіноча прогімназія із пансіоном Є. В. Полковської. У той самий час, а саме 2 жовтня 1911 року тут було відкрито в урочистій обстановці школу з підготовки на посаду урядників поліцейської сторожі із терміном навчання 6 місяців. Може, її наступницею стала школа НКВС, що існувала у селищі до початку Великої Вітчизняної війни.

216. ПРИВАТНЕ 4-КЛАСНЕ ЖІНОЧЕ УЧИЛИЩЕ К. К. КОВАЛЕВСЬКОЇ

Містилося разом з пансіоном 1908 року у Десятинному провулку

217. ПРИВАТНЕ ЗМІШАНЕ ПІДГОТОВЧЕ УЧИЛИЩЕ Л. Ф. ГРОМОВСЬКОЇ

Перебувало на вулиці Мало-Житомирській, 20, а з 1910 року — в будинку Х. Т. Волкова на вулиці Прорізній, 27.

218. ПРИВАТНЕ ПІДГОТОВЧЕ УЧИЛИЩЕ М. І. ВЕЛІХОВОЇ

Вулиця Пирогівська, 10 — адреса цього навчального закладу 1913 року.

219. ПРИВАТНЕ ПІДГОТОВЧЕ УЧИЛИЩЕ С. О. ЛЮБАНСЬКОЇ

Приймало на навчання дітей обох статей. Його адресою 1913 року була вулиця Маріїно-Благовіщенська (нині Саксаганського), 84.

220. ПРИВАТНЕ ПІДГОТОВЧЕ УЧИЛИЩЕ ЧЕРНИШОВОЇ

Упродовж 1859—1882 років існувало разом із пансіоном в будинку Богданова на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі.

221. ПРИВАТНЕ ПОЛЬСЬКЕ ПІДГОТОВЧЕ УЧИЛИЩЕ С. ЖУКЕВИЧ

Разом із дитячим садком містилося 1913 року на вулиці Володимирській, 42.

222. ПРИВАТНЕ ПОЧАТКОВЕ УЧИЛИЩЕ О. Г. ДМИТРАШ

Разом із дитячим садком містилося 1903 року на вулиці Львівській (нині Артема), 31 і у 1907—1908 роках — на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 91.

223. ПРИВАТНЕ ПОЧАТКОВЕ УЧИЛИЩЕ К. І. ЛОСЬ

Його адресою 1914 року була вулиця Велика Васильківська, 79.

224. ПРИВАТНЕ ПОЧАТКОВЕ УЧИЛИЩЕ Н. Ш. ЄЩЕНКО

Містилося 1900 року на вулиці Совській (нині Фізкультури), 9.

225. ПРИХОДСЬКЕ УЧИЛИЩЕ У БРАТСЬКІЙ БОРЩАГІВЦІ

Як зазначено в дослідженні Володимира Перерви "Історія шкільництва в містах і селах Київщини XIX - поч. XX ст.", у частково надрукованому в церковно-парафіяльному листку "Софія" громади Казанської ікони Божої Матері села Софіївська Борщагівка, в ролі засновника і утримувача цього навчального закладу для дітей із православних родин виступала Київська палата державних маєтностей. Училище мало готувати писарів для державних установ місцевого рівня. Своє існування у будинку, спорудженому

для нього палатою, воно розпочало 1841 року. 1864 року в училищі навчалися 40 хлопців і 20 дівчат. Річна грошова винагорода його директора становила тоді 100 рублів, а обох вчителів - по 75 рублів. Із часом кількість учнів цього навчального закладу зростала і 1900 року, наприклад, становила 65 хлопців і лише 7 дівчат. Пізніше училище потрапило до мережі навчальних закладів Міністерства народної освіти Росії. А 1912 року у Братській Борщагівці було відкрито земську школу, яка теж мала власний будинок. Сьогодні на місці давньої Братської Борщагівки існує сучасний житловий масив Південна Борщагівка.

226. СТАРОКИЇВСЬКЕ МІСЬКЕ ПРИХОДСЬКЕ УЧИЛИЩЕ

Дивися 5. "Імператорська Олександрівська (колишня Перша) чоловіча гімназія у цьому ж розділі.

227. ТРОЇЦЬКЕ ЖІНОЧЕ МІСЬКЕ ПРИХОДСЬКЕ УЧИЛИЩЕ

Містилося 1913 року на вулиці Нижньо-Володимирській (нині Володимирська), 12.

228. УЧИЛИЩЕ ДЛЯ СЛІПИХ ДІТЕЙ

Сумна статистика кінця 70-х років позаминулого століття засвідчувала, що кількість людей, позбавлених зору, на теренах Київської, Чернігівської, Подільської та Волинської губерній царської Росії сягала 20 тисяч чоловік. Однак лише незначна частина із них вважалися матеріально-забезпеченими, а решті доводилося здобувати засоби для свого існування шляхом жебрацтва.

Становище останніх ускладнювалося ще й тим, що громадська думка у «зазначених вище місцевостях» ще не дозріла на той час до усвідомлення необхідності надання цільової допомоги цій категорії знедолених. Навіть у середовищі київської інтелігенції мало місце твердження такого змісту: "Для чого влаштовувати якесь навчання для сліпих. Все одно вони не в змозі чомусь навчитися і щось робити".

Крига такої байдужості з боку киян скресла 1879 року, коли голова Петербурзької ради опікунства над сліпими звернувся до них із закликом якнайшвидше прилучитися до цієї благородної діяльності. Жителі міста над Дніпром поставилися до нової для них справи із співчуттям і без зволікань заснували особливий комітет, котрий 1882 року набув статусу Київського відділення опікунства імператриці Марії Олександрівни над сліпими. Його першим на цьому поприщі кроком було влаштування на вулиці Львівській (нині Січових Стрільців) міського притулку для 10-ти сліпих воїнів за зразком подібних закладів, які вже існували годі в Петербурзі та Кам'янці-Подільському. Тут їх, як могли, навчали майстерності плетіння корзин, рибальських сіток та сидінь для стільців, а також виготовлення парасольок, матраців, подушок тощо. При цьому половина зароблених грошей (до 50-ти рублів на рік) залишалася за виконавцями робіт, а решта відраховувалася на потреби притулку. До речі, окремі їхні вироби експонувалися 1882 року на Всеросійській виставці у Москві і отримали схвальну оцінку членів її експертної комісії.

Притулок для сліпих воїнів утримувався за рахунок коштів, які надходили від Марійського опікунства у розмірі 4480 рублів на рік та членських внесків, а також пожертвувань з боку різних установ та церков Київської єпархії. Медичну допомогу його мешканцям безплатно надавали окремі місцеві лікарі-окулісти (самим активним з-поміж них був **Е. М. Неезе**), яка іноді приносила й блискучі результати. Після досконалого оволодіння якимось ремеслом сліпі воїни поверталися до місць свого постійного проживання, одержавши від притулку всі необхідні для майбутньої роботи інструменти і матеріали. А ті з них, які не мали своєї домівки, оселялися у невеликому будиночку, спеціально спорудженому місцевим опікунством поблизу військового шпиталю на Печерську. Саме тут воно планувало влаштувати з часом цілу колонію сліпих ремісників, але цього не сталося через певну зміну напрямку його практичної діяльності.

За прикладом таких міст царської Росії, як Петербург і Варшава Київське опікунство вирішило заснувати на базі власного притулку для сліпих воїнів спеціальне училище для невеличково сліпих дітей віком від 7 до 11 років з метою забезпечення останнім безбідного існування протягом усього життя шляхом навчання їх доступним для них ремеслом. Місцеві домовласники, які звикли бачити сліпих під церквами й монастирями з простягнутою рукою, рішуче відмовлялися від перебування такого училища у своїх будинках, виправдовуючись тим, що, мовляв, "будуть сліпці плутатися по двору й заважати зрячим". На допомогу поспішило військово-інженерне відомство, яке безплатно надало опікунству чималу ділянку своєї землі, що містилася в Липках. На ній, до якої долучили ще й невелику ділянку міської землі, 6 травня 1882 року відбулося закладення, а 18 грудня наступного року й освячення двоповерхового мурованого будинку довжиною 15 сажнів, спорудженого за проектом інженера шляхів сполучення **М. І. Максимовича**. Приміщення його першого поверху були розраховані на розміщення в них притулку для сліпих дорослих, який ще продовжував існувати, училища для 20-ти сліпих дівчаток і квартири директора закладу, а приміщення другого поверху - училища для 30-ти сліпих хлопчаків, їдальні і церква в ім'я св. Павла Сповідника. Кошти для влаштування останньої в пам'ять про свого померлого брата Івана надав полковник **А. Г. Григор'єв** із дружиною, а ікони для неї виготовили ченці із іконописної майстерні Києво-Печерської лаври. Спорудження цього будинку разом із флігелем, де

розмістилися майстерні і лазня, обійшлося в 37 тисяч рублів, майже половину із яких виділило Марійське опікунство, а решту коштів пожертвували власники місцевих цегляних заводів.

Першими вихованцями училища, що відкрилося 1 березня (офіційно 2 вересня) 1884 року, стали 10 хлопчаків віком від 7 до 10 років (із центрального, південно-західного і північно-західного регіонів країни та із Поволжжя. Для тих із них, які мали забезпечених батьків, щорічна плата становила 300 рублів, а решта навчалася у ньому безплатно. Це були безпорадні, позбавлені найнеобхіднішого виховання істоти переважно із бідних селянських родин, у членів яких ніколи не вистачало часу займатися калікою. Саме тому останні набували безліч шкідливих звичок, таких як, наприклад, годинами нерухомо сидіти на одному і тому ж місці, безперервно кацаючи при цьому лише однією головою. Вони не мали жодного уявлення про будь-який догляд за самим собою, натомість вирізнялися цілковитою замкненістю і нерозумінням елементарних правил товариського спілкування.

Позаяк у Києві тоді ще ніхто не володів методикою навчально-виховної роботи з цією категорією дітей, до нього завітав, за дорученням голови ради Марійїнського опікунства К. К. Грога, директор Петербурзького училища сліпих **Г. П. Медер** для ознайомлення свого київського колеги **О. Ф. Андріяшева** з тим досвідом у цій справі, якого він набув за кордоном. Та й перша вчителька грамоти місцевого училища оволодівала прийомами навчання сліпих дітей у тому ж Петербурзі. Але поступово воно все ж спиналося на власні ноги, і з часом викладання предметів і ручної праці в ньому стало настільки раціональним, що могло слугувати зразком для інших подібних навчальних закладів. Упродовж кількох років сліпі діти впевнено долали тут курс трикласних міських училищ, набуваючи при цьому здатності чудово читати й писати як звичайним шрифтом, так і крапковим за системою Брайля. Трудові заняття хлопчаків відбувалися у щітковій та корзиночній майстернях. У першій із них вони вчилися виготовляти щітки головні, для взуття, платяні, полові, кінські, для прання білизни, для меблів та інші, а в другій майстерні - різноманітні корзини, починаючи від велетенських сміттєвих із вербових гілок і закінчуючи привабливими дамськими ридикулями із різнокольорової соломки.

О. Ф. Андріяшев

Дівчаток, яких почали приймати в училище з 1866 року, навчали вишиванню, в'язанню шкарпеток, пошиттю білизни тощо, а також плетенню тих же корзин і рибальських сіток. При майстернях існував спеціальний магазин, де всі ці вироби продавалися населенню за цінами, значно нижчими, ніж у приватних магазинах. З величезним задоволенням відвідували діти уроки з музики та церковного співу. Багато хто з них володіли тонким музичним слухом, а тому з особливим ентузіазмом опановували техніку гри на скрипці та диригування церковним хором. І звичайно ж, саме вони, а не хтось інший виконували всі роботи з прибирання класних кімнат, майстерень і тротуарів, зустрічали на вході відвідувачів і супроводжували їх по всьому будинку.

28 листопада 1891 року відбувся випуск перших 5-ти вихованців училища, прийнятих до нього в 1884-1885 роках. Прощання із ними мало дуже зворушливий вигляд. Спочатку в домовій церкві було відслужено напутній молебень, після чого директор училища **О. Ф. Андріяшев** - київський піонер у цій справі щиро побажав усім їм успіхів у їхньому самостійному житті. Кожний із випускників отримав при цьому повний комплект необхідних інструментів і матеріалів, грошову допомогу у розмірі 25 рублів, гроші на проїзд до місця свого постійного проживання, а ті з них, хто керував церковним хором - ще й 20 рублів винагороди.

З часом кількість вихованців училища невідомо зростала і через 10 років від часу його відкриття досягла цифри 50, що спонукало його керівництво розподілити дітей на 3 відділення, а саме старших хлопчаків, старших дівчаток та малолітніх обох статей. Для останнього відділення, яке складалося із 18 осіб, на кошти, що їх пожертвували місцеві благодійники, було споруджено і 6 листопада (в день храмового свята училищної церкви) 1893 року освячено новий двоповерховий будинок майже таких же розмірів і архітектури, як і вже існуючий. Після цього внутрішній двір навчального закладу набув вигляду абсолютно рівного, утрамбованого і обмеженого з усіх 4-х боків будівлями майданчика площею до 200 кв. сажнів, посередині якого містилися лише гімнастичні знаряддя та пристосування. Сліпі діти прогулювалися по ньому поодиноці або парами, рухаючись надто вже повільно, некрасиво і неправильно.

На цьому роботі з розширення приміщень училища не припинилися. Так 8 вересня 1907 року, наприклад, відбулося освячення ще одного будинку, спорудженого у межах його садиби за ініціативою все того ж адміністратора та педагога **О. Ф. Андріяшева** для гуртожитку сліпих дівчат-робітниць, які після закінчення цього училища оселялися тут і, працюючи в його майстернях, заробляли собі на прожиття. Напередодні Першої світової війни свою діяльність київське опікунство зосереджувало головним чином у межах Київської та Волинської губерній, де тоді проживали 10396 сліпих, із яких 5% становили

діти. З метою збільшення кількості вихованців училища з 60 до 100 осіб воно здійснило над його існуючими спорудами надбудову третього поверху, освячення приміщень якого відбулось 6 листопада 1913 року, та влаштувало водночас і педагогічний музей з метою ознайомлення всіх бажаючих із методикою навчання сліпих дітей. Серед киян, на пожертви яких виконувалося останнє будівництво, значилася також і **Є. В. Терещенко**, одна із представників славетної української благодійницької родини. Інші її члени, а саме **О. М. Терещенко**, пані Є. М. Терещенко та пані **В. М. Ханенко** ще 1903 року пожертвували училищу всі разом 800 рублів на оздоровлення в Євпаторії 40 його учнів, перед початком їхнього самостійного життя.

Дитячі душі із вдячністю відгукувалися на таку щедру турботу про них з боку дорослих, про що свідчить їхня щира і зацікавлена участь як у духовних концертах, які вони влаштовували для поранених і хворих воїнів у військових шпиталях, так і в традиційних березневих концертах у будинку купецького зібрання (нині філармонія), де вони виконували поряд із серйозними творами кращих композиторів безліч пісень різних народів світу. В роки громадянської війни київське опікунство то припиняло свою діяльність (при більшовиках), то знову поновлювало її, як це було при денікінцях. А сьогодні будівлі колишнього училища для сліпих дітей, що добре збереглися і містяться на вулиці інститутській, 29 займають Центральна рада Товариства "Динамо", одне із головних управлінь МВС України та представництво ООН в Україні.

ШКОЛИ

229. ШКОЛА ЗА ЧАСІВ КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО

Охрестивши свою державу Русь, князь Володимир, як зазначає видання "Літопис Руський" на 66-й сторінці, пославши (мужів своїх), став він у знатних людей дітей забирати і оддавати їх на учення книжне. А матері ж дітей своїх оплакували, бо іще не укріпилися вони були вірою і, як померлих, вони оплакували. Коли ж цих роздавали на учення книжне, то збулося пророцтво на Руській землі, яке говорить: «У ті дні почують глухі слова книжнії, і ясною буде мова недорікуватих. Бо сі не чули були раніше книжних словес, але за божим приреченням і по милості своїй помилював (їх) бог».

Містилася школа у спорудженій князем Десятинній церкві. У ній навчалися близько 300 дітей - майбутніх дипломатів, здатних вести ділові стосунки з іншими державами. 1988 року на території Національного музею історії України на вулиці Володимирській, 2, неподалік фундаментів Десятинної церкви було встановлено пам'ятний знак цій першій на Русі школі, виготовлений у вигляді гранітної колони висотою 1,8 метр за проектом скульптора **В. Шишова** та архітектора **А. Милецького**, яких консулював науковець **Г. Іванін**.

230. ШКОЛИ ЗА ЧАСІВ КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

На відміну від Володимира Великого, Ярослав Мудрий (роки його князювання у Києві 1019-1054) відкривав коли для простолюдинів, про що свідчать археологічні знахідки та численні графіті на стінах Софійського собору і Кирилівської та Михайлівської (у Видубичах) церков, написані простими киянами. Одна із них містилася в Софійському соборі.

231. ЕЛЕМЕНТАРНА ШКОЛА А. І. ГОГОЦЬКОЇ

Дивися «Приватні жіночі професійні класи О. В. Кулицької»

232. ЕЛЕМЕНТАРНА ШКОЛА ГРАФІНІ КОНОВНИЦІНОЇ

Особлива увага в ній надавалася вивченню французької мови. Її адреса 1885 року — вулиця Прорізна, 21.

233. ЕЛЕМЕНТАРНА ШКОЛА СЕСТЕР С. Ф. і М. Ф. ЛІНДФОРС

15 вересня 1871 року розпочалися заняття у заснованій **Софією Федорівною** та **Марією Федорівною** елементарній школі, яка помилково вважалася першою в Києві (першою була школа Чернишова) і в якій широко і вперше у нашому місті застосовувалися принципи Фребелівського дитячого садка. Приміщення для цього нового для Києва навчального закладу було найнято сестрами на другому поверсі будинку Марковського на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 23 (не зберігся). Мета його заснування полягала в підготовці малолітніх дітей до навчання в першому класі гімназії. Мізерна плата за перебування у ньому становила лише 4 рублі на місяць, і 1/3 її бралася наперед.

Кияни давно чекали на таку школу і залюбки відправляли до неї своїх малолітніх дітей. Уже через 3 місяці свого існування вона виявилася цілком укомплектованою. До неї кожного дня приводили на 9.30 ранку 20 (як і було первісно задумано) дітей - 6 хлопчаків і 14 дівчаток, вік яких не перевищував 5 років, їх сестри навчали лічбі, письму, малюванню, абетки, проводили з ними гімнастичні вправи і рухливі, зі співом, ігри та заохочували їх виконувати фребелівські роботи, а саме нанизування бісеру, розкладка кольорових квадратиків та викладування із паличок будиночків і різних фігурок Фребелівські роботи для дітей старшого віку - це плетіння, вишивання, виколювання та складання простих компо-

зицій із сірників і гороху.

Спеціально запрошений священик розтлумачував їм у популярній формі Закон Божий. Звучали про-сті для сприйняття вірші, розповіді, оповідання тощо. Щоб не втомлювати юних вихованців, тривалість кожного заняття обмежували 30 хвилинами, але усіх їх старалися робити цікавими.

1 вересня 1872 року розпочався другий рік існування елементарної школи у складі вже 60 учнів. До старшої групи увійшли випускники першого року навчання і новачки у віці від 7 до 8 років, а молодшу групу склали новачки у віці від 4 до 6 років. Плата за навчання дещо збільшилася і становила 50 рублів на рік, а для тих батьків, котрі тримали в школі двох і більше своїх дітей - 40 рублів. Усе одно отримані кошти не покривали витрат на найм приміщення і дефіцит становив 306 рублів 20 копійок. Після зимових канікул кількість учнів у школі зменшилася до 30 осіб. Чому так сталося - єдиної думки не було. На цей показник вплинули або епідемія віспи, що тоді мала місце в місті, або ж недовіра батьків до школи. Але третій рік свого існування вона розпочала у складі 48 учнів. Робота навчального закладу відбувалася цілком прозоро. Будь-хто із батьків або інших зацікавлених осіб міг бути присутнім на будь-якому уроці, у місцевій пресі щорічно подавалися звіти про її діяльність.

О. О. Русов

Громадськість міста знала про існування школи сестер Ліндфорс і ставилася до неї доброзичливо. Проте її засновницям так і не вдалося впоратися із матеріальними труднощами, які обсіли їх з усіх боків, і 1873, так і не розпочавши черговий четвертий навчальний рік, вони публічно відмовилися від подальшого утримання свого навчального закладу. Софія Федорівна вийшла заміж за українського земського статистика, етнографа і громадського діяча **О. О. Русова** і в наступний період свого життя стала видатною українською діячкою на освітянській ниві, її ім'я присутнє в усіх новітніх українських енциклопедіях.

234. ЕЛЕМЕНТАРНІ ШКОЛИ МАКСИМОВОЇ І ВОСКРЕСЕНСЬКОЇ

Засновані не пізніше 1873 за участю вдови відомого українського педагога К. Д. Ушинського.

235. ЕЛЕМЕНТАРНА ШКОЛА МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОЇ ОСВІТИ

Існувала у середині 1870-х років на Печерську, задовольняючи потреби його 8-тисячного населення у початковій освіті для своїх дітей.

236. ЕЛЕМЕНТАРНА ШКОЛА ЧЕРНИШОВА

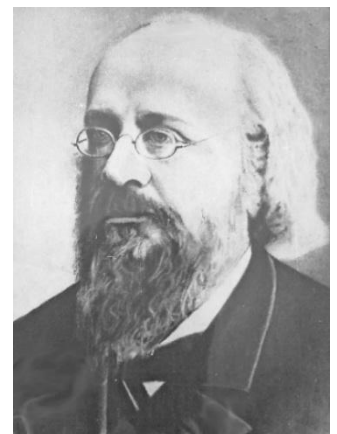
Саме Чернишову належить перша думка про відкриття у нашому місті елементарної школи для дітей наймолодшого віку, щоб підготувати їх до вступу на навчання у першому класі гімназій. Скромний чиновник, засновник першої місцевої газети "Киевский телеграф" (окремі джерела цю заслугу визнають за письменником О. А. фон Юнком), він утілював свій намір у життя наприкінці 1850-х років. Через відсутність у той час преси і реклами, про цей навчальний заклад мало хто знав, тому першість у цій справі приписували сестрам Ліндфорс.

237. ЗЕМСЬКА ШКОЛА У БРАТСЬКІЙ БОРЩАГІВЦІ

Дивися 225. "Приходське училище у Братській Борщагівці" у цьому ж розділі.

238. КИЇВСЬКЕ ТОВАРИСТВО СПРІЯННЯ НАРОДНІЙ ОСВІТИ

Уперше думка про заснування в Києві, за прикладом Петербурга, доступних для бідного прошарку його населення народних читань пролунала у листі, надісланому 1873 року групою місцевих педагогів до редакції впливової тоді газети «Киевлянин». Проте лише 18 травня 1882 року вони отримали офіційний дозвіл на існування створеної ними у складі 53 чоловік громадської організації під назвою «Комісія народних читань», девізом якої стали передсмертні слова Гете: «Світла, більше світла» і яку очолили ординарні професори університету св. Володимира **П. П. Алексєєв** (короткочасно), а потім **Н. А. Хржонцевський**.

Н. А. Хржонцевський

Починаючи з 22 травня 1882 року читання на релігійно-настановчі (тривали до 1901 року), морально-етичні, медично-гігієнічні теми, а також із вітчизняної історії та про життя видатних людей, окремі з яких супроводжувалися співом пісень і музикою, відбувалися в будинках Міської думи (не зберігся, містився на нинішньому майдані Незалежності), біржі по вулиці Інститутській, 7. парафіяльного училища на Печерську, приватному будинку на вулиці Московській, 46, в літньому приміщенні Дворянського зібрання і, нарешті, в Контрактовому будинку на Подолі.

Контрактовий будинок на Подолі

Саме там зосереджувалася тоді найбільш вдячна публіка, яку складали малограмотні, а в більшості зовсім неписьменні ремісники та чорнороби. Відвідування цих читань спочатку було вільним, але через матеріальні труднощі, що їх постійно відчувала Комісія, з 1 липня 1883 року довелося запровадити помірну вхідну плату, що, однак, ніяк не вплинуло на кількість слухачів, число яких кожного разу перевищувало 600. Члени комісії чудово розуміли, що без власного приміщення її діяльність з часом неминуче припиниться. З метою уникнення такої долі поспішили збудувати велетенські народні аудиторії одесити — на 1000 місць за 100 тисяч рублів міських грошей і тамбовці — за 150 тисяч рублів, що їх пожертвував обергофмаршал **Наришкін**. А в Києві Комісія своє майбутнє пов'язувала із святкуванням 1888 року 900-ліття хрещення Русі, сподіваючись одержати з цієї нагоди від «батьків міста» щедрий подарунок у вигляді спеціально спорудженого для неї будинку. Оскільки цього, на жаль, не сталося, її члени вже 1892 року, під час вшанування Н. А. Хоронщевського, прийняли рішення про розв'язання цієї проблеми власними силами. Першим агітаційним заходом Комісії, спрямованим на привернення уваги до вкрай потрібної для міста справи всіх зацікавлених його мешканців, став організований нею 25 квітня 1893 року літературно-музичний вечір. На нього відгукнулися місцеві домовласники **Орлов і Орехов**, які своїми попожертвуваннями по 500 рублів кожний очолили список благодійників. За ними надіслали на користь Народної аудиторії та безплатної Народної бібліотеки при ній власні гроші, книги й інші речі ще немало киян, з-поміж яких найвагоміший внесок зробили **Лев І. Бродський, В. Ф. Симиренко, О. П. Демидова** — княгиня Сан-Донато, члени Міської управи, **О. М. Терещенко** і художник **І. Ф. Селезньов** (окрім грошей подарував ще й свою картину «Бояриня»), а **Лазар І. Бродський** надав Комісії великий пароплав з оркестром для здійснення бажаними платної прогулянки до Китаєва.

Василь Симиренко

Не залишилася осторонь цього руху також і Міська дума, яка спочатку асигнувала 3 тисячі рублів, а 1 липня 1893 року ухвалила виділити ще й ділянку землі площею 399 кв. сажнів, що містилася на розі Кадетського провулку (нині вулиця Гоголівська) та Бульварно-Кудрявської вулиці і яка, між іншим, не зовсім влаштовувала Комісію через її віддаленість від головних центрів проживання тих верств міського населення, заради яких все це робилося.

Із двох проектів, складених членами Комісії **Є. Д. Лебединським** і **В. І. Куликовським**, за якими вартість робіт визначалася відповідно в 12 і 18 тисяч рублів, перевагу було надано останньому, і 28 серпня 1894 року відбулося закладення, а 8 жовтня 1895 року й урочисте освячення спорудженої за активної участі члена правління Комісії українського історика **О. О. Андрієвського** та під безкорисливим наглядом члена Комісії інженера **О. О. Белелюбського** скромної будівлі першої київської Народної аудиторії з двосвітною залогою для читань на 400 місць. Першу лекцію «Київська старовина», прочитану в ній 15 жовтня 1895 року істориком Києва **В. І. Щербиною**, слухали 400 чоловік, із яких 114 — по безкоштовних квитках.

Такий невеликий за розміром зал для «Народних читань» не міг, звісна річ, цілком задовольнити потреби всього міста, через що того ж таки 1895 року київський купець **Лазар І. Бродський** планував спорудити двоповерховий будинок для Народної аудиторії і банку на вулиці Ігорівській на Подолі в пам'ять своєї передчасно померлої доньки Віри, а 1897 року вже **Н. А. Хржонщевський** порушив перед міськими властями клопотання про будівництво другої аудиторії для народних читань на ділянці землі, що межувала з півним заводом Шульца (нині молокозавод) на вулиці Жилианській, 47, або ж

розширення існуючої Народної аудиторії шляхом приєднання до неї сусідньої пустопорожньої садиби.

Проте лише 1909 року вдалося здійснити реконструкцію (з прибудовою) існуючої Народної аудиторії в межах її власної садиби за проектом, складеним київським архітектором **В. М. Риковим**. За цей час Комісія, що у своїй практичній діяльності керувалася правилами організацій народних читань в губернських містах, затвердженими царем 24 грудня 1876 року, встигла 1902 року зареєструвати в Міністерстві внутрішніх справ свій новий особливий статут, який, значно збільшивши її можливості, одночасно викликав і зміну її назви на «Київське товариство сприяння народній освіті», про що свідчить напис, що міститься на головному фасаді розширеної аудиторії, освяченої 8 листопада преосвященним Інокентієм, єпископом Канівським. До речі, ще одне приміщення для Народної аудиторії таки було споруджено 1911 року на церковному погості Києво-Пріорського Покровського храму, але для проведення в ній читань виключно на релігійно-моральну тематику.

Оновлена в стилі Відродження споруда мала вже 3 чудово обладнані аудиторії, що дозволило Товариству виконати величезну за обсягом просвітницьку роботу на користь малозабезпечених громадян Києва. На кінець 1913 року, наприклад, загальне число читань, лекцій, концертів та інших заходів, проведених ним лише в нашому місті, перевищувало 3 тисячі, на яких побувало близько 600 тисяч слухачів, серед яких переважали майстри, вчителі міських училищ, студенти, підрядчики, гімназисти тощо. А в будинку, про який ідеться, виступали, зокрема, хор колядників під керівництвом викладача місцевої консерваторії О. А. Кошиця і народний хор Лук'янівського народного дому під керівництвом К. Г. Стеценка. Та працював з 16 жовтня 1917 року Географічний інститут.

Після припинення 1918 року існування Товариства, в будинку колишньої Народної аудиторії, окрім установ та організацій, зазначених в енциклопедичному довіднику «Київ», функціонували російський драматичний театральний колектив (з грудня 1919 року — Перший залізничний театр) і 1920 року — Інститут народного господарства, що виник на базі київського Комерційного інституту. А сьогодні дбайливим господарем цієї ошатної споруди, що добре збереглася і міститься на вулиці Бульварно-Кудрявській, 26, є прославлений колектив проектного інституту «Діпроцивільпромбуд», за кресленнями якого споруджено цілий ряд унікальних об'єктів, з-поміж яких і знаменитий Палац «Україна» в Києві.

239. НЕДІЛЬНІ ШКОЛИ

Причинами, що покликали до життя ці безплатні нижчі навчальні заклади, були, з одного боку, бажання окремих представників вітчизняної інтелігенції поставити заслін подальшому ополячуванню челяді і робочого люду та, з іншого боку, підготувати ці прошарки населення до правильного сприйняття тих грандіозних реформ, яких очікували в країні найближчим часом. Засновані за отримані від жертводавців і за підпискою кошти, недільні школи призначалися для тих дітей і дорослих у віці від 8 до 30 років, які не мали або коштів для платного навчання, або вільного часу в робочі дні тижня. Останнє стосувалося робітників і службовців.

Першу в Києві, Подільську чоловічу недільну школу було відкрито за ініціативою керівників Харківсько-Київського Товариства на чолі з **Я. М. Бекманом, М. Д. Муравським, М. П. Драгомановим** та іншими, які того часу навчалися в Київському університеті св. Володимира, та за активного сприяння тодішнього попечителя Київського навчального округу М. І. Пирогова 11 жовтня 1859 року в приміщенні Києво-Подільського повітового дворянського училища на вулиці Хорива, 6/9. Її очолив, на прохання М. І. Пирогова, професор історії все того ж університету св. Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка) П. В. Павлов, який, перебуваючи свого часу в редакції журналу "Колокол" у Лондоні, перейнявся почутою від О. І. Герцена ідеєю про заснування таких шкіл у Росії. Викладачами грамоти, читання та арифметики в школі працювали на безоплатній основі студенти цього університету та вихованці старших класів київських гімназій, а Закону Божого - студенти місцевої Духовної академії. Вона складалася із двох класів, а саме нижчого, що мав два відділення, та вищого, в яких нараховувалося усього 110 учнів. Їх навчали грамоти та основ арифметики. Заняття в школі відбувалися по вихідних і святкових днях від 10 години ранку до 2-ої години дня.

Слідом за Подільською відкривалися недільні школи також і в інших частинах Києва. їхня загальна кількість становила 9 одиниць, а по Україні понад 100 одиниць. Викладання предметів у них здійснювалося як українською, так і російською мовами. Саме для цих навчальних закладів написав та 1861 року видав свій "Букварь Южнорусский" Т. Г. Шевченко і саме їм завдячували своїй появі на світ Божий безплатні бібліотеки для народу та зрозумілі йому книги.

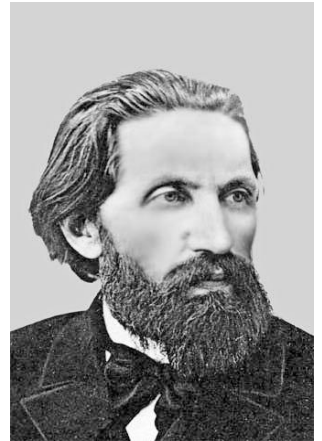
Недільні школи засновувалися також і в інших регіонах імперії. Царський уряд спочатку усіляко їх підтримував, але згодом, побачивши у них прояв громадської самодіяльності та через розповсюдження серед них прокламацій, що пропагували соціалістичне вчення (мабуть, не без участі поляків), припинив їхнє існування. Це сталося у червні 1862 року.

Уціліти пощастило лише недільній школі, яку свого часу було засновано дружиною професора міс-

цевого університету **А. І. Гогоцькою** і яку вона невдовзі перетворила на елементарну школу. Пізніше уряд знову дозволив їх відкривати, але вже з великими обмеженнями.

У Києві вони почали з'являтися при окремих церковних парафіях де утримувалися на кошти приватних осіб, а також при Духовній семінарії. У школі при Борисо-Глібській парафії, наприклад, нараховувалося 216 чоловік і 150 жінок. 25 недільних читань, що відбулися 1899 року при Головних залізничних майстернях, відвідали понад 2000 осіб обох статей у віці від 15 до 49 років. Це були мешканці київських околиць переважно робочий люд, які до цього свої вихідні та святкові дні проводили в пияцтві та грубих і непристойних розвагах.

Не пасло задніх у цьому питанні також і засноване 17 жовтня 1882 року юності. Першу недільну школу для чоловіків і жінок за участю його голови генерал-лейтенанта **А. І. Косича** було відкрито 9 лютого 1897 року в будинку денного притулку для дітей робітничого класу на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 3. Її відвідували 60 чоловік, із яких 10 мали вік до 16 років, решта - від 16 до 47 років. Наступного року до неї додалися ще 2 такі школи, засновані Товариством у денних притулках для дітей робітничого класу у провулку Павлівському та на Звіринці, а ще через деякий час - жіноча школа у в'язниці. На початку 1900 року подібна школа з'явилася, з дозволу директора **В. Л. Кирпичова**, в одному із приміщень політехнічного інституту.

В. Л. Кирпичов

1905 року мережа відкритих Товариством грамотності недільних шкіл поповнилася ще п'ятьма подібними навчальними закладами. Керували ними шкільні ради, до складу яких входили вчителі і вчительки. А головну роль у них грали священники. Вони викладали учням Закон Божий та навчали їх молитов. Ще навчалися учні грамоти, письму, російській мові, арифметиці, історії та географії. Групи склалися із 5, 7 або 10 учнів і в кожній із них вчитель проводив уроки по-своєму. Ще 2 недільні школи функціонували при подільських храмах, а саме Микільсько-Притиському та Борисо-Глібському. За радянської влади існування усіх їх, звісна річ, припинилася.

Про створення і розвиток системи недільних шкіл за кордоном розповідається у статті Кирила Копиловського "Сіяти лише розумне, добре, вічне. До 150-річчя відкриття першої недільної школи в Києві", надрукованої у газеті УПЦ "Церковна православна газета", №19 (245), жовтень 2009.

240. НЕДІЛЬНА ШКОЛА імені Б. Д. ГРІНЧЕНКА

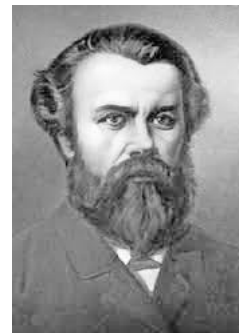
Дивися 338. "Церковно-вчительська школа" у розділі "Навчальні заклади духовного відомства".

241. ПЕДАГОГІЧНА ШКОЛА

Відкрита у травні 1862 року в приміщенні Першої чоловічої гімназії на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 14, вона мала спочатку статус приватного навчального закладу і готувала вчителів для народних шкіл Південно-Західного краю (включав у собі Київську, Волинську і Подільську губернії), потреба в яких тоді гостро відчувалася. Викладачі-ентузіасты, в числі яких перебував студент місцевого університету **М. П. Драгоманов**, працювали у ній безплатно.

Через 2 роки школа стала офіційним урядовим навчальним закладом, посади викладачів у якому обіймали вчителі Першої та Другої чоловічих гімназій.

А його учнями ставали переважно випускники семінарій і повітових училищ, які отримували щомісячну стипендію у розмірі 8 рублів, бо були бідними. Вони вивчали тут Закон Божий, практичну російську мову, арифметику, вітчизняні історію і географію, чистописання, креслення і хоровий церковний спів, а також знайомилися із порядком відправлення Літургії і змістом окремих церковних свят, із різними методами навчання дітей грамоти, зокрема, із системою Золотова, особливостями проживання у сільській місцевості тощо. Випускники школи, працюючи вчителями, отримували щорічну винагороду у розмірі 175 рублів або від сільської громади або ж від Міністерства народної освіти. Упродовж перших двох років від часу заснування її закінчили 40 осіб. Через відсутність коштів вона 1865 року припинила своє існування.

М. П. Драгоманов

242. ПЕДАГОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО імені Д. УШИНЬСЬКОГО

Наприкінці 1905 року, коли ще продовжувалися страйки та інші безпорядки в київських гімназіях і реальних училищах, у середовищі педагогів і батьків учнівської молоді зродилася думка про заснування педагогічного Товариства з метою сприяння оздоровленню російської ніколи. Складений тоді ж проект статуту громадської організації, названої іменем знаменитого педагога К. Д. Ушинського, через різні формальності тривалий час не затверджувався.

Коли ж це сталося, 8 квітня 1907 року в будинку Комерційного зібрання на Хрещатику, 1 відбулося

перше організаційне засідання її за сновників. На ньому було оприлюднено програму дій Товариства, яка полягала у сприянні поширення в суспільстві і школі здорових педагогічних ідей в дусі християнської моралі, закріплення в школі духу російського патріотизму, встановлення постійного живого спілкування між родинами і школою. Та надання моральної і матеріальної підтримки дітям, які цього потребували. При першому ж голосуванні головою Товариства було обрано професора місцевого університету Т. Д. Флоринського, але він відмовився від цієї посади через свою зайнятість науковою роботою. За результатами повторного голосування посаду голови Товариства обійняв **І. Г. Рекошев**, секретаря — **Д. В. Туткевич**, а членами його ради стали той самий **Т. Д. Флоринський** і **М. В. Гневушев**.

Т. Д. Флоринський

243. ПЕРША УКРАЇНЬСЬКА ПІДПІЛЬНА ШКОЛА

Її заснували для дітей селян члени Старої громади **Тадей Рильський**, **Володимир Антонович**, **Білецький**, **Гобель** та інші. Деякий час працювала на вулиці Жилинській, 38.

244. ПРИВАТНА ДИТЯЧА ШКОЛА НОВОГО ТИПУ Л.Ф.ГРОМОВСЬКОЇ

Лаура Федорівна відкрила її 1 вересня 1907 року при своїй школі для дорослих на вулиці Малій Житомирській, 20. Дітей готували у ній до вступу на навчання у середніх навчальних закладах. Засвоєння ними іноземних мов поєднувалося із відповідними іграми, що давало значний ефект.

вулиця Верхній Вал, 38.

245. ПРИВАТНА НИЖЧА ЖІНОЧА ШКОЛА К. Х. ЛИСОВЕЦЬКОЇ

Містилася 1902 року в будинку на вулиці Верхній Вал, 38.

246. ПРИВАТНА ПЕРША КИЇВСЬКА ШКОЛА ШОФЕРІВ

Дивися 499. «Приватні професійні технічні курси В. В. Пермінова»

247. ПРИВАТНА ПІДГОТОВЧА ШКОЛА А. А. КАРПІНСЬКОЇ

1910 року містилася разом із дитячим садком на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Сакаганського), 61

248. ПРИВАТНА ПІДГОТОВЧА ШКОЛА М. Д. КОЗУБСЬКОЇ

Упродовж 1903-1908 років містилася, разом із пансіоном, на вулиці Гімназичній (нині Леонтовича), 4. Готувала дітей до вступу на навчання у середніх навчальних закладах із викладанням німецької й французької мов.

249. ПРИВАТНА ПІДГОТОВЧА ШКОЛА О. М. ЯКУБОВСЬКОЇ

Готувала дітей до вступу до середніх навчальних закладів, містилася 1910 року на вулиці Великій Підвальній (нині Вулиця Гімназична (нині Леонтовича), 4

250. ПРИВАТНА ШКОЛА ІНОЗЕМНИХ МОВ Л. Ф. ГРОМОВСЬКОЇ

Лаура Федорівна відкрила її 1 вересня 1907 року при своїй школі для дорослих на вулиці Малій Житомирській, 20. Її відвідували 50 дорослих осіб обох статей, які мали можливість опановувати англійською, французькою чи німецькою мовами. Вони платили щотримісяці за вивчення однієї мови - 15 рублів, двох мов одночасно - 25 рублів і трьох мов одночасно - 35 рублів.

Розпорядженням попечителя Київського навчального округу наступного року школу було з якихось причин закрито, а затим дозволено існувати до 1 січня 1909 року. У 1910-1913 роках вона містилася вже у будинку Х. Т. Волкова на вулиці Прорізній, 27. Викладання у них здійснювалося за методом Берліца.

251. ПРИВАТНА ШКОЛА ЧЕСЬКОГО БЛАГОДІЙНОГО ТОВАРИСТВА імені Я. КОМЕНСЬКОГО

На користь її бідних учнів у театрі "Стромовка" на Шулявці відбувся 8 вересня 1919 року благодійний дитячий спектакль "Король Ліліпутів".

252. СУБОТНЯ ЄВРЕЙСЬКА ШКОЛА

Функціонувала із 1908 року при міському єврейському двокласному чоловічому училищі з ремісничим відділенням імені Соломона Бродського на вулиці Кузнечній (нині Антоновича), 69.

253. ХУДОЖНЯ ШКОЛА ДРУКАРСЬКОЇ СПРАВИ

Дивися «Художньо-ремісничо навчальна майстерня друкарської справи» у цьому ж розділі.

254. ХУДОЖНЯ ШКОЛА ПОШИТТЯ ВЗУТТЯ І ЗАГОТОВОК

Містилася 1917 року на вулиці Рейтарській, 26.

255. ШКОЛА ГРАМОТНОСТІ В КУХНІСТЕРСЬКІЙ СЛОБІДЦІ

1706 року розпочалося спорудження Старої (Петрівської) Печерської фортеці. З метою обслуговування військ, які брали у ньому участь, на лівому березі Дніпра було засновано слобідку, яка від розташованих у ній кухонь отримала назву Кухністерської (німецьке слово "Кух_мейстер" означає кухар) і яка до 1786 року належала Києво-Печерській лаврі. 23 жовтня 1923 року вона ввійшла у межі Києва. 1943 року німецько-фашистські окупанти, стримуючи наступ радянських міст, спалили це поселення. У 1970-х роках на його ніші було побудовано сучасний житловий масив "Березняки".

Школу грамотності у слобідці було відкрито 16 лютого 1893 року у квартирі псаломщика місцевої Різдва-Богородицької церкви. Проте вже 1900 року вона мала власне приміщення і у ній навчалися тоді 20 чоловіків і 6 жінок. За національною ознакою 25 із них належали до "руських" і один - до німців. Посаду законовчителя у школі обіймав на безоплатній основі священник церкви **Іаків Луданов**, а вчителя загальноосвітніх предметів-псаломщик **Георгій Оглабін**. Останній отримував за свою працю щорічну винагороду розмірі 118 рублів.

256. ШКОЛА ГРАМОТНОСТІ НА ЛЬВІВСЬКІЙ ПЛОЩІ

Безплатну школу грамотності за типом недільних шкіл відкрило в листопаді 1919 року (за денікінщини) в будинку Південно-Західного Товариства тверезості і з благословіння митрополита Київського Анатолія Братство в ім'я Воскресіння Христового. У ній дітей і дорослих навчали Закону Божому, читанню, письму, арифметиці і рукоділлю. Її попередницею у цьому районі міста була школа грамотності, яка упродовж 1904-1909 років існувала на сусідній Бульварно-Кудрявській вулиці.

257. ШКОЛА ГРАМОТНОСТІ ПРИ БУДИНКУ ПРАЦЕЛЮБСТВА

11 грудня 1894 року відбулося освячення нового триповерхового приміщення для Будинку працелюбства на вулиці Гоголівській, 39, де знаходили для себе роботу люди, які цього потребували. Серед них були і діти, що працювали тут над виготовленням гільз для цигарок. Для них і було влаштовано тут особливу школу, в якій платна вчителька навчала їх читанню, письму, Закону Божому та арифметиці.

258. ШКОЛА ПРИ МАРІЇНСЬКОМУ ДИТЯЧОМУ ПРИТУЛКУ

Своє існування на вулиці Паньківській, 2 притулок розпочав 18 жовтня 1881 року у спеціально спорудженому для нього за проектом київського архітектора **В. М. Ніколаєва** двоповерховому будинку. 1899 року відома в Києві будівельна контора **Л. Б. Гінзбурга** здійснила його реконструкцію за проектом того самого В. М. Ніколаєва, якою було передбачено також і приміщення для школи. У ній навчалися за програмою Міністерства народної освіти 90 вихованок притулку у віці від 7 до 16 років із загальної кількості вихованок 130. Після закінчення школи вони не покидали притулок, а продовжували заняття в його майстерні дамських нарядів. Сьогодні будинок колишнього притулку займає Інститут психології імені Г. С. Костюка Академії педагогічних наук України.

259. ШКОЛА ПРИ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОМУ ДИТЯЧОМУ ПРИТУЛКУ

До притулку імені Олександра III, який із 1884 року містився в так званому будинку Петра I на вулиці Хорива, 8/6 і який певний час очолював доктор Іван Воскресенський - вітчим автора "Білої гвардії" М.О. Булгакова, приймали хлопчаків віком від 10 років. Школа, яка існувала тут, давала їм освіту, достатню для вступу до інших навчальних закладів міста, зокрема, до фельдшерських шкіл, гімназій, ремісничих і залізничних училищ і навіть до кадетського корпусу.

Більш пристойну освіту вихованці притулку стали отримувати після 1892 року, коли в школі було введено загальноосвітній курс за програмою однокласних міських училищ згідно з новим Положенням про дитячі притулки.

260. ШКОЛА У ПРИТУЛКУ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРІТ

Свій перший притулок на 12 дітей Товариство опікунства про дітей, батьки яких загинули на фронтах Першої світової війни, влаштувало у провулку Троїцькому (нині вулиця Алли Тарасової), 3 у березні 1915 року. Окрім школи, при ньому існувала ще й навчальна майстерня. Персонально опікувалася притулком **Н. В. Терещенко**

261. ШКОЛИ НЯНЬ

Одна із них, заснована Товариством народних дитячих садків, містилася разом із Товариством у будинку на вулиці Володимирській, 90. Ще така школа існувала у 1907-1908 роках при дитячому садку Товариства виховання і захисту дітей на вулиці Поліцейській (нині Федорова), 12.

262. ШКОЛА НЯНЬ-ФРЕБЕЛІЧОК

Її адреса 1913 року - вулиця Львівська (нині Січових Стрільців), 25.